

**OPKOMST EN ONDERGANG VAN DE REFORMATIE
IN EN OMTRENT VALENCIENNES**

Waarin opgenomen

Korte beschrijving van 7 geloofshelden uit VALENCIENNES

door

Adriaan van Haamstede

En

DE HELDEN VAN VALENCIENNES
door **B. Florijn**

Samengesteld door W. Westerbeke

STICHTING GIHONBRON
MIDDELBURG
2008

INHOUD

1. Toelichting over de Reformatie in Valenciennes

2. Geloofshelden beschreven door A. van Haamstede

1. 5 personen uit Valenciennes te Vught gedood
2. Willem Cornu
3. Paulus Millet
4. Jan Mahieu
5. Michiel Herlin, de oude
6. Michiel Herlin, de jonge
7. Margriete Pieronne

3. DE HELDEN VAN VALENCIJN door B. Florijn

1. Toelichting over de Reformatie in Valenciennes

De Franse stad Valenciennes, in het Nederlands Valenciijn, is bekend vanaf het midden van de 10e eeuw als vestingstad en onderdeel van een markgraafschap. Omstreeks 1049 werden de graven van Bergen (Frans: Mons) ook markgraaf van Valenciennes. Vanaf 1070 maakt het deel uit het graafschap Henegouwen. Zodoende werd het later deel van de Bourgondische staten en vervolgens ook van de Spaanse Nederlanden.

De 'nieuwe leer' van de hervorming door Luther en Calvijn werd spoedig bekend in de stad. De Scheldesteden zoals Valenciennes, Ronse, Doornik (Tournai) en Antwerpen kwamen door hun handel in contact met de gebeurtenissen die in Europa plaats vonden.

Over het ontstaan van Doopsgezinde en Calvinistische gemeenten aldaar is in de Nederlandse literatuur weinig bekend.

Gezien de executie van 5 gevluchte mensen uit Valenciennes die in 1542 te Vucht gedood werden, kunnen wij aannemen dat er al vroeg in de 16^e eeuw geloofsvervolging plaats vond.

In 1544 verkondigde de predikant **Pierre Brully** de leer van Calvijn in Doornik, Valenciennes en Rijsel. Brully, had bij Calvijn ingewoond en was als linnenkoopman vermomd in de Zuidelijke Nederlanden binnengekomen.

In 1562 brak hier het eerste gewelddadige verzet in de Nederlanden uit tegen de geloofsvervolging. Op de "journée des mal brûlés" (de dag van de slechte-verbranding) werden enkele tot de brandstapel veroordeelde protestanten door een volksmassa op het nippertje bevrijd. Na deze spontane actie van de Gereformeerden en hun demonstratie om Psalmzingend door de straten te gaan nam de plaatselijke overheid maatregelen.

G. Brandt (een Remonstrants historieschrijver, maar goed gedocumenteerd) vertelt in zijn *'Kort verhaal der Reformatie'* blz. 290 e.v. daarover het volgende.

... Te Doornik durfden sommigen uit ijver zonder verstand op de openbare straten grote vergaderingen – meer dan 600 sterk - maken en daar luidskeels de Franse Psalmen zingen, die van C. Marot en T. Beza gerijmd waren. Jan de Lannoy, een ouderling der Doornikse gemeente, die nevens anderen dat onmatig en ontijdig ijveren had bestraft, werd neittemin de 27^e november verbrand. ...

Te Doornik heeft men de heer van het huis daar men vergaderingen had gehouden gevangen en veel verboden boeken die men bij hem had gevonden verbrand. In de volgende maand werd daar ook de nachtpreker Lannoy met de dood gestraft en daardoor de beroerte gestild. (volgens Strada) Maar in een andere druk van de historie van Strada en ook in de Nederlandse overzetting wordt te kennen gegeven, dat deze Lannoy nooit zijn geloof verloochende en sedert die op zijn paaps heeft geleefd. Hetgeen onwaarschijnlijk is indien hij daardoor verstaat de boven genoemde ouderling Jan de Lannoo want over hen wordt het vonnis des doods dat in de Franse historie der martelaren gelezen wordt, de 27^e november uitgesproken. ...

Anderen menen dat Strada spreekt van de predikant Mattheüs Lannoy, eertijds priester en te voren om zijn ontuchtig leven in zijn beeltenis opgehangen; die nu gevangen en in gevaar des doods zijnde revens de predikant Hendrik Pennitier afweek en zich met

de Roomse kerk verzoende, geven de reden van hun doen indruk; die van anderen echter weerlegd werden.

Te **Valenciennes** liep het anders af. Men kreeg er twee predikanten Philips Mailard en Simon Favean gevangen. Doch de markgraaf van Bergen liet hen niet terstond doden maar vertrok naar zijn broeder, de bisschop van Luik. Als hem nu de landvoogdes over die traagheid berispte en gebod terstond weer daarheen te keren en zijn ambt te betrachten durfde hij zijn afwezigheid te verschonen met te zeggen: dat het voortdrijven van kettters straffen noch met zijn ambt, noch met zijn hart overeenkwam; zo verliepen er zeven maanden eer de magistraat iets durfde doen tegen de twee gevangenen. Want het gewone volk viel hen dagelijks toe. Mijn zond de wethouder brieven vol dreigementen die hun te wachten stonden indien zij iets zwaars tegen hen voornamen. Ja, men had 's nachts omtrent de gevangenis tot de gevangenen horen roepen: *dat ze zich gedragen zouden als mannen, dat het hen aan geen hulp van volk ontbreken zou indien men ze mogelijk ter dood wilde leiden.*

Maar de Landvoogdes verwittigt zijnde wat er omging bracht eindelijk teweeg dat men de predikanten ten vure verwees. De tijd tot het uitvoeren van de straf werd beraamd op een maandag. Want men vreesde voor het vooral, inzonderheid de wolwerkers die zaterdagsavonds gewoon waren naar buiten te gaan en niet weer in de stad te keren voor 's maandags; ten dele om zich in de naastgelegen dorpen te vermaken, ten dele om 's zondags de mis te ontgaan.

Op een maandag dan, 's morgens vroeg voor de opgang van de zon, bracht men de gevangenen naar de markt. Doch men kon dit voornemen zo niet bedekken, noch verhaasten of de plaats werd door de toeloop van een menigte mensen vervuld. Bij de mijt, of houdstapel komende, riep Favean met luider stem, uit al zijn macht: *o eeuwige Vader!* Op dat geroep begon zich het volk te beroeren, te tieren, toeroepen, te dreigen, te dringen en met stenen te werpen. De plaats van het gericht werd overweldigd, de brandstapel gebroken, het gereedschap des doods omvergeworpen; en zo moesten de rechters de gevangenen onder een hagelbui van stenen weer naar de kerker voeren. Toen ging des volks hevigheid zitten.

Men begon daarop in orde de stad omgaansgewijze op en neergaande een voorzanger na volgende, gelijkelijk Psalmen te zingen. Maar weer op de markt gekeerd zijnde werd de voorzanger op een verheven plaats gesteld om te prediken; anderen zeggen om te bidden.

Ondertussen wies de hoop aan tot over de 2000 mannen, die of door het aanmanen van de voorzanger, of door het aanwassen van hun getal werden gaande gemaakt. Eerst wilden ze naar het dominicanenklooster, dan weer van zin veranderende. *Wat kan het baten, zeiden ze, dat wij de stad in rep en roer gesteld hebben daar ondertussen onze broeders de dood die wij hem op de markt van de hals hebben geweerd, mogelijk in de kerker moeten uitstaan?* Zij moesten dan, meenden ze daar heengaan om hen nog levende te verlossen, of dood zijnde te breken. Daarop ging de kreet op: *naar het gevangenhuis! Naar het gevangenhuis!* Men vloog er heen. De twee predikanten werden verlost en de andere gevangenen daar gehouden. Meteen gaat men de wethouders te kennen dat zij daar alleen geweest waren om hun broeders te bevrijden en dat zich niemand van hen voortaan in 't minste zou reppen of roeren indien men hen toe wilde laten gerust te wonen en hun religie te beleven.

Kort daarna bracht men bezetting van krijgsvolk in de stad. Die zich het meest schuldig kenden aan het voorgaand oproer namen de vlucht; enigen werden gestraft daar waren er die bij de Hertogin van Parma aanhielden dat men het volk zal ontwapenen, de stad van haar vrijheden zou ontbloten en ten koste van de

weerspannigen met een kasteel verzekeren. Maar als dit in de Raad werd gebracht, dreef de zachtste zijde boven. Want men vond ongeraden zulk een stad meer te tergen die het hoofd naar Frankrijk hing. Temeer omdat men daar te dezer tijd tegen het pausdom in de wapenen was.

Tot zover Brand.

J. Scheerder in zijn “Inquisitie in de Nederlanden in de XVIe eeuw” blz. 62, beschrijft de verlossing iets anders. Hij beschrijft de 2 verlost en als handarbeiders, maar niet als predikanten.

“In januari 1562 werden te Valenciennes twee handarbeiders, Philippe Mallart en Simon Faveau aangehouden. Hoewel uit hun proces bleek, dat zij hardnekkige ketteren waren, durfde de magistraat het niet aan de plakkaaten op hen toe te passen en het vonnis te voltrekken. Hij was bevreesd voor de calvinisten, die zich opnieuw roerden in de stad en de overheden met weerwraak bedreigden, indien zij de gevangenen durfden terechtstellen. Op 22 maart verspreidde zich het gerucht dat beide gevangenen de volgende nacht zouden terechtgesteld worden. Bij het vallen van de avond zag men 2 á 300 man, in groepen van zes of zeven, vermomd en deels gewapend met degens op de Grote Markt over en weer wandelen, tot zij 's avonds, rond vier, door de regen uiteengedreven werden. De magistraat stelde de terechtstelling uit, voorgevend dat hij hoopte beide gevangenen nog te bekeren. De regentes beval het vonnis met inachtneming van de nodige maatregelen voor de handhaving van de openbare rust, te voltrekken.

In de herbergen werden redevoeringen gehouden waarin met verzet gedreigd werd. Ten einde raad zond de magistraat een pensionaris en een schepen naar de regentes om nieuwe instructies te bekomen. In de zitting van de Staatsraad werd voorgesteld dat de markgraaf van Berghen zich persoonlijk naar Valenciennes zou begeven om er de terechtstelling te leiden. Deze was niet zeer ingenomen met de karwei en verklaarde dat de zaak niet gewichtig genoeg was om zich daarvoor naar Valenciennes te begeven; het zou wel volstaan, dat hij zich in de buurt, te Mons of te Cambrai, (Kamerijk) ophield zulks te Valenciennes bekend was. Hij vergenoegde zich met de afgevaardigden in aanwezigheid van de regentes en de staatsraad, de les te spellen en hen te bevelen onmiddellijk af te reizen. Na de terugkomst van de afgevaardigden liet de magistraat nog enkele dagen verlopen. Eindelijk op 27 april zou de terechtstelling plaatsvinden. De brandstapel werd omringd met een ijzeren omheining en maatregelen werden getroffen om de gevangenen, afgesloten van het volk naar de gerechtsplaats te brengen.

De gilden en 60 aanzienlijke burgers werden er gewapend heen gezonden om eventuele onlusten met geweld te onderdrukken. Onder sterk gewapende geleide werden de gevangenen van de kerker naar de brandstapel geleid. Plots begon een groep van 5 á 600 man, gering volk van alle leeftijd en geslacht de treurige stoet met stenen te bekogelen. De magistraat, vrezende dat veroordeelden in het oproer zouden ontvluchten, week. De secretarissen (hervormden) wierpen zich op de knieën om God voor de redding van hun geloofsgenoten te bedanken. Daarna braken zij de ijzeren omheining af, verspreidden de mutsaarden en begaven zich op weg om het dominicanerklooster te plunderen. Onderweg veranderden ze van gedachte, bestormden de gevangenis en verlost en hun beide geloofsgenoten, die zij processiegewijs naar de veemarkt leidden waar een predicatie gehouden werd. De magistraat zag lijdzaam toe. Al wat zij deden was de poorten van de stad sluiten en doen bewaken. Maar de burgers die belat waren met de bewaking lieten iedereen

doorgaan. Mallart en Faveau ontsnapten en begaven zich naar Engeland.”

Een van de ouderlingen, Willem Cornu, moest zijn hulp met de dood bekopen, de 2^e juli 1563. In zijn verantwoording zegt hij:

... “Maar ik mag ook niet vergeten, hoe zeer zij van mij verlangden, dat ik hun de gebeden zou meedelen, die ik toen *op de markt te Valenciennes*, op de dag toen de gevangenen bevrijd werden, gedaan heb. Ik deelde hun die mee, zoals deze in de catechismus staan, te weten, de gebeden die gewoonlijk in de gemeenten gedaan worden, terwijl enige, die ze hoorden, zuchtten.”

Verder, is nog een predikant van Valenciennes bekend, namelijk **Paul Chevalier**. Deze verbleef bij zijn terugkeer van de synode te Antwerpen in mei 1564 enige tijd in Gent. Hij was vergezeld van Mathijs Remy, diaken van de Calvinistische kerk te Rijsel, die zelf herhaaldelijk in de stad aan Leie en Schelde vertoefde. In die tijd werd men van elkaar goed op hoogte werd gehouden van de situatie der gereformeerden zowel in de Waalse als de Vlaamse steden. Dit bleek bijvoorbeeld in begin 1564. Toen de Calvinist **Daniël du Bois** in uitvoering van een vonnis van de magistraat van Valenciennes naar de galeischepen in Zeeland werd overgebracht, werd hij met zijn begeleiders opgewacht aan de Gentse stadspoort door zowat vierhonderd personen, die een drietal dagen tevoren vanuit Valenciennes over zijn komst waren ingelicht. Slechts met de grootste moeite kon de dreigende en schreeuwende massa op afstand worden gehouden. De verwarring steeg ten top toen een grote menigte zich voor de deur van de stadsgevangenis opstelde om te verhinderen dat de arrestant daar opgesloten werd. Margaretha toonde zich ten eerste verbolgen over, het gebeurde, maar uit geen enkel officieel document blijkt dat de Gentse magistraat stappen zou hebben ondernomen om de aanvoerders van de rebellie op te sporen of te straffen. (Joh. Decavele; *De dageraad van de Reformatie in Vlaanderen*.)

Peregrin de la Grange

Van deze moedige en vurige prediker is helaas maar weinig bekend. Hij was de zoon, uit een Frans adellijk geslacht en werd geboren, ca 1540, op een kasteel in de omgeving van Chate hij St. Marcelin. Er zijn vage aanwijzingen, dat zijn ouders hebben behoord tot de Franse Hugenoten. Zeker is, dat hij op jeugdige leeftijd, ca. 25 jaar, predikant was te Valenciennes. Toen hij in 1565 in Valenciennes zijn arbeid aanving, moest hij buiten de stad, in het open veld en zeer in het geheim optreden. Zijn adellijke afkomst heeft hij nooit verloochend, want hij bleef als predikant ook de krijgsman, die onverschrokken zijn taak volbracht. Wanneer hij ter hagepreek ging, gaf hij steeds last: de wapens gereed te houden en op te treden als dat nodig was. Meestal kwam hij te paard gezeten de plaats der samenkomst binnen rijden. Zodra het tijd was de godsdienstoefening te beginnen, verhief hij zich in de stijgbeugels en schoot zijn pistool enkele malen in de lucht af. Daarna steeg hij af, bad, vóór de aangebrachte verhoging staande, en besteeg de geïmproviseerde kansel.

Enkele malen ging bij op reis - meest in combinatie met een reis naar Antwerpen ter bijwoning van het Consistorie van Gereformeerde predikanten bezocht op de heen- en terugreis verschillende gemeenten, om er in de bediening des Woords voor te gaan, het Heilig Avondmaal en de Heilige Doop te bedienen. In 1566 werd hij door de Synode van Antwerpen afgevaardigd naar de vergadering te St. Truiden, om er mede te beraadslagen over de samenwerking tussen de consistories en het Verbond der

Edelen.

Bij de komst van Guido de Bres op had De la Grange een openbare godsdienstoefening aangekondigd op 2 Juli 1566, maar de tegenstand van de stadsoverheid was zó groot, dat de samenkomst niet kon doorgaan. Zo vond Guido de Bres de toestand toen hij op 9 augustus 1566 te Valenciennes aankwam. Op Zondag 11 augustus preekte De Bres 's morgens en De la Grange 's avonds voor een grote menigte.

De Beeldenstorm

Jozef Scheerders schrijft in 'de Beeldenstorm':

De Beeldenstorm te Valenciennes geschiedde met voorbedachten rade. Toen de afgevaardigden van de calvinisten van Valenciennes, die zich te Brussel bevonden met het oog op het aanbieden van een request, op 23 augustus 1566 vernamen dat de regentes op het punt stond de afschaffing van de plakaten toe te staan, vertrok dadelijk een van hen, Jacques Joffroy, naar Valenciennes om de Beeldenstorm te bespoedigen. De magistraat verzocht de leiders van de calvinisten, de Beeldenstorm niet dadelijk te laten beginnen en ook niet de volgende dag, omdat het een marktdag was. 's Anderendaags, te zes uur 's morgens, herhaalde de magistraat zijn verzoek aan de calvinisten. Toen echter het gerucht verspreid werd, dat er een brief gekomen was van Egmont waarbij de Beeldenstorm toegelaten was, brak het geweld los. Kruisbeelden en heiligenbeelden werden neergehaald, altaren, doopvonten, orgels en glasramen werden stukgeslagen, kerkversierselen werden in brand gestoken. De leiders van de Beeldenstorm waren notabele calvinisten; de predikanten Guy de Bray en Peregrin de la Grange hielden zich afzijdig, de burgerwacht vertoonde zich niet. Toen zij vernamen dat men kostbare reliekschrijnen bij de magistraat gebracht had, eisten de calvinisten deze op, vernielden ze en gaven ze vervolgens terug aan de magistraat. Hun bedoeling was evident: geen diefstal maar het onbruikbaar maken van de voorwerpen van de roomse eredienst.

Uit Valenciennes vertrokken groepen beeldenstormers in noordelijke richting. Zij verwoestten het Kartuizerklooster te Marly, de abdijen van Saint-Saulve en Fontennes, de parochiekerken van Onnaing en Quarouble. Op 26 augustus, tussen tien en elf uur, kwamen twaalf gewapende mannen te Crespin. Eerst drongen zij binnen in de parochiekerk, waar zij alle beelden op de grond wierpen en de geconsacreerde hosties vertraptten. Van de parochiekerk trokken zij naar de Sint-Landelinusabdij. Aan de prior verklaarden zij door het Hof en de edelen gezonden te zijn, om de afgoden af te werpen en te verbrijzelen. De prior liet hen binnen en gaf hun te eten in de keuken. Ondertussen arriveerde het gros van de beeldenstormers, vijf à zeshonderd man te paard en te voet. Opnieuw vroeg de prior wat zij kwamen doen. Collin Crameillon, een slager uit Valenciennes, gaf hetzelfde antwoord als het groepje voorlopers. Nadat zij allen gegeten hadden, begonnen zij alles te vernielen in de kerk en in de abdij. Een deel van de brekers trok naar Saint-Aybert om de parochiekerk te 'zuiveren'. Ondertussen kregen de beeldenstormers in de abdij versterking van een groep brekers, die te Doornik, Saint-Amand en omgeving gestormd hadden. Na de terugkomst van de brekers uit Saint-Aybert begaf de hele troep zich op weg naar Quiévrechain en Sebourg. Nog voor zij het grondgebied van Crespin verlaten hadden, veranderden sommigen van gedachten. Een driehonderd man keerde terug naar de abdij om het vernielingswerk te voltooien. 's Avonds, te zeven uur, kwamen de beeldenstormers bijeen voor de abdijpoort, knielden neder en zongen psalmen.

Te Crespin maakten de beeldenstormers zich schuldig aan diefstal: kelken, gouden en zilveren lampen, bronzen en koperen voorwerpen, zijden gewaden en kostbaar marmer van altaren en grafmonumenten. Toen zij de volgende dag te vijf uur 's morgens, de abdij verlieten in de richting van Quiévrechain, waren zij — volgens een kroniekschrijver — 'geladen als muilezels'. In die beeldspraak schuilt zeker heel wat overdrijving,

Dezelfde dag als te Crespin werd ook te Raismes in de abdij van Vicoigne gestormd. Tussen acht en negen uur werd de actie ingezet door meer dan honderd calvinisten uit Doornik en Saint-Amand. Na de middag kregen zij versterking van een groep beeldenstormers uit Valenciennes, die in de ochtend in de parochiekerken van Hérin, Aubry en Raismes te keer gegaan waren. Aangezien alles in de abdijkerk reeds vernield was, drongen zij binnen in de abdij en legden er beslag op de boeken van de bibliotheek. Daar zij niet wisten wat zij met deze buit moesten aanvangen, vroegen zij instructies te Valenciennes. Uit deze stad vertrokken gewapende mannen met opdracht op de buit te waken. Terwijl men de wagens gereedmaakte om alles de volgende dag naar Valenciennes te brengen, verscheen de ordonnantiegebende van Floris van Montmorency. De beeldenstormers boden geen weerstand, zij werden verplicht de boeken terug te geven, maar zouden een vrijgeleide gekregen hebben om naar Valenciennes terug te keren. Cateau-Cambrésis in het Kamerijkse - een Spaans protectoraat afhankelijk van de gouverneur van Henegouwen - was de meest zuidelijk gelegen stad van de Nederlanden waar gestormd werd.

Zodra hij ingelicht was over de gebeurtenissen te Doornik en te Valenciennes, vertrok de predikant Jean Leseur naar Cateau-Cambrésis. Hij begaf zich naar de woning van een zekere Raverdy, waar het consistorie vergaderde. Daar werd besloten de beelden te gaan breken in de kerken van de stad. De volgende morgen, 26 augustus, zeer vroeg, ging Jean Leseur met enige mannen naar de Sint-Maartenskerk. Zij wierpen de beelden neer, vernielden al de versieringen van de kerk, scheurden en verbrandden de liturgische boeken. Daarna deden zij hetzelfde in de andere kerken in de stad en in de voorsteden. Jean Leseur hield de eerste calvinistische preek in de Sint-Maartenskerk en doopte ook drie kinderen. De afkondiging, op 12 oktober, van een plakkaat waardoor de aartsbisschop van Kamerijk al de vergaderingen van 'sektarissen' in de kerken, kapellen, huizen, schuren en andere plaatsen verbood, was aanleiding tot een nieuwe aanval op de parochiekerk van O.-L.-Vrouw en op de abdij van Sint-Andries; monniken en priesters werden uit de stad verjaagd.

Na een predicatie, die op 27 augustus te Herhout was gehouden, plunderden toehoorders de kerk en het klooster te Herne (Herines, op een drietal kilometer van Edingen). Bij de preek waren drie- tot vierhonderd toehoorders uit Oudenaarde aanwezig, maar ook een aantal inwoners van Edingen.

Valenciennes veroverd

Op 24 maart 1567 werd Valenciennes heroverd door Spaanse regeringstroepen onder leiding van Noircarmes, wat daarmee een van de eerste gevechten in de Tachtigjarige Oorlog was.

Deze Jan van Noircarmes, baron van Selles, was gouverneur-grootbaljuw en kapitein van Sint-Omaars. Hij was een wreed, meedogenloos bevelhebber. Eind 1557 werd Noircarmes luitenant van de schutters van de koninklijke wacht van Filips II. In januari 1585 stierf hij in gevangenschap in het Fort Rammekens op Walcheren aan een aanhoudende ziekte.

G. Brand schrijft in de “Korte Historie der Reformatie” op blz. 463 e.v.:

In Henegouwen en Valenciennes stond het bewind aan de heer van Noircarmens, wegens het afwijzen van de marktgraven van Bergen. Deze, de bisschop van Kamerik aanklevende en de Gereformeerden van de voorschreven stad konden elkander zó slecht verstaan dat hij aan de Hertogin van Parma schreef dat er niets goeds bij wijze van dadelijkheid te verrichten viel. Er werd op 20 oktober 1566 wel een verding gemaakt op voet van het verdrag met de Adel op het stuk van religie, en werd besloten dat in plaats dat Noircarmens volgens zijn belofte dit verding ten eerste zou afkondigen, in het werk te stellen en hen buiten de stad preekplaatsen aan wijzen; dit deed hij niet dan na het verloop van een maand de 20^e november drie dagen nadat men daar het houden van het Heilig Avondmaal had afgekondigd. Op die dag met een sterk en ongewoon gevolg van paarden voor de poort komende, hield daar kort stil zonder verder te gaan. En vraagde haastig naar die van de Consistorie. Deze van zijn komst onverwittigt en derhalve daardoor ontstelt, ook al tevoren vol mistrouwen, waren niet terstond gereed om naar buiten te komen. Hij, daarover vertoornd, nam hun weifelen voor weigeren en bedreigde met aantijging dat zijzelf de oorzaak waren van leed en ellende dat hun eer 10 dagen om zouden zijn te wachten stond. Hij vertrok van stonde aan. Zo hielden dan de anderen tegen de inhoud van het onvoltrokken verding de kerken nog in en een uitheems predikant in hun dienst namelijk weer in Peregrin de la Grange. Guido de Brès, de tweede kerkendienaar was geen vreemdeling maar een balling en tegen zijn bannissement ingekomen. Men verbood hen sedert het houden van het Heilig Avondmaal binnen de stad.

Ook verbood de Heere van Moulbaix de inwoners van Doornik daarheen te gaan om het brood met hen te breken, op straf dat men de huizen dergenen die dat zouden doen in het vuur zou stellen, ja desnoods zijnde het geschut van het kasteel door de stad laten schieten. Het Nachtmaal werd echter door die van Valenciennes gehouden.

Doch de Gouvernante gebood hen de 21^e november krijgsvolk in te nemen. Bij drie leden, magistraten, vroedschap en burgerij bestond hier de regering; maar geen besluit zonder de bewilliging der gemeente. Wethouders en de raad begrepen de zwaarigheid. Het volk hing aan de tong der leraren die het met onmatige ijver blinddoekten en op wonderbaarlijke verlossingen van Jeruzalem en Buthulië wezen. Als ware hun God alleen de zuivere zegeningen en niet op de straffen der Joden schuldig geweest en dezelfde niet meermaals geplaagd en verplet van hun snoder.

Dus werd de bezetting geweigerd en stad de 14^e van wintermaand voor *wederspanning en vijandig verklaard*. Dit geschiedde met een plakkaat, welke de Gereformeerden ten laste legde, dat ze zich in hun Nachtmaal onder ede verbonden hadden de rooms-katholieken bij alle mogelijke middelen te vervolgen en te beschadigen. Ook zouden hun kerkdienaren in de predikingen durven zeggen, dat hem consciëntie niet verbonden waren de koning, of de wethouders der stad gehoorzaam te zijn. Dan, beide deze betichtingen werden in hun verantwoording die ze kort daarna uitgaven, met hoge woorden en bondige redenen ontkend. ...

Brandt vervolgt op blz. 556:

De Hertogin van Parma had middelertijd Valenciennes, dus wegens het weigeren der bezetting, *vijand verklaard zijnde*, door de heer van Noircarmens belegerd. Om de stad te ontzetten werd van de verbonden edelen, daar ze hulp van verzocht en verwacht hadden, niets ter hand genomen. Al wat ze deden was een bezending aan de graven van Egmond en Mansveldt om ten beste te spreken; daar niets mee verricht werd. Uit West-Vlaanderen kwam er wel een hoop waaghalzen op de been, maar dit volk van geen bekwame hoofden voorzien zijnde noch met geen vereiste ernst en orde

te werk gaande, vergat zich met monniken en papen te plagen, kerken en kloosters te plunderen, totdat hem de heer van Rassinghen met zijn krijgsvolk overviel, ettelijke onthalsde en de rest op de vlucht bracht.

Die van Doornik, ten getale van 3000 mannen zijn hen te hulp getogen onder het beleid van een Jan Soreau, maar werden door Noicarmen bij Lanoy geslagen. Hij raakte de vluchtelingen vervolgende, na die overwinning door het slot dat met koningsvolk bezet was binnen Doornik; hij leidde er negen vanen voetvolk in; deed de burgerij ontwapenen, de wapenen op slot brengen en alle vreemde leraars en hoofden der Gereformeerden die hij betrappen kon, ophangen; de consistorien en dergelijke bijeenkomsten verbieden; de bisschop en geestelijkheid werd hersteld, en een gebod afgekondigd bij hetwelk alle krijgslieden daarin bezetting liggende, - op verbeurd van het lijf - verboden werd dat ze die van de sekte van Calvijn - aldus luidt het tweede artikel - in generhande manieren zouden beletten te gaan ter plaats hun tot de prediking bewezen, noch ook hen beschimpen of verongelijken, maar hen daarin ongekwd en met vrede te laten volgens het verdrag met de Adel gemaakt. Ook verbood men de soldaten daar ter preek te gaan desgelijks op verbeurde van hun lijf. Tot zover Brandt.

Brandt veronderstelt dat de Gereformeerden overmoedig geworden waren. Dit is heel goed mogelijk. De ongedachte verlossing uit de gevangenis van hun twee geloofsgenoten die ter dood waren veroordeeld, de vurigheid van de jonge De la Grange en de wijsheid en bekwaamheid van De Brès deden de bevolking steunen op het werk van God wat in hun stad zichtbaar werd. De waarschuwingen van De Brès tegen onbezonnen ijver hielpen niet.

Bovendien hadden ze niet verwacht de Noicarmens, die nota bene hun eigen gouverneur was, met soldaten van eigen bevolking, de stad zó onmenselijk zou behandelen. Niemand handelt met zijn vee zoals de soldaten met de inwoners van Valenciennes deden. Een groep soldaten nam jonge vrouwen gevangen. Ze zetten een oude tafel in het bos. Ze legden een vrouw daarop, bekeken haar en 'verkochten' haar aan een soldaat die haar meenam om zijn lusten te voldoen. En dergelijke verhalen zouden met veel andere vermeerderd kunnen worden, als ze tijdig opgeschreven waren.

Een vreselijke ramp voltrok zich. De Gereformeerde gemeente werd bijna uitgeroeid. G. Brandt schrijft: *Ook werden ter dood gebracht Jan Mahieu, Jean Tieville, Mattheüs de la Haye en Pieter de la Rue, ouderlingen, benevens Roeland le Bouc en François Pattou, diakenen der gemeente.*

Ja, enigen schrijven dat er in dit jaar in deze stad over de 200 mensen ter zake van de religie en de beroerte daarover voorgevallen, met den koorde zijn gedood.

Dr. A.L.E. Verheyden in het Brugsche Martyrologium maakt melding van **Pierre Victoires**, geboren te Valenciennes, Calvinist, die op 23 juni 1567 werd aangehouden en daarna opgehangen.

M. van Vaernewijck schrijft in "De beroerlijke tijden in de Nederlanden" als volgt: De 3de juni 1567 kwam te Gent het bericht, dat te Valenciennes de machtigste koopman van de stad, de heer Michiel Herlinus en zijn zoon met het zwaard waren terechtgesteld. Toen hij vernam dat hij sterven moest, had hij zich met een pennemes of priem het leven willen ontnemen. Daarom werd hij onmiddellijk, zwaar gekwetst, uit de gevangenis in een zetel of draagstoel naar het schavot gebracht, dood of niet

veel beter.

Ook een andere fatsoenlijke koopman werd onthoofd, en twee calvinistische predikanten gehangen.

Een vrouw, die zich onder het volk bevond, beklagde zeer de dood van deze machtige kooplieden en sprak volgende woorden: 'God, als er over zulke machtige lieden zonder genade wordt gevonnist, wat zal er dan met ons, arme lieden, gebeuren?' Daarom gaf een soldaat haar een slag op de kin, waaruit rumoer ontstond. De soldaten schoten in het volk, kwetsten er velen en doodden er acht. Wat zeer te betreuren valt. Men vertelde dat er te Valenciennes nog meer dan 130 man ter dood opgeschreven stonden. Men maakte luttel werk om de mensen te hangen.

... In de Pinksterweek 1568 scheen voor sommige mensen wel een jaar te duren. Veertig mannen, allen van aanzien en naam, werden te Brussel terechtgesteld. De 7de juni bracht men in de stad nog twee wagens, vol met vooraanstaande personen, uit Valenciennes.

In september 1568 schrijft Van Vaerenwijck:

... Men vertelde ook in het geheim, dat in Valenciennes, Doornik, Antwerpen en Gent nog wel duizend mensen ter dood opgeschreven stonden. Verder zei men, dat al wie valse predikanten gelogeed had of zijn kinderen bij de hagepreken laten dopen, te Brussel zou moeten verschijnen. Zij die de veldpredikaties hadden bijgewoond, zouden een getrouwe inventaris van hun bezittingen moeten inleveren en tweemaal per jaar het bewijs brengen dat zij te biechten waren geweest. Het gerucht deed nog de ronde, dat tijdens de vorige week dertien mannen te Valenciennes en drie te Doornik terechtgesteld werden.

Het einde van de Reformatie in Valenciennes

Op 23 mei 1572 werd de stad veroverd door Lodewijk van Nassau. De verlossing was eindelijk gekomen!

Maar wie schetst de droefheid, angst, smart en verdriet dat in augustus de stad opnieuw onderworpen werd door de hertog van Alva. Rond 1577 trokken de Spaanse troepen zich terug ten gevolge van het door Don Juan getekende *Eeuwig Edict*.

Na de herinname van de stad door de hertog van Parma in 1580 werd het calvinisme er haast met wortel en tak uitgeroeid en vluchtten vele Gereformeerden naar het noorden.

Niet alle Gereformeerden ontvluchtten de stad. In deze brochure vinden we de aangrijpende gevangenschap en executie van Margriete Pieronne, die in 1593 werd geworpd. De overblijvende oprechte gelovigen werden echter overal verdrukt en vervolgd, zodat er regelmatig gelovigen naar het buitenland vluchtten. (Bij de vrede van Nijmegen in 1678 kwam Valenciennes bij Frankrijk.)

Doel van de brochure

In deze brochure wordt aandacht gegeven aan de Geloofshelden die in Valenciennes geleefd hebben en hun getuigenis met hun bloed verzegelden. Guido de Brès en Peregrine la Grange worden in deze brochure buiten beschouwing gelaten, omdat hun levensgeschiedenis beschreven is in: Guido de Brès, de Hervormer van Zuid-Nederland. (*Zie voor dit document theoligienet.nl*)

Wij mogen van al deze moedige gelovigen zeggen wat Johannes op het eiland Padmos, in zijn ballingschap hoorde zeggen:

En ik hoorde een grote stem, zeggende in de hemel: nu is de zaligheid en de kracht en het koninkrijk geworden onzes Gods en de macht van Zijn Christus; want de verklager onzer broederen, die hen verklaagde voor onze God dag en nacht, is nedergeworpen. En zij hebben hem overwonnen door het bloed des Lams en door het woord hunner getuigenis; en zij hebben hun leven niet liefgehad tot den dood toe. Openbaring 12:11.

Koning Jezus geve dat Henegouwen en Vlaanderen terug keren naar de God van deze Godzalige landgenoten, die nu juichen voor Zijn troon, maar op aarde nog spreken nadat zij gestorven zijn!

2. Geloofshelden beschreven door A. van Haamstede

1. Vijf personen uit Valenciennes te Vught gedood

JAAR 1542

Op de 1^e April van het jaar onzes Heeren 1542, werden te Vught, door de overheid van 's Hertogenbosch, om de christelijke godsdienst, twee vrouwen en een man levend verbrand.

Er werd ook een ander man ter dood gebracht en een vrouw levend begraven. Zij woonden te Valenciennes, en waren Walen, die geen Duits (bedoeld wordt Nederduits, dat is Nederlands) kenden, en vluchten moesten naar Wezel, om daar te wonen en hun godsdienst vrij te kunnen belijden.

Zij moesten sterven, omdat zij het heilige sacrament des avondmaals niet anders dan onder twee gestalten wilden ontvangen, zoals men dat in vele plaatsen van Duitsland en Oostland gebruikte. Zeer gewillig en met vreugde ondergingen zij de dood.

2. Willem Cornu

JAAR 1563

Deze persoon heeft zeer kloekmoedig de aanvallen van verscheidene vijanden. tegengestaan, en vooral die van een wereldwijze raadsheer te Doornik. Hij heeft niet alleen reden gegeven van de zaak, waarvan hij ten onrechte beschuldigd was, maar ook van vele punten van de christelijke godsdienst. Bovenal gaf hij goede antwoorden op de zonderlinge aanmerkingen, die hij van de vijanden moest aanhoren.

Willem Cornu was geboren te Bury, in Henegouwen, kleermakersknecht en *ouderling der gemeente te Doornik*, waar hij verkeerde in de bloei van zijn leven. Nadat God hem Zijn waarheid had geopenbaard, beijverde hij zich met al zijn vermogen om de gemeente des Heeren te doen toenemen.

Daar hij niet gevonden werd, toen de zware vervolging, wegens het zingen der psalmen in Doornik uitbrak, en de commissarissen uit het hof van Brussel gekomen waren, en aangezien Cornu en meer andere Godzaligen, gelijk zij zeiden, binnen drie dagen ingedaagd en niet verschenen waren, werden zij op zware straf uit de landen van koning Filips gebannen.

Intussen gebeurde het, dat hij op Donderdag de 2^e Juli 1563, des avonds na het eten het huis verlatende van een zijner vrienden, door de wacht der stad gevonden werd, en met hem, die hem naar huis vergezelden, naar de gevangenis gebracht werd. Bij de eerste ondervraging door de rechters wierpen zij hem voor, dat hij op lijfstraf was verbannen; als ook dat hij degene was, die in het openbaar in de stad Doornik gebeden had, waar duizenden lieden gevonden werden, die, ter oorzaak van deze leer, *twee gevangenen hadden bevrijd*¹.

Op deze beide beschuldigingen antwoordde Cornu, dat, aangaande het eerste, dat de uitdaging aan zijn persoon niet gedaan was, noch behoorlijk was toegegaan, om hem daarvan te beschuldigen; en aangaande het tweede, dat men hem ten onrechte beschuldigde, dat hij oorzaak zou geweest zijn van het oproer of de verlossing van

¹ Waarschijnlijk wordt de bevrijding van 2 predikanten te Valenciennes bedoeld

hen, die door de rechtbank waren gevangen gezet.

Daarna ondervroeg men hem ook aangaande zijn geloof, waarvan hij een gedeelte had in schrift gesteld, dat wij uit de vele ondervragingen getrokken hebben, en dat luidt als volgt:

"Des Donderdags morgens de 8^e Juli daaraanvolgende, na hetgeen de heren mij reeds gevraagd hadden, viel men mij zeer hard met in het oog lopende bewimpelde woorden, of ik het er niet voor hield, dat men gehoor behoorde te geven en zich te houden had aan een algemene kerkvergadering, geleid door de Heilige Geest.

Ik antwoordde in algemene woorden, dat er niemand onder de hemel was, die iets tegen het Woord van God zou kunnen vaststellen, zoals Paulus dat Galaten 1 vs. 8 bewijst, als Hij zegt; "Al ware het ook, dat wij, of een Engel uit de hemel u een Evangelie verkondigde, buiten hetgeen wij u verkondigd hebben, die zij vervloekt." Christus zegt: "Mijn schapen horen Mijn stem en volgen Mij; maar een vreemden zullen zij geenszins volgen, maar zullen van hem vlieden."

Mr. Pieter Dentiere zei tot mij: "Hoor eens Cornu, al wilde God mij verdoemen, en, ik tot Hem zei: "Heere, ik heb zekere raad van de algemene kerkvergaderingen en van de leraars der kerk, met het geloof der vaders en voorouders ontvangen; meent gij, dat God zich dan niet over mij zou ontfermen? Neem dan de raad van hen aan, die zowel hun zaligheid zoeken als gij."

Ik antwoordde: Mijn heren, indien ik tot God zei, als men zo mag spreken: *'Heere, Gij hebt gezegd, dat er valse christussen en valse profeten in Uw naam komen zullen, en zullen er velen verleiden, enz. Dat Uw schapen Uw stem horen en niet die van de huurlingen, ik bid u, dat het U behaagt, door Uw Heilige Geest mijn gering verstand te verlichten in de ware kennis van Uw Woord.'* Dit is wel een ander gebed dan het uwe; want het is overeenkomstig met Zijn wil.

"Gij ziet toch wel," zeiden zij, "dat alle gemeenten, zo die van Constantinopel als andere, door de Apostelen gesticht, zijn tenietgegaan, zodat de kerk van St. Pieter alleen is overgebleven, waartegen, naar de belofte van Christus, de poorten der hel niets vermogen. Want Christus zei tot St. Pieter, dat de satan hem begeerde te zitten als de tarwe, maar dat Hij voor hem gebeden had, opdat zijn geloof niet zou ophouden; waarom het zeer wel is te geloven, dat het de ware kerk van God is, en dat God die volgens Zijn belofte niet zou hebben laten dwalen. En te beweren, dat die van Genève, die slechts dertig of veertig jaren bestaan heeft, de ware kerk zou zijn, dat zou een ware schande zijn, Christus aangedaan."

Ik antwoordde: "Gij wilt beweren, mijnheer, dat de gemeenten, die door de prediking van die andere apostelen en niet door St. Pieter zijn gesticht, niet van God afkomstig waren; integendeel schijnt het veeleer waar te zijn, dat de roomse kerk meer door de prediking van Paulus dan door de prediking van Petrus is gesticht, zoals men dat in de Handelingen der Apostelen goed kan bemerken. Ja, wat meer is, er bestaat volstrekt geen zekerheid, dat Petrus ooit te Rome geweest is; want in Paulus' brief van Rome aan Timotheüs geschreven, en in andere plaatsen, zegt hij dat zij hem allen hadden verlaten, wat Petrus niet zou gedaan hebben, indien hij daar geweest ware. En aangaande wat gij uit het 10e hoofdstuk van Mattheüs Evangelie aangehaald hebt, legt Augustinus die woorden aldus uit: Toen Christus aldus zei, dat de Zoon des mensen zou overgeleverd worden in de handen der zondaren, zei Petrus: "Heere, dat zal U geenszins geschieden." Christus antwoordde hem: "Ga achter Mij, gij Satan." Waar hij vroeger gezegd had, dat vlees en bloed dat hem niet had geopenbaard, maar de Geest van God Zijn Vader, zo zegt Hij spoedig daarna: "Ga achter Mij gij Satan," omdat hij de Heilige Geest niet deelachtig was. Hierin ziet gij, dat, volgens het zeggen van Augustinus, Hij slechts van het geloof sprak, dat hij had beleden, en dat wij Christus

de Zoon van God, tot een zeker Fondament van onze zaligheid ontvangen. Aangaande de andere plaats weerstaat Christus zijn vermetelheid, als iets van zichzelf gevoelende; want Hij zegt, *dat de duivel begeerd had hem te ziften als de tarwe*. En Petrus betuigt zelf, *dat onze wederpartij, de duivel, rondgaat als een briesende leeuw, zoekende wie hij zou mogen verslinden*. En, wat het gezegde van Christus betreft, *dat Hij voor hem gebeden heeft, opdat zijn geloof niet ophoudt*, daarmee bewijst Hij de zorg, die Hij voor ons draagt, als wij menen in zekerheid en op ons gemak te zijn. David zegt, *dat de Behoeder Israëls niet slaapt noch sluimert*. Waarin duidelijk de Vaderlijke zorg blijkt, die God voor ons draagt. Voor het overige wijst die plaats op de zwakheid van ons geloof, wanneer wij door God niet worden staande gehouden. Zie hier in het geheel de redenen, die wij tezamen hadden.

Maar ik mag ook niet vergeten, hoe zeer zij van mij verlangden, dat ik hun de gebeden zou meedelen, die ik toen *op de markt te Valenciennes*, op de dag toen de gevangenen bevrijd werden, gedaan heb. Ik deelde hun die mee, zoals deze in de catechismus staan, te weten, de gebeden die gewoonlijk in de gemeenten gedaan worden, terwijl enige, die ze hoorden, zuchtten.

Op verlangen van mr. Herman zei ik tevens de geloofsartikelen op, en na dit gedaan te hebben, zeiden zij, dat zij die ook geloofden. Nochtans ziet gij, in welk een toestand ik om dit geloof, wat gij ook aanhangt, verkeer.

Hierop antwoordden zij anders niet dan dat ik met mijn ziel medelijden moest hebben. Doch ik zei hen, dat ik mijn lichaam, tot zaligheid van mijn ziel, in de handen van God en mijn Heere overgaf, om daarmee aan hun verlangen te voldoen.

Gij moet ook weten, broeders, hoe ik Dinsdag j.l. naar het park, waar de bevelhebber van het kasteel² was, geleid werd, die, zoals ik vernomen heb, had begeerd om mij te horen spreken. Er werd mij echter nergens naar gevraagd dan naar de zaak van Valenciennes.

Zij drongen mij zeer om iemand te noemen, en zeiden, dat alle kinderen van God, van wie ik mij er een noemde, de waarheid behoorden lief te hebben; en, wanneer ik mijn geestverwanten niet goedschiks wilde noemen, zij mij met geweld daartoe dwingen zouden.

Met weinige woorden zei ik hun, dat, wat het geweld aanging, dat zij zeiden aan mij te willen plegen, mijn lichaam tot hun dienst was.

De bevelhebber van het kasteel zei mij al spottende, dat ik een dergenen was, die wel verlangde goede sier te maken zonder te vasten.

Met verlof, mijn heren, zei ik, ik geloof en houd het ervoor, dat het leven van een christen matig moet zijn. En, om hun gelegenheid te geven mij te onderrichten, zei ik hun, dat de dienaren en priesters, door de gemeenten Gods wettig geroepen, wel ter gelegener tijd, onder goedkeuring, sommige dagen mogen vaststellen om te vasten en te bidden, doch zonder enig bijgeloof en afgoderij. Niet, zei ik, dat het zonde is om slechts eens of twee malen te eten, want God bekommert zich daarover niet, doch ik bedoel zulk een matigheid, die de lusten van het vlees, zowel in spijs als in drank, bedwingt, opdat de geest te geschikter zij om God te dienen.

Zij antwoordden mij, dat ik goed gesproken had.

Mijn broeders, ik heb u dit tevens willen schrijven, omdat ik geloof, dat zij daarvan niet meer zullen spreken, of dat ik geen gelegenheid meer zal hebben u te schrijven.

Nu keer ik terug tot de Donderdag, waarvan ik in het begin gesproken heb, op welke

² Citadel te Doornik

dag ik ondervraagd werd aangaande het 5de hoofdstuk uit de brief van Jakobus. Ik antwoordde hun, dat zij niet loochenen konden, dat het olie was, die de apostelen gebruikten, toen de gave om te genezen nog in de gemeente gevonden werd, in het genezen der zieken, om de Evangelische leer, die men, toen de apostel deze brief schreef, in de gemeente begon te prediken, zoals ook in Markus 6, vers 13 daarvan enigermate gesproken wordt, met wonderen te bevestigen; doch dat nu de gave, om te genezen niet meer in de gemeenten bestond. En dat, wanneer de priesters Christus en de Apostelen daarin wilden navolgen, zij niet alleen deze stof, maar ook andere, die zij in het genezen van velerlei ziekten aanwendden, moesten gebruiken. Dat zij daarin de apostelen al zeer slecht navolgden, daar deze het aan de zieken brachten, om die te genezen en gezond te maken, en dat zij integendeel hun olie bij de zieken niet aanwendden dan alleen als hun alle hoop om langer te leven benomen was.

Zij vroegen: "En waarom zegt hij dan, dat men de priesters der kerk moest roepen, en dat zij hem met olie moesten zalven, en wanneer hij gezondigd heeft, hem dat vergeven is?"

Ik antwoordde: Gij bedenkt niet, hoe de Apostel eerst de oorsprong van de ziekte op het oog had, te weten, *de zonde*. Nu moet eerst de oorzaak van de ziekte worden weggenomen, voor de kranke kan worden genezen; evenals Christus, toen Hij de melaatse reinigde, eerst tot hem zei: "Uw zonden zijn u vergeven;" want, als de oorzaak weggenomen is, is de zaak geheel in orde. En, nu kan de zonde niet weggenomen worden dan door de gebeden, die in het geloof geschieden, die, zoals hij zegt, van grote kracht zijn; want Elia, die een mens was van gelijke bewegingen als wij, heeft door zijn gebed, dat in het geloof geschiedde, de hemelen gesloten, zodat het in drie jaren en zes maanden niet regende. Wanneer nu de zonde, die de eerste oorzaak onzer ziekten en kwalen is, door de gebeden, die in het geloof geschieden, werd weggenomen, werd daarna de olie gebruikt, maai, tot geen ander einde dan tot gezondheid des lichaams, en niet om de zielen naar het paradijs te geleiden, zoals men ons wil doen geloven. Om dan deze sterkte, die de zonde is, te verjagen, waartoe de olie toch te machteloos is, moet men wat sterkers dan dat hebben, te weten, het gebed, wat veel vermag.

Dit is het, wat ik u thans weet te schrijven; en ofschoon alles uitvoerig heeft plaats gehad, zo is het hier toch kort samengevat. Neemt intussen, mijn broeders en zusters, ten goede aan de kleine gave, die God mij verleend heeft; komt mijn gering verstand en zwakheid te hulp. Bidt ook dat Hij, wat Hem behaagd heeft mij door Zijn genade deelachtig te maken, onderhoude en vermeerder tot het einde van mijn leven, en mij de volharding en standvastigheid verlene, opdat het mij niet gaan mag als de boze dienstknecht, die zijn heer verlaat, als het nodig is te strijden. Dit zou mij dagelijks kunnen overkomen, als ik niet steunde op en mij vasthield aan de goedheid en kracht Gods, door de gebeden, die gij voor mij doet. God heeft mij *de wil* gegeven, en ik hoop en verzeker mij van Hem *het volbrengen* te verwerven, gelijk Hij beloofd heeft.

Uw broeder en vriend,
Gevangene om Gods Woord,
W. Cornu.

Benevens de bovenstaande ondervragingen, deelde Willem Cornu aan een vriend, die hem in de gevangenis kwam bezoeken, mee, dat op zekere dag een leraar van de Sorbonne, wiens toenaam van der Haghen was, geestelijke te Doornik, in gezelschap van enige Jezuiten, die zich beroemd had, dat hij spoedig weten zou, of Cornu Hugenoet was, hem in de gevangenis kwam ondervragen in tegenwoordigheid van de

koninklijke beambte en de bevelhebber der stad en enige anderen. Deze wijze leraar ondervroeg hem aangaande de leer der transsubstantiatie of wezensverandering, en, daar hij hem zo gepast antwoordde, vertrok hij terstond, en liet het verdere gesprek aan de Jezuïeten over.

Daarna verscheen de geestelijke van St. Jakob, met nog enige anderen, teneinde met de gevangene te redetwisten. Doch hij zei hem, dat hij dagelijks met hun rechters sprak, en ook niet zou antwoorden dan in hun tegenwoordigheid.

Toen zij nochtans vroegen, hoe hij over de verdiensten dacht, zei hij, dat hij niets kon verdienen dan de vloek van de eeuwige dood, welke goede werken hij ook deed, en bewees hun dit met duidelijke woorden uit de heilige Schrift.

De rechters vroegen hem daarna, of de paus het hoofd der kerk was en de navolger en erfgenaam van St. Pieter. Voor hij hen antwoordde, vroeg hij hun, of zij spraken van de tegenwoordige paus of van allen. Zij antwoordden, dat het hun bedoeling was van allen. Hij zei, dat Jezus Christus alleen het Hoofd Zijner gemeente was, zoals er geschreven staat Efeze 4, vs. 15, en bewees hun, dat vele pausen door toverij, zoals Silvester, tot het pausdom geraakt waren. "En hoe zouden zij," zei hij, "hoofden kunnen zijn, die zelf daarvan nooit leden waren?"

Men vroeg hem, waar hij thuis was geweest, en om hun mee te delen, wie zijn godsdienst waren toegedaan; maar hij noemde die niet en bracht niemand in gevaar.

Eindelijk, na alle rechterlijke vervolgingen, werd hem 's maandags, de 13de Juli, des morgens tussen zeven en acht uur, het doodsvonniss meegedeeld. Daarna bracht men hem in een kamer, niet ver van de plaats waar het vonnis geveld was, waar Cornu, in tegenwoordigheid van enige rechters, op heerlijke wijze van de opstanding zijns lichaams sprak, waarom men hem bedreigde een bal in de mond te zullen stoppen als hij niet beloofde te zwijgen, wanneer men hem naar de strafplaats zou brengen. Hij beloofde hun daarin te gehoorzamen op voorwaarde van God te mogen aanbidden.

Toen hij naar de strafplaats gebracht werd, zei hij: *"Nu ga ik naar de bruiloft des Lams; och, hoe graag sterf ik uit liefde en ter ere van God!"*

Enige zeggen, dat, toen hij bij de stellage kwam, een jonge dochter hem tegemoet ging, en tot hem zei: "Mijn broeder, wij zullen elkaar niet meer zien."

Cornu antwoordde haar: "Wij zullen, en wel in het eeuwige leven."

De dochter zei: "Amen."

Toen hij op de stellage, stond, riep hij de Heere aan: *"O God, wees mij genadig, en zie niet naar mijn misdaden, maar op Uw barmhartigheid."*

En, nadat hij de geloofsartikelen had opgezegd, zei hij: *"Heere, tred niet met uw knecht in het gericht;"* en onder het spreken van deze woorden werd hij geworgd en zijn lichaam verbrand, de 15^e Juli 1563.

3. Paulus Millet, bijgenaamd de Ridder

JAAR 1564

De gevangenen doen de uitverkorenen in hun zwakheden gevoelen, dat God hun een algenoegzaam Vader is, Die hun de volmaaktheid van al Zijn beloften betoont.

Mr. Paulus Millet, bijgenaamd de Ridder, bedienaar van het Evangelie in Nederland, en voornamelijk te *Rijssel, in* Vlaanderen, behoorde in zijn tijd tot de minderbroeders orde te Doornik, en gedroeg zich daar tamelijk goed en eerzaam, vooral wanneer men de plaats, de poel en de wilde dieren in aanmerking neemt, onder wie hij woonde.

Behalve de moeilijke post, die hij bekleedde, om de jonge kinderen te onderwijzen, predikte hij ook van tijd tot tijd. En, ofschoon hij dit deed op dezelfde wijze als de anderen, viel hem toch dikwerf, van die tijd af, wat uit de mond, dat zeer nabij de waarheid was, en hij openbaarde, wat de anderen zo zeer trachtten te verbergen. Ook de herinnering waardig is, als iets wat zelden plaats had, dat, wanneer er enige misdadigers moesten ter dood gebracht worden, hij bij hen geroepen werd, en hij dus de gaven bezat hen gepast te vermanen en te onderwijzen, voor en gedurende de uitvoering van het vonnis, tot groot nut van de misdadigers en het volk.

Eindelijk openbaarde hij zijn hart aan een minderbroeder, een van zijn metgezellen, zodat een hunner, *Willem Cornu* genaamd, van wie wij boven gesproken hebben, dit vernam, en zij samen daarover spraken, en besloten zich te verwijderen, onder belofte van niet terug te keren.

Nadat zij alzo de monnikenorde hadden verlaten, zond men hen met brieven aan enige lieden gericht naar Rouaan, waar toen de waarheid in het openbaar werd gepredikt, teneinde hen, na onderzoek van hun geschiktheid naar verstand en hart in de dienst te gebruiken, wanneer dit nodig was.

Korte tijd daarna werd Paulus door de gemeente te *Valenciennes* ontboden, en nadat hij door de predikanten van Rouaan onderzocht was, vond men, dat hij de gemeente Gods van enige dienst kon zijn, waarom hij ook daarheen gezonden werd. Maar, daar hij iemand was van een eerlijk karakter, en niets tegen zijn overtuiging wilde doen, verontschuldigde hij zich hij herhaling, zelfs toen hij te Valenciennes gekomen was, voor men hem het ambt van dienaar wilde opdragen; en, zich tot zulk een betrekking ongeschikt gevoelende, verzocht hij de genoemde gemeente, om hem, voor zij hem die bediening toevertrouwde, voor enige tijd naar Parijs te willen zenden, om zich daar te oefenen. Men sprak er over en zij kwamen overeen, hem te zenden. Doch, aangezien men daar de heilige Schrift niet zo onverdeeld aanwendde als te Orleans, ging hij daarheen, teneinde daar meerdere bekwaamheid op te doen dan hij nu bezat. Hij vertoefde daar gedurende het hele beleg van *Orleans*, en hield bezig met prediken, maar ook om arbeiden aan de vestingwerken van de stad. Gedurende deze tijd zag men, dat hij een ware vrees tot God en liefde tot Diens Woord in het hart had, vooral omdat hij boven de arbeid, die hij met anderen verrichtte, groot gebrek leed, en wel met lijdzaamheid en onderwerping, zonder te klagen.

Nadat de vrede van de ene kant door de prins van Condé en van de andere zijde door de opperbevelhebber gesloten was, vond hij goed, volgens de raad der predikanten van Orleans, die hem een bewijs van goede handel en wandel medegaven, naar Nederland te aan, en wel omdat het aantal gemeenten daar zeer toenam. Toen hij te Valenciennes gekomen was, deelde hij de reden van zijn komst mee, en wel uit kracht en onder overlegging van de getuigenissen, die hij had. Men stond hem toe daar te prediken, totdat de gemeenten met onderling goedvinden daarin verandering zouden brengen, hetwelk kort daarna plaats had. Toen *al de gemeenten van Nederland* waren vergaderd, om de zaken te beslissen, die de ere Gods en het kerkbestuur aangingen, bevestigde men hem, niettegenstaande zijn verontschuldiging wegens zijn onbekwaamheid tot zulk een taak, in de dienst.

Daarna was hij voornemens in het huwelijk te treden, en huwde dan ook een eerbare dochter, Maaiken genaamd, die wegens de godsdienst Armentières, waar zij geboren was, had verlaten.

Sedert hij echter gehuwd was, men weet niet hoe dit kwam, begon hij de moed te laten zakken, en kreeg verdriet, en wel ten gevolge van enige vrees, die hem bevangen had, zodat hij op alle mogelijke middelen peinsde om naar Frankrijk te geraken. Men

moest hem eindelijk zijn ontslag geven, onder voorwaarde echter, dat hij zich steeds aan de Nederlandse gemeenten verplicht zou rekenen, en wanneer men hem weer ontbood, hij gehouden zou zijn, zonder enige verontschuldiging en uitstel terug te komen.

Met zijn vrouw van Antwerpen vertrokken, waar hij in de vergadering³ tegenwoordig was en hem zijn ontslag gegeven werd, kwam hij te Rijssel, om daar voor zijn vertrek zijn zaken te regelen. Doch God, Die alle dingen tot Zijn eer kan wenden, beschikte het anders dan genoemde Paulus dacht.

Toen hij namelijk op het punt stond van te vertrekken, was hij voornemens met zijn vrouw de avond door te brengen bij zekere Matthys, een Godvrezend man en diaken van de gemeente, die toen, ter oorzaak van de godsdienst, door de rechterlijke macht te Rijssel zeer gezocht werd. Zijn bureu, die wisten, dat hij die avond thuis was, gaven dit aan de geestelijke van de stad te kennen, die het spoedig aan de rechters meedeelde, opdat deze gereed zouden zijn, wanneer hij die nodig had. En, aangezien zij zeer laat aten, en Paulus bedacht, dat het niet geraden was, hem zo laat naar huis te laten brengen, zei hij tegen Matthys, dat hij deze nacht bij hem blijven zou. Matthys deelde hem het bestaande gevaar mee, en zei, dat hij beter doen zou daar niet te blijven slapen, aangezien anders de een noch de ander zeker zou zijn, en dat er soms in één uur meer kon gebeuren dan in honderd andere. Doch hij kon Paulus niet overreden heen te gaan.

Op de tweede Pinksterdag, omstreeks twee of drie uur in de nacht, kwam aan het huis van Matthys de procureur des konings in het gebied van Rijssel, vergezeld van gerechts dienaren, die zacht aan de deur klopten. En, daar zij bemerkten, dat men zich niet haastte om open te doen, verbraken zij een venster en klommen er door en deden zo de deur open.

Zo spoedig echter hadden zij het venster niet verbroken en de deur opengemaakt, of Matthys en zijn vrouw waren reeds achter uit het huis ontvlucht. Paulus, die met zijn vrouw bleef liggen, had ook wel een middel kunnen vinden om weg te komen, behalve als God hem daartoe de moed gegeven had. Toen de gerechtsdienaren zagen, dat zij, die zij zochten, hun ontlopen waren, begonnen zij onder en boven te zoeken. En in de kamer gekomen zijnde, waar Paulus met zijn vrouw vertoefde, vroegen zij aan de zuster van Matthys, wie deze man en vrouw, die daar bij elkaar lagen, waren. Zij zei, dat hij een koopman uit Frankrijk was, die daar was blijven slapen. En, daar hij redelijk goed Frans sprak, dachten zij, dat dit, zo was, en durfden hem niet gevangen nemen, zonder eerst mondeling vrijheid daartoe gevraagd te hebben aan de geestelijke, die hun beval hen gevangen te nemen.

Terwijl enige naar de geestelijke gegaan waren, waren er anderen tot zekerheid, dat hun de prooi niet ontgaan zou, in de kamer achtergebleven. Niettegenstaande dit, stond zijn vrouw toch op, hield zich, alsof zij enigermate ongesteld was, ging naar beneden, waar zij niemand vond, liep het huis uit, en ontkwam alzo het gevaar.

Paulus werd rechtstreeks naar het kasteel van de stad gebracht, en spoedig werd hem gevraagd, vanwaar hij was, wat hij deed, en wat hij in de stad gedaan had en vooral in het huis, waar hij gevangen genomen werd. Hij antwoordde rondborstig, en verklaarde hem, wie hij was en in welke bediening hij zich oefende. Op het horen daarvan waren zij zeer verwonderd, en bovenal omdat zij hem zo verstandig en gepast hoorden spreken.

Terwijl hij op dit kasteel was, waar hij lang genoeg vertoefde, liet men niet na bij herhaling monniken bij hem te zenden, om met hem te redetwisten; doch het was

³ Waarschijnlijk de classisvergadering in 1562?

vergeefse arbeid, aangezien God hem tegen hen derwijze hielp, dat zij niets aan hem hadden, en niets op hem konden winnen.

Kort daarna werd hij naar Doornik gebracht, en daarin de gevangenis gezet van het bisschoppelijke hof, welke een zeer onaangename kerker was, zoals men uit zijn brieven zien kan. Onder grote aanvechtingen en pijnigingen bleef hij daar geruime tijd, totdat hij weer naar Rijssel gebracht werd.

Andermaal betrad hij daar de gevangenis, terwijl hem een minderbroeder werd toegezonden, Desbonets geheten, die deze Paulus zeer aanporde om zijn gevoelens te herroepen, die hem zelfs het gemoed bewoog, zodat Paulus hem bad hem met vrede te willen laten, of over andere dingen met hem spreken.

Op zekere dag, toen Desbonnets hem vroeg: gelooft gij niet, dat, na het uitspreken der woorden van inzegening over de offerande het brood in het lichaam van Christus verandert? Antwoorde Paulus hem: "Indien ik een onwetend mens was, zoudt gij mij kunnen wijs maken wat gij wilde; maar, daar gij weet, dat ik op uw manier er meer dan duizend heb geofferd, die op het altaar werden gedekt door het kussen van de mis, waar zij 's nachts door muizen en ratten werden verslonden, waarom vraagt gij mij naar zulke zaken, alsof ik niet wist, hoe het er mee gaat?"

Teneinde te beter met zijn aanvechtingen, die hij niet alleen van buiten of van zulk volk had te doorstaan, maar die hij ook inwendig gevoelde en te overwinnen had, bekend te worden, is het nodig enige brieven te laten volgen, die hij gedurende zijn gevangenschap schreef, en waaruit ook de lezer zien kan, hoezeer deze Godzalige martelaar door de Heere was begaafd, opdat wij volgens zijn voorbeeld in dergelijke tegenspoed en aanvechtingen standvastig en oprecht zouden zijn, zoals een waar christen betaamt. En, aangezien er een groot aantal van deze brieven bestaan, willen wij slechts beknopt de inhoud van de meest uitvoerige meedelen, terwijl de andere waardig zijn in hun geheel in dit boek te worden opgenomen, daar zij vervuld zijn van rijke christelijke vertroosting.

Als een getrouw dienaar, die niet moe wordt zijn plicht te doen en te onderwijzen, schreef hij aan de gelovige broeders te Rijssel, dat, zo dikwerf een christen Gods hand op zich voelt drukken, hij daarom niet mag twijfelen noch mistroostig worden, maar daarover zich behoort te verblijden, als die weet, dat het van de hand des Vaders komt, Die niet wil, dat Zijn kind verloren gaat, zodat zulke kastijdingen tot ons nut zijn, omdat zij ons opwekken en God leren kennen, Die wij vergeten hadden.

Hij bad hun en vermaande hen ook om niet op te houden voor hem te bidden, daar hij zag, dat hij de dood niet kon ontgaan, noch de verschrikking van door zo vele vijanden te worden besprongen; dat zijn zwakheid behoorde versterkt te worden door gedurige gebeden der gemeente, dat zij de liefde onder elkander moesten beoefenen, en elkaar zo beminnen, dat er nimmer tweedracht onder hen ontstond; dat zij met een oprechte ijver tot God moesten bezielde zijn, tot Zijn eer en heerlijkheid; dat zij in onschuld aan de jonge kinderen moesten gelijk zijn; dat zij zich wachten zouden in hun zonden te blijven, en God om genade moesten aanroepen; eindelijk, dat zij gedachtig moesten zijn aan de goede vermaningen, die hij hun gedaan had.

Door een andere brief deelde hij hun mee, dat hij begonnen was een geloofsbelijdenis te schrijven, en hun die toe had willen zenden; maar dat hem de tijd niet vergund was die te eindigen, daar zijn dood aanstaande was; dat de begeerte van zaligheid, die hij voor allen gevoelde, de reden was, waarom hij hun zo dikwerf de vrees des Heeren en de vermaningen, die hij gedaan had, herinnerde; dat hij de hulp van boven zeer nodig had, daar hij zwak en verlegen was, en door hun gebeden de genade der standvastigheid van God zou mogen verkrijgen.

Van alle andere brieven zijn de onderstaande, om hun beknoptheid, hier bijgevoegd; waarvan de een gericht is aan zijn vrouw, en de andere aan een juffrouw van dat land, die hij in de heilige Schrift had onderwezen.

"Genade, vrede en barmhartigheid zij u van God de Vader en de Heere, Jezus Christus tot in eeuwigheid. Amen.

Mijn zeer lieve en welbeminte vriendin, ik groet u met geheel mijn hart, en bid u geduldig te zijn in moeilijkheden, waarin het God behaagd heeft ons te doen verkeren. Ik bid Hem, dat het Zijn goede wil zij, dat ten beste te willen keren, tot Zijn eer en onze zaligheid.

Ik verwonder mij, dat ik zo zwak ben, en word ontevreden op mij zelf; want, zodra ik mij de dood voor ogen stel, en besluit die te willen ondergaan, zo verflauwt mijn geest; ik doe niets dan beven, zodat ik geheel mistroostig word. In die ogenblikken zucht ik wel duizendmaal naar de hemel, tranen vloeien zonder ophouden uit mijn ogen, als ik de zwakheid van lichaam en ziel gevoel, en verval daarbij tot zulk een vertwijfeling, dat de lust, die ik behoorde te hebben om bij Christus te zijn, veel van mij wijkt, en ik nauwelijks de mond kan openen om Hem aan te roepen. Daarom smeed ik u, ten allen dag voor mij tot God te bidden, dat het Hem behagen mag, mij niet te verlaten. Hij, Die de stomme kan doen spreken, is het, Die het willen en volbrengen geeft, en zonder Wie wij niets kunnen.

Ik weet en erken, dat, indien Hij ons aan onze boosheid en ellende overliet, ja, al verdoemde Hij ons ook, Hij ons geen ongelijk zou aandoen. Bid Hem met geheel uw hart, om gedachtig te zijn aan Zijn grote barmhartigheid, en mij niet te oordelen naar verdiensten. Zo het hem behagen mag mij tot het einde te beproeven, Zijn wil geschiede; doch, Hij verlate mij niet, en door Zijn genade hoop ik geduldig te zijn. Wanneer Hij met mij in het gericht wil treden, veroordeel ik reeds mijn ongerechtigheid. Indien Hij mij in het verderf en de afgrond wil storten, belijd ik, dat Hij steeds rechtvaardig zal zijn, en bevonden zal worden naar recht te hebben gehandeld, en hen zal overwinnen die Hem tegenspreken. Met Job bid ik Hem, dat Hij met Zijn krachtige en verschrikkelijke arm het dorre blad niet wil vervolgen, noch met Zijn verterend vuur het stro genaken. Indien het Hem behaagt, zal Hij Zich over mij ontfermen en mij genadig zijn; Hij zal mijn broosheid te hulp komen, mij tot Zijn eer gebruiken, of Hij zal mij verlossen.

Vat moed, mijn lieve vriendin, en wacht u te vallen in de handen van deze grijpende wolven, want men heeft er verwonderlijke pijnigingen uit te staan. Ik wens naar de dood, en kan die niet vinden, zoals ik verlang dat die mij overkomt. Gods werken, zegt David, zijn wonderbaar en Zijn oordelen onbegrijpelijk; dit heb ik gevonden en vind het nog.

Voorts vaar ik wel en beter dan ik wel gedacht had, zodat ik mij daarover verwonder, daar ik in het begin zo zwak was; maar het is Gods werk, Die doet, wat Hem behaagt, ziende op het einde, dat Hij bevolen heeft.

Wat u aangaat, troost u in God, laat hem begaan, en word niet ontroerd over hetgeen Hij met mij doen zal, daar Hij mij voor een van Zijn uitverkorenen houdt, mij bijstaat, en mij leidt door Zijn genade tot een zalig einde mijner ziel. Al de kwellingen acht ik niet, die ik geleden heb, en die ik nog verduren zal; en er is niets, dat mij verschrikt dan mijn broosheid en vrees. Bid daarom vurig voor mij, opdat ik niet zo bevreesd noch weekhartig zij, en in het geloof niet zou blijven volharden.

Nu, de Heere zegene en behoede u. Ik twijfel niet, of gij hebt zeer geweend, en houdt deze ellende onder ons voor een algemene. Doch grijp moed, en troost u in de Heere. Zo Hij met u is, is alles goed.

Mijn grootste droefheid is de vrees, die ik gevoel, dat Hij mij wegens mijn zwakheid, die niet gering is, zal verlaten. Ik vrees zozeer tegen Hem te hebben misdaan, als slechts mogelijk is; en ik ben, zoals ik u gezegd heb, zo krank, dat ik mij zelf niet kan beheersen. Zie, in welke vrees ik verkeer. *O God, Die ik met alle zinnen en met alle krachten bemin, kom uw arme dienaar te hulp, en verlaat hem niet, opdat hij een van de Uwe en een der minste van uw gemeente, blijven mag. Ik heb U lief, Heere, Gij weet het, en zoek Uw eer te verbreiden; geleid mij, waar Gij mij hebben wilt, al was het ook in de dood. Gij kent, o God, mijn hart, en de wil, die ik heb om een van de Uwen te zijn. Och sterk mij, mijn God, en vervul mij met standvastigheid, opdat ik niet dwaal. Uw wil geschiede en niet de mijne.*

Onze Heere en Zaligmaker Jezus Christus geve u Zijn genade en vrede tot in eeuwigheid!

Ik twijfel niet, mejuffrouw en geliefde vriendin, of gij was enigermate bedroefd en geschokt, omdat ik nu in de handen van de vijanden des Evangelies gevangen ben. Want ik weet zeer wel, dat gij mij toegenegen bent, en zeer graag mijn vermaningen, om in de vrees des Heeren te wandelen, aangenomen hebt, omdat gij mij altijd hield voor wat ik wenste te zijn, namelijk om oprecht te wandelen, zonder geveinsdheid en huichelarij. Doch, nu gij ziet, dat ik tot het einde toe gekweld en geplaagd word, alsof God mij had verlaten, zou ik mij niet verwonderen, indien de satan, die een vijand van onze zaligheid is, u niet van gedachte zocht te veranderen, namelijk om mij voor een geheel andere aan te zien, teneinde u daardoor zover te brengen, om mijn goede vermaningen, die ik u gedaan heb, te misprijzen en te verachten.

Terwijl ik hierover nadacht, mejuffrouw, vond ik goed u deze te schrijven, niet met het doel om mij te rechtvaardigen, of u te doen geloven, dat ik zonder zonde ben. God wil niet, dat ik zo verblind zou zijn mij zelf niet te kennen, want ik weet, dat er niets goed in mij is, en dat ik door vele gebreken heb misdreven. Mijn bedoeling is dus om u in de Naam van God te bidden, altijd moed te vatten, en tegen al de aanvechtingen van de duivel op uw hoede te zijn. Dank God, dat Hij u onder de wolven en vijanden van Zijn heilig Woord heeft bewaard, en wees verzekerd, dat Hij u verder bewaren zal. Zijn heilige Engelen hebben zich rondom u gelegerd, opdat zij u niet zouden hinderen; vertrouw dan op Hem. Lees de 91^e Psalm, en volg de raad, die daarin allen gelovigen gegeven wordt. Bezwijk niet wegens een geringe vrees, want God zal u niet boven vermogen laten verzocht worden. Ik weet wel, dat er een wonderbare verzoeking bestaat, als wij de wereld zien zegevieren, en zij, die ten enenmale tot zondigen geneigd zijn, alles naar hun wens hebben, en als wij aan de andere kant zien, dat zij, die in Gods vrees zoeken te leven, het water der bitterheid met volle bekers moeten drinken. Als wij de verwarring in de wereld zien, waarbij de onschuldige verdrukt en wreed geplaagd wordt, worden wij dikwerf uit bitterheid des harten gedrongen met David te zeggen: "Is er een God in de hemel, Die dit ziet en dat verdraagt? Zie, hoe de bozen zegevieren en de anderen klagen." Men moet daarom toch niet morren, maar zwijgen; want het is het lot van Gods kinderen om te lijden.

Vestig steeds uw geloof op Gods Woord en niet op de mensen; de mensen kunnen feilen en liegen, maar God is waarachtig en de waarheid. God heeft u vele weldaden bewezen, zie toe, dat gij die niet vergeet, en wel uit vrees, dat Hij u onder de verworpenen zou laten. David zegt, dat zij, die in Zijn dienst niet getrouw zijn, noodwendig moeten vergaan. Bid God u te sterken; leer gestadig Zijn wil kennen, en zorg, dat gij die doet. Vlied, zoveel als gij kunt, de zonde. Verontschuldigt u nooit over enige misdaad, maar beklaag u steeds voor God met droefheid, berouw en ware verbetering; want berouw te hebben zonder zich te verbeteren, is spotten met God. Ik

beveel u dikwerf Gode aan, om u als een van Zijn kinderen te willen aannemen, en u de genade te bewijzen Hem goed te gehoorzamen. Draag van uw kant zorg Hem te dienen en te eren, en doe dat niet met geringe ijver, maar met grote liefde en vurige genegenheid. Wanneer gij in uw zwakte en rouw gebrek aan moed gevoelt, en gij moet bekennen het goede, wat gij graag verrichten zoudt, niet te kunnen doen, schrei dan en ween, zie opwaarts naar de hemel, en zeg met Paulus: "Ach, ik ellendig mens, wie zal mij verlossen van het lichaam dezes doods?"

Zo weet dan, mejuffrouw en goede vriendin, dat er nooit iemand zo volmaakt was, die niet altijd gebreken in zich ontdekte. Wil daarom de moed niet opgeven, maar u veel meer versterken, en bedenken, dat de profeten en apostelen ook zwakke vaten waren en God met hen medelijden heeft getoond. God laat ons in onze zwakheden, opdat wij steeds reden zouden hebben ons te verootmoedigen, en wat wij niet bezitten van Hem zouden begeren, als van de Rentmeester alles goeds. Indien gij uw zwakheid gevoelt, is dit reeds een goed begin; benaartig u die nog beter te leren kennen, want dan zal zij ootmoed in u opwekken. *Die zich vernedert, zegt Christus, zal verhoogd worden.*

Ik bid u, mejuffrouw, geen dag te laten voorbijgaan, zonder iets te leren, wat tot de bevordering van Gods eer en uw zaligheid dienstig is; in het andere geval is de tijd verloren te achten. Want alles, wat gij tot Gods eer zult bevorderen zal niet vergaan; maar wat gij aan het lichaam zult doen zal verteren. Geef acht op uw zaak: en maak u aan de wereld niet gelijkvormig, uit vrees van met haar in het verderf te storten. Ik zeg u dit niet, opdat gij een monniken- of nonnenleven zoudt leiden, die hun leven inrichten volgens de instellingen der geveinsde lieden, en die door de listigheid des duivels zijn verzonnen; maar alleen om te zorgen met al uw krachten en uw geheel gemoed in de vrees en naar, de geboden Gods te wandelen. Wees sterk in het geloof, en zorg, dat dit met alle deugden zij versierd. Bid voor mij, opdat mijn geloof in deze strijd des geestes en des lichaams niet bezwijkt; want ik zie wel, dat de scheiding niet lang meer zal uitblijven, daar ik in handen ben van zulke wrede vervolgers.

Groet zeer van mij al onze broeders en vrienden. Dat Maiken u aanbevolen en zij uw dienstmaagd en vriendin zij. De Heere blijve met u."

Na al deze aanvechtingen en beproevingen, was de dag, door God bepaald, gekomen, om aan deze zijn knecht overwinning en rust te geven. Het doodsvonnis werd hem meegedeeld, en de uitvoering daarvan door de vreselijke smarten van het vuur bereid.

De lieden van Rijssel hadden daarbij voor ogen een spiegel van de wonderbare kracht, en de goedheid van God. Zij hebben hem gezien, die vroeger de dood zozeer vreesde, die zo tegen het vlees gestreden en vreselijk geklaagd heeft, die zich beklaagde over de scheiding van zijn vrouw, *met wie hij slechts omtrent negen maanden geleefd had*, aldus versterkt en bemoedigd, dat de pijnigingen bij hem bijna geen afgrijzen opwekten; hem, die er vroeger bleek en lijkkleurig uitzag, toen blozend en met een vergenoegd gelaat! Waarlijk, een opmerkelijk teken, dat God hem de hand had toegereikt, en nog toereikte, teneinde hem geheel overwinnaar over zijn vijanden te maken.

Toen men hem uit de gevangenis haalde om naar de strafplaats te gaan, bad hij gedurig om hem toe te staan slechts vijf of zes woorden tot het volk te spreken, wat hem geweigerd werd, onder bedreiging dat, indien hij tot iemand anders dan tot zijn biechtvader, die de minderbroeder Desbonnets was, sprak, men hem een bal in de mond zon stoppen; en daarmee nog niet tevreden, lieten, zij hem onder ede beloven te zwijgen.

Toen Desbonnets hem zei en vermaande aan zijn zaligheid. te denken, zijn dwalingen

te verloochenen en tot God terug te keren, antwoordde Paulus hem, dat hij reeds sedert lang van zijn zaligheid verzekerd was, en dat hij daarop vertrouwde en steunde; en, wat de dwalingen aanging, verklaarde hij er geen te koesteren.

Zijn ogen opwaarts heffende, bad hij tot God en zei: *"Heere, sterk voortdurend Uw knecht teneinde toe. Heere bewaar Uw knecht steeds onwankelbaar in het geloof!"*

En aldus biddende gaf hij de geest, de 12^e December 1564, en stierf even standvastig als christelijk.

4. Jan Mahieu

JAAR 1567

Jan Mahieu, een vermaard en eerzaam burger van Valenciennes, die wegens zijn onderdom bij het volk in aanzien stond en achting genoot, werd in die tijd mede veroordeeld, om voor de belijdenis van het heilige Evangelie op de markt te worden onthoofd.

Toen de beambte in de vroege morgen bij hem kwam, en hem vermaande, om zich op die dag voor de dood voor te bereiden, antwoordde hij hem zeer vrijmoedig: "Zorg, dat gijlieden bereid bent; wat mij aangaat, ik ga mij bereiden, en gij zult mij spoedig gereed vinden."

En, terwijl hij van zijn leger opstond, zei hij tot zijn medegevangenen: "Mijn broeders, laat ons goede moed scheppen; het betekent niets om te sterven, wij moeten voor deze tijdelijke dood niet vrezen, die niet anders is dan een doorgang uit dit ellendig tot een liefelijk eeuwig leven."

En tot een teken van vreugde vermaande hij de gevangenen, om enige Psalmen te zingen tot dankzegging voor de genade, die de Heere hem bewees.

Gedurende zijn gehele leven heeft men de man nooit vrijmoediger gezien, en met moed en volharding ging hij ter dood. Toen hij op de gerechtsplaats gekomen was, waar hij de Heere zijn ziel door het zwaard zou opofferen, en op het schavot stond, wierp hij zich op de knieën, hief zijn ogen naar de hemel, en deed aan een hoek van het schavot zijn gebed. Na gebeden te hebben, bood hij zich aan de scherprechter aan, die hem met het zwaard het hoofd afsloeg en aldus offerde hij zijn ziel aan God voor de belijdenis van de ware Hervormde godsdienst, in het jaar 1567.

5. Michiel Herlin, de oude

JAAR 1567

Nadat de stad Valenciennes overwonnen was, liet de markies van Bergen, gouverneur van Henegouwen en Valenciennes, voor hij de Nederlanden verliet, om naar Spanje tot de koning te gaan, vergezeld van Floris de Montmorency, heer van Montigny, drie compagnieën soldaten, uit de burgers genomen, achter, om de stad te bewaren en gehoorzaamheid aan de koning in te scherpen.

Michiel Herlin, de vader, was tot kapitein van een dezer compagnieën gekozen; en, omdat deze veel wanorde en ongebondenheid zag, verlangde hij zeer van zijn post ontslagen te worden. Hij werd echter op het stadhuis geroepen, waar zij verlangden, dat hij de hem opgedragen last zou blijven volvoeren tot betere veiligheid van de stad. En, daar hij gedurende het beleg de stad niet had willen verlaten, noch huisraad of goederen uit zijn huis halen, om daardoor niemand te ontmoedigen, wilde hij ook de

stad niet verlaten, nu zij ingenomen was. Tot zijn vrienden en familie, die hem dit aanraadden, zei hij, dat hij niets gedaan had, waarover hij zich niet zou kunnen verantwoorden en alles met genoegzame grond staande houden.⁴

Van de 23^e Maart 1557, toen de stad overgeleverd was, bleef hij rustig, totdat enige hongerige edellieden in het geheim elkaar beloofden het overschot van het kostbare huisraad en andere goederen in de stad, zoals zij gedurende het beleg gedaan hadden, naar buiten in alle heerlijkheden, kastelen en speelhuizen rondom de stad te brengen.

Op de 26^e Maart, des avonds ten negen uur, toen hij zich ter rust wilde begeven, kwam Goiny, de gouverneur van Quesnoy, in gezelschap van zekere Hemet en anderen, ten huize van Michiel Herlin, de oude, en gaf hem te kennen, dat zij belast waren hem van 's konings wege gevangen te nemen. Herlin vroeg, *waarom zij zolang gewacht had, en waarom hij niet bij dag was gekomen om hem gevangen te nemen?*

Goiny zei hem daarop, dat hij hem die schande niet had willen aandoen.

Terwijl Herlin zich kleepte, zei hij hem, dat hij dit geen schande achtte, aangezien hij niets gedaan had zonder bevel van de overheid en van de raadsheren der stad.

"Kies nu," zeiden zij, "waarheen gij wilt geleid worden: naar de gevangenis of naar het huis, dat gij laat bouwen op de grote markt."

"Het is mij om het even," zei Herlin, "maar, indien het u behaagde mij in dit huis gevangen te laten, en daarvoor een wacht plaatste en ook achter het huis, zo veel u goeddunkt, zou ik dit veel liever hebben."

Goiny antwoordde, dat hij de volgende dag met de gouverneur zou spreken, en bracht hem intussen naar het huis op de grote markt. In die nacht werden velen Hervormde gevangen genomen, onder wie zich ook bevond **Roelandt le Bouck**,⁵ neef van de vrouw van de genoemde Herlin, die daarna de dood zeer standvastig onderging, zoals hierna zal worden meegedeeld.

Gedurende deze gevangenschap van Herlin, vond hij zijn troost in het lezen van de Psalmen van David, enige gebeden en de Catechismus, die zij hem hadden toegestaan mee te nemen, voor hij zijn huis verliet. De vrucht van de prediking van het Goddelijke Woord, die hij naarstig had bijgewoond, toen men te Valenciennes het Evangelie van Christus in het openbaar predikte, doodde in hem de strijd en het mishagen, welke hij ondervond bij zulk een ongelukkige verandering.

Het gebeurde ook, wat zeer opmerkelijk is, dat de almachtige God door Zijn voorzienigheid, om hem tot deze strijd voor te bereiden, kort tevoren, voor de stad belegerd werd, hem in handen liet komen de geschiedenis der martelaren, waarin hij 's morgens en des avonds naarstig las, zodat de belijdenis van zijn geloof, die hij bijna dagelijks aflegde, genoegzaam de vrucht liet blijken, welke hij daaruit verkregen had. Overvloedig toonde hij ook zijn christelijke ijver bij het ondervragen over de waarheid, dat herhaaldelijk plaats had, niet alleen in tegenwoordigheid der edellieden, die de stad hadden ingenomen, maar ook in het bijzijn van de opperbeambte van Genten de afgevaardigden in deze zaak.

⁴ G. Brandt schrijft in de "Kortet Historie der Reformatie" dat de Graaf van Hoorn hem gevraagd had wat hij zou gaan doen, daar de koning de nieuwe religie niet zou toe laten in de stad als de Fransen de stad zouden veroveren. Herlin antwoordde: Dan zal ik naar Duitsland vertrekken met al mijn goed als ik kan; of indien niet, immers met mijn persoon; maar nimmermeer zal ik naar Frankrijk gaan, noch gedogen dat de Fransen voet binnen Valenciennes zetten. Liever zou ik al mijn darmen op de muur laten uittrekken, want ik wil mijn prins getrouw wezen.

Ook werden ter dood gebracht Jan Mahieu, Jean Tieville, Mattheüs de la Haye en Pieter de la Rue, ouderlingen, benevens Roeland le Bouc en François Pattau, diakenen der gemeente.

Ja enigen schrijven dat er in dit jaar in deze stad over de 200 mensen ter zake van de religie en de beroerte daarover voorgevallen, met den koorde zijn gedood.

⁵ In het Martelaarsboek niet te vinden.

Zijn vrienden drongen bij voortduring bij hem er op aan om op zijn verlossing bedacht te zijn. Ja, zijn schoonbroeder, een advocaat, was van Arras te Valenciennes gekomen, en stelde een verzoekschrift op, om dat het hof te Brussel aan te bieden, waarin hij vooral wees op zijn ouderdom en op alle omstandigheden van genoemde gevangene, dat hij, evenals zijn ouders, geleefd had volgens de bepalingen en besluiten van de moeder, de heilige roomse kerk, en dat hij daarin wilde volharden tot het einde. Toen dit verzoekschrift aan Michiel getoond en hem voorgelezen werd, zei hij tot zijn schoonbroeder: "Schrijf, dat ik vroeger volgens de roomse kerk heb geleefd, maar dat ik voortaan daarin niet meer wil blijven, al moet ik daarom leven en bezittingen verliezen." Zijn vrienden verwonderden zich over dit antwoord of liever over de wonderbare standvastigheid, die zich in hem openbaarde.

De 29e Mei wist hij noch iemand der zijnen, dat hij de volgende dag moest sterven. Hij verlangde, dat zijn vrouw en kinderen bij hem zouden komen eten. Onder het eten vroeg hij aan zijn vrouw, wat zijn schoonbroeder, voor deze naar Brussel vertrok, tegen haar gezegd had. Zij zei, dat hij zeer vertoorned was om de woorden, die Herlin in het verzoekschrift wilde opgenomen zien, doch dat hij echter gezegd had zijn best te willen doen aan het hof.

Michiel antwoordde daarop: "Het verwondert mij, dat gij zulke dingen gelooft, of daarop vertrouwt. Ik ben verzekerd, dat zij, na het antwoord gezien te hebben, dat ik er heb bijgevoegd, geen haarbreed zullen wijken, daar ook ik in geen dele gezind ben te veinzen en geen twintig of dertig duizend gulden wil beloven om mij van de dood vrij te kopen. Indien het hof ook al enige gunst bewees, zou dat alleen zijn onder voorwaarde om voortaan te moeten leven volgens de wetten en bepalingen van de roomse kerk, wat ik nooit doen zal. Ten andere heb ik bemerkt, dat het hof niet anders zoekt dan ons te doden, teneinde zich met onze bezittingen te verrijken. Ik heb dezer dagen een betere vermaning gehad door het lezen van de Heilige Schrift, waarin ik las, dat onze Heere voorspelt, dat wij zullen geleid worden voor koningen en vorsten om Zijns Naams wil, en zij ons zouden doen sterven en anders verwacht ik niet."

Van de 17e April aan was hij een dagboek begonnen te schrijven bij wijze van testament en aanbeveling voor zijn vier zonen, die hij naliet. En, daar hij geen andere dingen te beschikken had in deze wereld dan zijn zonen goede lessen na te laten, verzocht hij zijn broeders en zusters, dat zij zijn kinderen toch in nood en druk zouden helpen, en beval daartoe aan elke broeder en iedere zuster een zijner zonen aan, die hij met naam en toenaam noemde. Na dit laatste avondmaal nam hij afscheid, vermaande ieder zeer ernstig, zoals dit bij het scheiden vooral nodig is, en beval hun bovenal te leven in de vrees Gods en in liefde tot de naaste.

De volgende dag, de 31ste Mei, des ochtends om drie uur, kwam de beambte tot hem, om hem zijn doodvonnis aan te zeggen, en wel dat hij met het zwaard op de grote markt zou worden gedood. "Zeer goed!" zei Michiel, "en hoe laat zal dat plaats hebben?" De beambte antwoordde: "Omstreeks zes uren in de morgen." "Dan zal ik nog," zei Michiel, "twee uren of daaromtrent leven." Terstond stond hij op en begon zich te kleden, terwijl hij door negen soldaten bewaard werd.

Nadat de beambte was vertrokken, zond Michiel zijn knecht naar zijn vrouw, om haar voor het laatst van hem te groeten, en mee te delen, dat hij zijn doodvonnis vernomen had. Al zijn troost zocht hij in het lezen en horen lezen van de heilige Schrift, totdat zijn knecht was teruggekomen, die hem de laatste groet van zijn vrouw bracht, aangezien de soldaten in zo groot aantal de markt rondom bezet hadden, dat het haar niet mogelijk was voor het laatst bij haar man te komen. Na de terugkomst van de knecht, liet hij deze de gebeden, die men gewoon was, in de gemeente te gebruiken, overluid, in de tegenwoordigheid van de soldaten, die hem bewaarden,

voorlezen. Zijn hart en gedachten waren zo ijverig met het gebed en de aanroeping van de naam Gods bezig, dat hij, toen deze gebeden waren geëindigd, die opnieuw liet herhalen, totdat de beambte kwam om hem te halen, die hem, terwijl hij de hemelse Vader door Jezus Christus aanriep, naar de strafplaats bracht, waar hij, onder grote volharding, werd onthoofd, terwijl hij zijn geest in de handen van zijn hemelse Vader overgaf.

6. Michiel Herlin, de jonge

JAAR 1567

Michiel Herlin, de jonge, zoon van Herlin, de oude, over wie wij boven gesproken hebben, werd mede om de belijdenis der waarheid in deze tijd te Valenciennes gevangen genomen.

En, daar hij vooral beschuldigd werd, dat hij enig toezicht en zorg had uitgeoefend over de Hervormde Gemeenten, en bekend had, dat hij had behoord tot de kerkenraad te Antwerpen, beschuldigde men hem van deel genomen te hebben aan de vergadering te St. Truijen in Brabant, waar hij zich had aangesloten aan hen, die het verzoekschrift en de beloften van de edelen en verenigde heren goedkeurden.

Naar de punten van zijn geloof vroegen zij hem niet, want hij deed een openbare belijdenis van de ware leer van het evangelie zoals die in de hervormde gemeente werd onderwezen, met grote vrijmoedigheid en volharding des geloofs.

Men vroeg hem *naar de redenen waarom en de middelen waardoor de bewoners van Valenciennes het beleg van de stad zolang hadden uitgestaan*, waarop hij met zulk een wijsheid en voorzichtigheid antwoordde, dat zij uit zijn woorden niets konden besluiten, dat tot nadeel kon strekken van de algemene welvaart van de stad Valenciennes.

Twee broeders van zijn vrouw, die beiden hun leven in de roomse studie hadden doorgebracht, kwamen van Rijssel en gaven voor, dat zij gekomen waren, om op alle mogelijke wijze de verlossing van hun schoonbroeder te beproeven, doch de uitkomst toonde duidelijk, dat zij gekomen waren, om hun zuster met zich naar Rijssel te nemen, en daar beroofd te worden van de kennis, die zij van de ware godsdienst had, en van de genegenheid en liefde, die zij haar man toedroeg. Zij maakten deze goede vrouw wijs, dat zij haar naar het hof te Brussel zouden brengen, en daar, door de gunst van enige grote heren, van de hertogin van Parma de verlossing van haar man wel zouden weten te verkrijgen en dat de bisschop van Arras zich daar ook zou laten vinden, om hem in deze zaak te helpen.

Deze jonge vrouw, die reeds enig voorgevoel scheen te hebben van wat haar zou overkomen, ging met grote droefheid en haars ondanks, zeer ontmoedigd op een wagen zitten, die haar broeders reeds vroeger gehuurd en besteld hadden. Haar schoonmoeder was daarbij tegenwoordig, die door haar droevig gelaat en haar tranen bij deze jonge vrouw haar droefheid nog vermeerderde, en nam van haar een zeer droevig en aandoenlijk afscheid. Aldus werd Herlins vrouw door haar broeders naar Rijssel gebracht.

Enige dagen daarna, toen haar bedroefde man het vertrek van zijn vrouw naar Rijssel vernomen had, op wie hij alleen zijn troost in deze wereld gevestigd had, was hij zo te moede, dat de droefheid en het hartzeer daarover niet uit te spreken waren. Toen zijn moeder bij hem in de gevangenis kwam, beklagde hij zich tegen haar op deze wijze:

"Waarom is dit gebeurd, mijn moeder? Ik vertrouwde van u, dat gij nooit zoudt hebben toegelaten, dat zij vertrok. Weet gij niet, dat zij nu reeds gedurende zes jaren

alle middelen hebben beproefd, om haar weer naar Rijssel te brengen, teneinde haar af te trekken van de godsdienst, waarin zij zagen, dat zij nu onderwezen werd en dagelijks toenam? Helaas, nu zal men haar nooit meer uit hun handen kunnen verlossen. Och, dat God mij de genade bewees om slechts vierentwintig uren vrij te zijn, teneinde haar weer vandaar te halen! Heb ik dan alle moeite te vergeefs gedaan, met haar te hebben genomen uit het huis van haar moeder, waar zij opgevoed was in een godsdienst van afgoderij, en nu zover gebracht, dat zij ware kennis begon te krijgen van de ware godsdienst, wat ik met zo grote arbeid en ijver door de genade des Heiligen Geestes in haar had opgebouwd! Zal dit nu weer door een hoop goddeloze lieden en afgodendienaars worden afgebroken en omvergeworpen? Helaas, waarom heeft men ten minste niet gewacht, totdat ik de Heere mijn ziel had opgeofferd, zonder wij te kwellen met dit verdriet, dat zwaarder is dan de dood, die ik nu dagelijks verwacht?"

Zijn moeder troostte hem zo goed zij kon, en zei: "Michiel, heb geduld; ik beloof u, dat ik morgen naar Rijssel zenden zal, om te vernemen, of zij vandaar naar het hof te Brussel vertrokken zijn. En, indien dat zo niet is, zal geen gevaar mij terughouden om haar weer te halen. En ik vertrouw vast, dat zij met mij zal terug komen; want ik weet zeer goed in welk een benauwdheid en droefheid zij verkeerde, toen zij u verliet, en zo luid schreide en klaagde als ooit een vrouw kan doen om haar man. Zij zou ook nooit een voet buiten deze stad gezet hebben, indien niet haar beide broeders en een dokter, neef van de bisschop van Arras, met een eed bevestigd hadden, dat het was om naar Brussel te gaan, en daar om uw vrijheid te verzoeken, en dat haar tegenwoordigheid met haar jong dochttertje het hart zou bewegen van mevrouw de Regentes."

Op deze wijze deed de moeder haar best, om de droefheid van haren zoon te bedaren; maar de gedachte aan het gevaar, welke hij had over de ziel van zijn beklagenswaardige vrouw, die nog in de bloei van haar jaren verkeerde, en haar weinige kennis van de ware godsdienst, ging alle menselijke verzekeringen en vertroosting te boven. In deze zware strijd echter en inwendige droefheid verliet der Heere hem niet, maar vertroostte hem met Zijn Goddelijke Geest; zo zelfs, dat deze droefheid en dit bezwaar hem dienstig waren tot een voorbereiding van de tijdelijke dood, die hij iedere dag verwachtte.

's Zaterdag de 31ste Mei, die bestemd was om hem met het zwaard te doden, nadat de beambte hem des morgens het doodsvonnis had aangezegd, en er bijvoegde, dat hij zich tot sterven moest bereiden, toonde hij duidelijk door zijn vrijmoedig gelaat, dat hij reeds bereid was. Van de beambte kreeg hij verlof, om de andere gevangenen in deze kerker, die daar zaten wegens de Naam van Christus, te bezoeken, en ging, terwijl hij door een goed aantal soldaten bewaakt werd, afscheid van hen nemen, en zei, dat hij hun voorging en zij welgemoed moesten zijn, om hem spoedig daarna te volgen. Hun troost en blijdschap werden vermeerderd door en bleken overtuigend uit de Psalmen en lofzangen, die zij voor het laatst samen aanhieven.

Toen hij weer naar het huis van de beambte gebracht was, deelde hij aan de bedienden van het huis alles uit, wat hij bij zich had, tot zijn duffelse jas en buis toe, die hij droeg. Hij deed dit zo ijverig en hartelijk, dat vele soldaten en gevangenen, die daar om hun misdaden zaten, zeiden: "Wij zitten hier gevangen, de een voor een maand de ander nog langer, en wij hebben straf verdiend en men laat ons zitten, en zulke goede mannen doet men sterven." Niemand was er zo versteend van hart, die niet moest wenen, toen zij de standvastigheid zagen van zulk een edel mens.

Michiel gaf bij herhaling zijn blijdschap te kennen en zei: "Ziehier, ziehier de gelukkige dag, die ik zo dikwerf gewenst heb, om namelijk te moeten sterven voor de

belijdenis van het heilige Evangelie."

In de tegenwoordigheid van de beambte en andere gevangenen zei hij: Het is waar, dat wij op deze dag door de mensen zijn veroordeeld, maar zij, die ons veroordeeld hebben, zullen ook eens moeten verschijnen voor de rechterstoel van Christus en daar zal het voor ieder openbaar worden, met welk recht zij ons hebben veroordeeld."

Aldus ging hij onder grote volharding en goede moed naar de strafplaats, waar hij eerst vroeg, of zijn vader reeds dood was.

Op de grote markt gekomen zijnde, wees hij op de rechters, en riep met luider stem: "*Ziedaar, ziedaar hen die ons ter dood veroordeeld hebben. Ik bid God het hun te vergeven.*"

Toen hij op het schavot stond, werd hem het vonnis volgens de gewoonte des lands, voorgelezen, dat inhield, dat het hoofd hem met het zwaard zou worden afgeslagen, en zijn bezittingen verbeurd verklaard tot voordeel van de overheid.

Op de verbeurdverklaring van zijn bezittingen antwoordde hij: "Dat is de saus van de vis." Hij wilde daarmee te kennen geven, dat men eerbare lieden liet sterven, om zich met hun bezittingen te verrijken.

Daarna viel hij op de knieën, deed zijn gebed tot de Heere, en hief zijn handen en aangezicht met een vurige ijver naar de hemel. De meest verharde lieden waren tot medelijden bewogen, ja zelfs de beul, die nevens hem op de knieën lag, en naar de gebeden luisterde, die hij uitsprak.

Nadat hij gebeden had, sloeg de beul hem het hoofd af. Op deze wijze eindigde deze vrome martelaar zeer gelukkig zijn leven, tot eer van God en tot stichting van vele lieden, die daar tegenwoordig waren.

In de stad Valenciennes werden in dat jaar meer dan twee honderd lieden op verschillende tijden opgehangen.

7. Margriete Pieronne

JAAR 1593

Wij kunnen niet nalaten hier te beschrijven, wat enige jaren daarna te Valenciennes door toedoen der Jezuiten teweeg gebracht is bij een zeer deugdzaam vrouw, met name Margriete Pieronne, die geboortig was van Sausay, een dorp in het bisdom Kamerijk.

Zij ging met haar man, **Ambrosius Marchaut** genaamd, te Valenciennes wonen, waar zij enige tijd gerust leefde.

Later wilde zij niet langer de weerbarstigheid van haar dienstbode verdragen, en werd door deze bij de vaders Jezuiten beschuldigd, dat zij in vele jaren de mis niet had bijgewoond, en dat zij in haar huis een Bijbel bewaarde, in welke te lezen al haar genot en vreugde was. De Jezuiten gaven dit terstond aan de wereldlijke overheid te kennen, en beijverden zich, dat zij terstond gevangengenomen en in de kerker gezet werd.

Enige van haar vrienden lieten haar waarschuwen, dat zij zich enige tijd moest verbergen, doch door de onachtzaamheid van hen, die tot haar waren gezonden, was zij hiervan onkundig gebleven, terwijl het de almachtige God behaagde, dat zij om de waarheid van het Evangelie zou lijden, en mede het getal der martelaren vol maken. Toen zij in de gevangenis was, ontboden de rechters haar voor zich, en vroegen haar: "Wel, Margriete, zoudt gij niet weer naar huis willen gaan, bij uw man en kinderen?"

"O ja, indien dit God behaagt."

Zij zeiden daarop: "Bij de vaders Jezuïeten hebben wij zoveel teweeggebracht, dat gij de gevangenis zult verlaten, wanneer gij slechts een geringe zaak wilt doen."

"Dat wil ik graag doen, in zoverre dit niet strijdt met de eer van God en de zaligheid van mijn ziel."

"Neen, toch niet, Margriete," zeiden zij: "Men zal een schavot oprichten op de grote markt voor het stadhuis, waarop men u brengen zal. Wanneer gij daar bent, moet gij vergeving vragen aan God en aan de rechters. Daarna zal men vuur ontsteken, waarin gij uw bijbel tot as verbranden zult, zonder een woord te spreken."

"Mijn heren," zei zij, "zegt mij eens te goeder trouw, is mijn Bijbel niet goed?"

Tezamen antwoordden zij: „Ja, hij is goed."

"Aangezien, gij lieden, mijn heren, bekent, dat hij goed is, waarom moet ik hem dan in het vuur werpen?"

"Om de vaders Jezuïeten tevreden te stellen," antwoordden zij. "Bedenk dat het anders niet is dan papier, wat gij verbranden zult. Doe het alleen om uw leven te redden, en gij zult wel doen. Daarna zult gij een andere Bijbel kunnen kopen, zoals gij zult goedvinden."

Zij waren meer dan twee uren bezig om haar dit aan te raden en voegden er bij, dat het was om groter genot te smaken. Doch deze goede vrouw, versterkt door de Heilige Geest, antwoordde vrijmoedig: Ik zal dit nooit doen. Wat zou het volk zeggen, als het zag, dat ik mijn eigen Bijbel verbrandde? Zouden zij niet zeggen: "Zie eens, welk een ellendige vrouw, die haar Bijbel in het vuur verbrandt, waarin de leer vervat is, nodig tot haar zaligheid? Ik verkies liever zelf verteerd te worden, dan mijn boek te verbranden."

Toen de heren zagen, dat zij naar hun raad niet wilde luisteren, lieten zij haar in een strenge kerker sluiten, en men gaf haar alleen water en droog brood, en meenden, dat zij door deze wreedheid haar zouden kunnen aftrekken van haar goede gevoelens, doch alles was tevergeefs. En, aangezien zij geruime tijd gevangen zat, zonder dat men wist, waar zij gebleven was, dachten velen, dat zij in het geheim in de gevangenis was omgebracht. De rechters deden hun best om haar van de ware godsdienst afvallig te maken, en zonden daartoe bij herhaling tot haar een leraar, Vibenoyne genaamd. Het was hem echter onmogelijk deze vrouw daartoe te bewegen; en later betuigde hij bij herhaling, dat hij geen reden vond om haar te doen sterven.

Op een Vrijdag eindelijk, de 22^e Januari 1593, veroordeelde men haar om op een schavot te worden geleid, opgericht voor het stadhuis te Valenciennes, om daar haar bijbel te zien verbranden, en daarna zelf aan een paal te worden geworgd, terwijl het lijk buiten de stad naar het galgenveld gesleept zou worden.

Toen zij op het schavot stond, zei zij zeer duidelijk op het gebed van onze Heere: "*Onze Vader*," enz.

Toen zij werkelijk haar Bijbel zag verbranden, riep zij met luide stem: "Gijlieden verbrandt het heilig Woord des Heeren, dat gij vroeger heilig en goed genoemd hebt."

Nadat zij andermaal het "Onze vader" had gebeden, werd zij geworgd, en gaf zij haar geest zeer liefelijk in de handen van haar hemelse Vader zo zelfs, dat na haar dood haar gelaatskleur niet veranderd was.

Zij gaf daardoor aan de lieden van Valenciennes een bewijs en spiegel van het onrechtvaardig vonnis, en een bevestiging, dat de dood der martelaren van Jezus Christus kostelijk is in de ogen van Zijn hemelse Vader, tot schrik der rechters, en tot een eeuwige gedachtenis aan de barbaarse wreedheid der beulen, de Jezuïeten.

3. DE HELDEN VAN VALENCIÏJN door B. Florijn

I

Het is de 21^e juli 1566.

Op de stoffige weg naar Gent loopt een marskramer. Zijn mars is met riemen onder de armen door op zijn rug bevestigd. Hozen en schoenen zijn grijs van het stof. Het zweet druipt de man van het gezicht. De grote zwarte hoed is afgezet, zodat het grijzende haar niet meer verborgen is. Zichtbaar vermoeid zeult hij voort naast de diepe karrensporen, die ingesleten zijn in de brede ongeplaveide weg. Af en toe boldert er een wagen langs hem heen, wolken stof opwerpend.

Volkertsz. zucht. Uren heeft hij al gelopen en de zon schijnt fel. De mars begint hem te drukken, maar rust gunt hij zich niet. Gelukkig, Gent nadert. De torens der stad zijn duidelijk zichtbaar. De molens op de wallen leveren een schone aanblik. De marskramer gaat verder. De weg leidt nu langs de Schelde. Hoe dichter hij bij Gent komt, hoe drukker het wordt. Er lopen veel mannen, maar ook vrouwen met kinderen. En ieder beweegt zich in dezelfde richting. Vaak loopt men in groepjes. Sommigen praten opgewonden. Anderen lopen stil, ernstig verder.

Enkelen voegen zich bij de marskramer. Ze willen een gesprek beginnen. Ze vragen: „Vriend, waar gaat gij heen?” De marskramer antwoordt niet veel. Het is een gevaarlijke tijd. Men kan niet voorzichtig genoeg zijn.

„Vriend, ook ter preek?” Volkertsz gaat er niet op in. Hij loopt wat langzamer. Een oude man haalt hem in. Hij loopt moeilijk. Zijn vrouw steunt hem wat. De marskramer loopt met hen op. En weer diezelfde vraag: „Vriend, ook naar de preek?” De oude man tijgt als hij het zegt. Volkertsz. knikt. Hij kijkt de oude man aan. Hij ziet de blijdschap in zijn ogen, En het groot verlangen. En dan weet hij, naast hem loopt iemand, die met zijn hele ziel hunkert om het Woord des Heeren te horen.

En dan is de marskramer niet zo zwijgzaam meer. Nog aarzelend vraagt hij: „De preek wordt toch gehouden bij de Petercellepoort?”

„Zeker”, antwoordt de oude man.

En dan praten ze verder. Volkertsz. vertelt dat hij bijna aan het einde is van zijn zeer lange reis. Hij vertelt, hoe hij komt van Zuid-Duitsland, en dat hij voorlopig naar Antwerpen wil. De oude man kijkt hem aan.

„Uit Zuid-Duitsland komt gij, - zegt hij - waar zijt gij dan geweest?”

Volkertsz. antwoordt hem: „Ik was in Frankenthal”.

Ah, - zegt de oude - in Frankenthal! Hebt gij er nog bekenden ontmoet? Eén is er daar, die ons zeer na aan bet hart ligt”.

„Gij bedoelt **Petrus Dathenus**”, zegt de marskramer, en hij ziet aan het gelaat van de oude man dat hij juist heeft geraden. „Petrus Dathenus, de prediker niet de rode baard, hij gaf ons iets mee. Wilt gij het van mij aannemen?”

En dan haalt de marskramer zijn mars van de rug. Hij doet ze open en in de onderste lade vindt hij wat hij zoekt. Een boekje haalt hij er uit. Zorgvuldig houdt hij het vast, zoals men een grote schat vasthoudt. Dan rijkt hij het over aan de oude man. „Voor u en uw vrouw”, zegt hij.

De oude man buigt het hoofd en kijkt er ingespannen naar. Zijn lippen spellen de woorden, en als hij de woorden leest, komt er een waas voor zijn ogen.

Hij leest bijna hardop: „*De Psalmen Davids en andere Lofsangen, Uit den Fransoyschen Dichte in Nederlantschen overghesett doer Petrum Dathenum.*”

MCCGCCLVI. sonder nooten". Hij bladert verder, hij ziet het voorwoord. Dan kijkt hij de marskramer aan. Hij zegt niet veel. Dat hoeft ook niet. Volkertsz. ziet zijn grote dankbaarheid wel. De oude man zegt alleen: „Mijn vriend, ik dank u, ik dank u".

Hij toont het 'boekske zijn vrouw. Ook zij bekijkt het. Diepe blijdschap straalt van haar gelaat. „De Psalmen en de Catechismus", zegt ze.

„Ze werden vandaag ook gezongen bij de preek", zegt Volkertsz. „De Psalmen van David hier in het goede Vlaamse land".

Langzamerhand wordt de marskramer spraakzamer. Hij zegt: „Onze vriend Dathenus vertelde ons, dat bij er naar verlangt het Woord des Heeren in zijn geboorteland te brengen. Eens vertelde hij ons, dat, hoewel hij al ongeveer zestien jaar in den vreemde vertoeft, hij zich nog zeer helder herinnerde een ontzaggelijk voorval uit de tijd, dat hij nog Carmelieter monnik was in het klooster te Yperen. En toen hij het vertelde, ontroerde hij nog".

En dan vertelt de marskramer het verhaal van de jeugdige schoenmaker **Maarten uit Yperen**, hem door Dathenus medegedeeld. Hoe deze één der eersten was, die door de inquisitie werd gegrepen.

In de gevangenis geworpen, bleef hij standvastig. Voor zo'n ketter bleef er maar één ding over, de brandstapel. Maar ook toen wankelde Maarten niet. „*Ach - zei hij - wij zullen niet wankelen, want er is geen vergelijking mogelijk tussen dit vuur en het eeuwige; na een kort lijden zal ik de immer durende vreugde genieten*".

Toen een bijstaande monnik dit hoorde, verdoemde hij Maartens ziel en gaf haar over aan het helse vuur. Maar het volk, dat deze terechtstelling bijwoonde, ontroerde er van en één uit hen riep luide de monnik toe: „Gij hebt de macht niet om zielen te veroordelen".

De drie mensen lopen verder. Dan zegt de oude man plotseling: „Mijn vriend, gij gaat na de preek met ons mee. Wij hebben slechts een kleine 'woning, maar er is plaats voor u". De marskramer weigert niet. Het is geen bezwaar als hij een dag later in Antwerpen komt.

Al lopend naderen ze de Petercellepoort.

Dicht er bij is een weide. Daar zal de preek gehouden worden. Moeilijk te vinden is het niet.

Langs de weg staan enige mannen. Zij staan er om de weg te wijzen. Ze nodigen de voorbijgangers uit om ter preek te gaan.

Bij het weiland is het zwart van de mensen. Het lijkt er wel een legerplaats. In een grote kring zijn wagens gezet, boerenwagens. De openingen tussen de wagens zijn opgevuld met planken en boomstammen. Het zal zeer moeilijk zijn om hier de omheinde ruimte binnen te komen. Er is dan ook een aparte ingang gemaakt. Maar ook door deze ingang zal het niet meevallen tijdens de preek een overval te doen. In de poortopening staan de schildwachten. Ze zijn gewapend met pieken. Die pieken blinken in de zon. Anderen hebben bijlen, weer anderen dragen musketten. Ze zien er vastberaden uit. Ze zullen zich niet laten overvallen. Ze willen ongestoord de preek beluisteren.

De bezoekers van de preek kunnen ongehinderd verder gaan. Binnen de omheinde ruimte staan enkele tenten. Wat wordt hier nu ten verkoop aangeboden?

Volkertsz. kijkt, en dan ziet hij het.

Ook hier liggen de Psalmen, berijmd door Petrus Dathenus. Nog andere boeken liggen er. Ze zijn door de inquisitie verboden. De doodstraf staat op het bezit er van: En toch zijn er mensen, die ze verkopen, en toch zijn er ook mensen, die ze kopen. Hier ligt

het Woord des Heeren.

Verder lopen ze en dan komen ze in de nabijheid van de preekstoel. Het is alles heel erg eenvoudig. Er staat een wagen en daarop zijn enige planken getimmerd, die al een heel erg simpele kansel vormen.

Maar dat is geen bezwaar. Duizenden mensen hebben zich er omheen verzameld. Er zijn er bij, die zeer begerig zijn om te luisteren naar het Woord des Heeren.

De marskramer vindt nog een open plekje en daar gaan ze staan. Ze zullen blijven staan totdat ze niet meer kunnen; dan zullen ze gaan zitten.

Er wordt nog wat gesproken. Er zit iets gespannen in. Het wordt stiller. Duizenden mensen. Misschien wel een twintigduizend. En daaronder zijn er, die hunkeren naar wat komen gaat. Die er alles voor over hebben. Ze weten het; ze kunnen gestraft worden, zwaar gestraft. Hun bezittingen kunnen afgenomen worden. Zij zelf kunnen worden verbannen. En toch gaan ze. Ze weten het ook, dat hun predikant, indien hij gegrepen wordt, tot de strop veroordeeld zal worden. Enige dagen geleden is er nog een nieuw plakkaat afgekondigd door de landvoogdes Margaretha. Ze weten ook dat er in deze bijeenkomst verraders zitten. En staat er ook niet in datzelfde plakkaat, dat ieder die een predikant in handen der justitie levert, zeshonderd pond groten zal ontvangen?

Nu wordt alles stil. Er komen zes mannen aan. De spanning wordt groot. De zes mannen lopen gezamenlijk op. Sommige mensen fluisteren iets tegen elkaar. De zes mannen zijn ongeveer eender gekleed; ze dragen een *hermesynen casak* en zwarte vilten hoeden.

De marskramer vraagt aan de oude: „Is bij deze zes mannen de prediker?”

De oude man knikt. Hij fluistert de marskramer toe: „Ze lopen gezamenlijk, opdat er geen aanslag op onze predikant kan worden gedaan. De verraders kennen meestal onze predikanten niet, daar dezen zich altijd schuil houden. Staat onze leraar eenmaal op de kansel, dan wordt hij direct omgeven door onze soldaten”.

De zes mannen lopen naar de wagen, die als preekstoel dienst zal doen. En dan treedt er één naar voren. Hij is kort van stuk. Stevig gebouwd. Ongeveer vijf-en-dertig jaar. Rustig klimt hij op de wagen. Vrijmoedig kijkt hij rond.

„Dominee Moded, - fluistert men - dominee **Hermannus Moded**”.

Men kent hem. Hij is onverschrokken. Hij heeft een veel bewogen leven gehad. Al tien jaar zwerft hij door het land. Nu eens preekt hij hier, dan weer ergens anders. Maar steeds met het grootste levensgevaar. En hoewel hij goed weet, dat de inquisitie op hem let, altijd gaat hij weer waar men hem nodig heeft.

Hij heeft gevangen gezeten te Utrecht en te Antwerpen. Vooral in Utrecht heeft hij het zeer zwaar gehad. Dag in, dag uit werd hij verhoord. Alles werd in het werk gesteld om hem te doen loochenen. Maar de Heere was bij hem en hij wankelde niet.

Toen heeft men de zeer gevreesde **ketterjager Sonnius** bij hem gebracht. Vriendelijk begon hij, misschien was dominee Moded wel te overtuigen dat hij gezondigd had. Maar dominee Moded liet zich niet overtuigen, integendeel. Openlijk stak hij de draak met de hele santenkraam.

Toen was het spoedig gedaan met de vriendelijkheid van Sonnius. Hij barstte in woede uit en stampvoetend schreeuwde hij, dat voor zo'n vijand van de heilige moederkerk zelfs de dood nog niet erg genoeg was. Eerst martelen en dan doden. En op een ontzettende wijze martelen.

Maar ook toen versaaide dominee Moded niet. Hij liet zich weer meesleuren naar de gevangenis. Maar gedood is hij niet, en gemarteld ook niet, want juist toen zijn doodvonnis getekend was en men hem wilde gaan martelen, bleek hij op een

onverklaarbare wijze te zijn ontsnapt. En zo was het ook in Antwerpen gegaan. Nu staat hij op deze eenvoudige kansel. Zeer gehaat bij de inquisitie. Velen beschouwen hem als een gevaarlijk dier. Maar ook velen, als ze hem zien, huiveren van ontroering. Hermannus Moded een dienstknecht van de allerhoogste God. Bij deze preek zal gezongen worden. Voor de eerste keer zullen de psalmen van Dathenus weerklinken tot voor de poorten van Gent. Het volk zal zijn leed uitklagen, maar het zal ook juichen. Dominee Moded leest één der psalmen voor en dan zingen ze:

*Als een hert gejaagd, o Heere, dat verse water begeert,
Alzo dorst mijn ziel ook zere
naar U, mijn God, hoog geëerd; en spreekt bij haar met geklag:
O Heer!' wanneer komt die dag, dat ik toch bij U zal wezen,
En zien Uw aanschijn geprezen.*

Velen zullen met deze liederen op de lippen eens de brand stapel beklimmen.

Dominee Moded bidt. Eenvoudig, maar het hart maakt het smeken warm. Hij zucht tot de Heere en de schare zucht mee. De oude man bidt mee, ontroerd. Hardop zegt hij mee: *Amen*. Dan komt de preek. Zeer welsprekend sleept Moded zijn toehoorders mee. Zijn woorden zijn als een regen op een dorstig land. Tijd is er niet meer. Men luistert, men leeft mee. De marskramer ziet de oude man niet meer. En de oude man luistert voor zichzelf. Wonderlijk stil is het. Angst voor een overval is er niet me.

Dominee Moded belijdt het Evangelie. Weer zingt men, maar ook dit moet eindigen. De prediker staat in de brandende zon. Af en toe neemt hij een slok uit een flesje met water, dat hij aan zijn zijde heeft bevestigd. Hij weet van de zonne warmte niet.

Eindelijk klinkt het „amen" over het weiland. Een zucht weerklinkt. Men kijkt even rond als om los te komen van het gesproken woord. Een vurig gebed weerklinkt. En als de prediker bidt voor de overheid, wordt het zeer stil.

Nu worden de gaven ingezameld; direct warden ze gegeven aan de armen. die ook luisterden. Maar ook dan gaat men nog niet weg.

Er gaat nog iets gebeuren. Iets dat nog niet eerder is geschied na de preek. Een man gaat met een bekken naar de Schelde. Hij schept water in die schaal. Dan zet hij het water neer bij de predikant. Twee mengen komen naar voren. Een man en een vrouw. De vrouw heeft een klein kindeke vast. En dan doopt dominee Moded dit kindeke. Eerst kijkt de schare wat vreemd, zó is men het dopen niet gewend. Geen enkele plechtigheid wordt in acht genomen. Toch is het er niet minder aangrijpend om.

Hierna beweegt de prediker zich rustig te midden van zijn gehoor. Nog vertrekt men niet. Gemeenschappelijk begint men aan de broodmaaltijd. Ook daar is voor gezorgd. Het is een jaar van hongersnood geweest. De armen hebben honger geleden, maar na de preek wordt voedsel verstrekt aan de zeer armen.

Nu komen er ook veel Franssprekend bij, want tegelijk met dominee Moded preekte op een ander gedeelte van de wei een Franssprekend predikant.

En eerst dan gaat men gezamenlijk naar de stad. Voordat de schare echter het weiland verlaat, treden de schildwachten aan. Ze scharen zich in een grote kring. De geladen musketten worden omhoog gericht en met groot rumoer afgeschoten. In Gent noemt men dit: „het luiden van de klokken der Geuzen".

De weide stroomt nu langzaam leeg. Ook de marskramer begeeft zich op weg, tezamen met de beide oude mensen. Ze lopen de weg terug. Zo heel ver is het niet. Ongeveer een uur gaan. Veel spreken ze niet; ze zijn nog met hun gedachten bij de preek. Voor het kleine huisje gekomen, opent de oude man de deur. „Ga binnen, mijn vriend", zegt hij. En dan treden ze binnen. Het ziet er eenvoudig uit, maar alles blinkt en straalt een grote rust uit.

„Mijn vriend, het was een goede dag vandaag”.

Volkertsz. knikt. Het vrouwtje ook.

„Velen haten dominee Moded, en anderen vinden hem onvoorzichtig. Hij breekt het pausdom af, maar hij spreekt naar mijn hart. En hij is onverschrokken”.

Weer knikt de marskramer.

De oude man gaat verder: „Ik herinner me nog goed de derde juli. Dominee Moded preekte toen bij **Wondelghem**. Er waren er zo'n zes- á zeventuizend, die hem beluisterden.

Toen hij naar de stad zou terugkeren, wachtten hem enige hellebaardiers met hun officieren op. Zij wilden hem aan het gerecht overleveren. Maar het mislukte. Vlug gingen enige mannen naar onze dominee toe. Snel verborg hij zich in een huis, dat dicht bij de predikplaats stond, en toen het gevaar geweken was, is hij te paard naar een veiliger schuilplaats gebracht.

En wat gebeurde er drie dagen later?

Er kwam een plakkaat van de landvoogdes Margaretha. Daarin stond: „*De predikanten zullen worden veroordeeld tot de strop, hun goederen verbeurd verklaard, en ieder, die een predikant in handen der justitie zal leveren, zal zeshonderd pond groten ontvangen*”.

En wat doet nu onze dominee? Hij gaat zelf naar de president van het gerecht, naar Jacobus Martins, en wat zegt hij? „Zie mijnheer, hier ben ik, wilt gij honderd ponden Vlaams verdienen? Hier ben ik”.

Martins zei niets en vertrok stilletjes, maar Moded riep hem achterna: “Stel schelmen en dieven op geld, maar mij niet!” da, hij is misschien niet altijd even voorzichtig, maar we zijn blij, dat hij nog hier is; vooral nu ook dominee Junius niet meer in Antwerpen is.

Ach ja, **Junius**. Wij hielden zo veel van hem. Hij was nog zo jong, Pas ongeveer twintig jaar. Maar hij preekte onverschrokken en toch met grote voorzichtigheid in Antwerpen; dan in deze schuur, dan in dat bos. En als er dan Preek was, ging de loper of koster bij de huizen der broeders langs om tijd en plaats der samenkomst bekend te maken. Stil en bescheiden ging bij zijn gang en de Heere zegende zijn werk”.

Dan houdt hij op en hij veegt een traan weg. Ook zijn vrouw zucht.

„Zal ik verder gaan, moeder?” vraagt hij.

Als het vrouwtje knikt, gaat hij verder.

„Toen, onder één van die preken van dominee Junius, is een wonder gebeurd. Wij gingen er naar toe. Onze dochter en zoon gingen ook mee. En toen onder die preek opende de Heere de ogen van onze dochter. Wat was dat groot! En nu is onze dochter al reeds meer dan een jaar bij de Heere. Verraden door de zeven-stuiverslieden, door mensen, die voor zeven stuivers iemand aan de inquisitie overleveren. Ze is verdronken door die moordenaars. Dood!”

De oude man zwijgt. Zijn vrouw weent stil. Dan trekt er een lach over zijn gezicht en dan zegt hij: „Dood, maar ze leeft!”

Hij gaat verder. „Maar onze jongen is ook weg. Hij moest ook vluchten. Hij is met de wraak in zijn hart weggegaan. Hij heeft gezworen haar te zullen wreken. En dat is erg. Ook dominee Junius werd gezocht, maar de Heere heeft hem wonderlijk bewaard. De justitie wist niet precies hoe hij er uit zag. Maar toen is er een verrader in onze samenkomsten gekomen. Het was een schilder. Heel nauwkeurig nam hij dominee Junius op tijdens de dienst. Toen heeft hij daarna uit het hoofd een portret van hem gemaakt. Toen is men er ook achter gekomen waar hij was. Toen men dat wist, kon

het niet lang meer duren of men zou hem gevangen nemen. Men ging naar het 'huis toe, waar hij verblijf hield.

Maar toen men er kwam, was hij er niet. Hij was juist een uur daar vóór vertrokken op weg naar Brussel om daar het Evangelie te gaan bedienen. Wonderlijk werd hij bewaard.

Eens was er een preek hij het klooster der Karthuizers dicht bij Antwerpen. Met schepen gingen wij er naar toe. Dominee Junius was ook in één van die schepen. En toen stond aan de kant van het water een overste met zijn soldaten. Men wilde Junius gevangen nemen. Men had gehoord dat hij zich in dat schip moest bevinden. De boot moest aanleggen. Wij waren allen bevreesd; alleen onze predikant niet. Hij zei tegen ons: „*Vertrouwt op de Heere*”.

De overste gelastte ons uit te stappen. Dominee Junius stapte met ons uit. Allen moesten wij langs de overste, dan zou deze onze predikant er uit halen. Maar hij kende hem niet zo goed, want dominee Junius hield zich in Antwerpen altijd zeer zorgvuldig schuil. Niet uit angst, want eens heeft hij gepredikt in een huis op de markt te Antwerpen, terwijl de gloed van de brandstapel het huis verlichtte. Maar hij leefde uiterst voorzichtig.

Ook hij liep langs de overste, terwijl hij hem rustig groette. De overste boog zich over de hals van zijn paard, om toch maar goed de gezichten waar te nemen. Hij herkende Junius echter niet. En zo ontkwam onze predikant. Ons vermanend op de Heere te vertrouwen, begaf hij zich naar een andere schuilplaats. Vaak is hij in die moeilijke dagen bij ons geweest.

Nu is hij weg. Dat hebben wij te wijten aan *het Verbond der Edelen*. Margaretha heeft ons toen beloofd verzachting der plakaten, maar dan moesten de buitenlandse predikanten het land verlaten. Ze werden in ons land niet meer geduld. En zo werkten onze Edelen er aan mee, dat ook Junius moest uitwijken, want hij was een Fransman.

Toen is zijn zwerven begonnen. Van de ene plaats naar de andere. Eens heeft hij een nacht in een moeras moeten doorbrengen. De volgende dag is hij toen uitgeput op weg gegaan naar Brugge. Maar hoe moest hij Brugge binnenkomen? Overal werd op hem gelet. Bovendien sprak hij alleen Frans. Direct zou het dus duidelijk worden, dat hij een vreemdeling was. Toch kon hij ook niet buiten de stad blijven. Als metselaar verkled, is hij toen gegaan in de richting van Brugge. Maar hoe zou het hem gelukken ooit door de poort te komen, langs de wacht?

Maar ook toen heeft de Heere hem wonderlijk geholpen. Toen het wat schemerig geworden was, besloot hij een poging te wagen in de stad te komen. Bij het gaan door de poort hief de poortwachter zijn licht op om de binnenkomende goed waar te nemen, en dominee Junius vreesde al dat hij nu ontdekt zou worden. Maar juist toen hij verwachtte herkend te worden, riep één der wachters: „Goedenavond, gevader”. De poortwachter, door deze woorden gerustgesteld, liet de binnenkomende zonder onderzoek doorgaan en zo kwam dominee Junius Brugge binnen. Kort daarop zijn wij vertrokken. Wij hebben ons toen gevestigd in de nabijheid van Gent. Ach ja”.

De oude man zwijgt. Hij ziet alles weer voor zich. Buiten is het donker geworden.

„Wij zullen ons ter rust begeven - zegt hij - maar laten we eerst voor de Heere onze zonden belijden”. En dan knielt uien neer in dat kleine huisje, en de oude vraagt genade om te mogen volharden in de strijd, die er is. Dan gaat men slapen. De nacht valt.

II.

Voor de Rode Poort te Antwerpen is een groot gejoel. Velen trekken de stad in. Tussen deze mensen gaat ook de marskramer naar binnen. Hij had niet gedacht eerst nu in Antwerpen te komen, maar het verblijf te Gent had langer geduurd dan hij zich eerst had voorgesteld. Veel was er wederzijds gesproken. En nu de 17e augustus nadert Volkertsz. pas Antwerpen. Het is zaterdag. De marskramer verheugt zich op de dag van morgen.

Wel zal het een zware dag worden, want de preek wordt te Antwerpen ver van de stad gehouden. Volkertsz geeft daar echter niet om. Hij is het lopen gewend. Hij komt de stad binnen. Het is er een groot lawaai. Dat is ook geen wonder. Het is kermis. En morgen zal het kermiszondag zijn. Morgen is het ook feest. Maria-hemelvaart. De marskramer denkt er over na. Maria-hemelvaart. In het ganse Woord van God is het niet te vinden.

De massa trekt in de richting van de kerk van „Onze Lieve Vrouw”, de grote kerk. Volkertsz. gaat ook in die richting. Niet zo ver van de kerk woont een goede vriend van hem. Hij heeft hem meermalen ontmoet in „La Vigne”, in de vergadering der Gereformeerden. Het is een welgesteld koopman, die alleen woont in een groot huis. Naar hem zal Volkertsz. gaan. Bij hem zal hij enige tijd blijven, totdat hij weer op reis gaat. Veel zal er te verhandelen wezen.

Als de marskramer langs de kerk van „Onze Lieve Vrouw” loopt, hoort hij plotseling een groot geschreeuw in de kerk. Het lijkt wel of er gevochten wordt.

Volkertsz is niet nieuwsgierig, maar hier wil hij toch meer van weten. Hij gaat naar de hoofdingang. Hij treedt het prachtige gebouw binnen. En dan ziet hij het. En wat hij ziet, is wel heel vreemd. Op de preekstoel staat een jonge kerel. Hij is misschien een jaar of achttien. Erbarmelijk gekleed. Hij schreeuwt enkele woorden door de kerk. Wat hij zegt, kan de marskramer niet goed verstaan. Maar dan ziet hij nog iets. Er komt een jonge schipper aan. Een gespierde vent. Hij loopt naar de preekstoel toe. Ook hij klimt er op. Hij wil de schreeuwer van de preekstoel trekken. En dan begint het gevecht. Ontzettend! Tenslotte trekt de schipper de jonge kerel van de preekstoel. Sommigen nemen het hem kwalijk. Een pistoolschot weerklinkt. De schipper wordt gewond in de arm. Volkertsz. verlaat de kerk. „Een kuil der moordenaren”, mompelt hij. Maar ook buiten de kerk is er gedrang.

Volkertsz. vangt gedeelten van een gesprek op.

„Juist! - hoort hij zeggen - overal in Vlaanderen worden de beelden kapot geslagen. Hier alleen nog niet. In **Steenvoorden** is al een week geleden alles kort en klein geslagen. Wanneer volgt Antwerpen?”

De marskramer gaat verder. Voor een groot koopmanshuis blijft hij staan. Hij laat de klopper op de deur vallen. Een dienstbode doet open. Volkertsz. vraagt naar de koopman. Enige minuten later zit hij in de deftige kamer. Tegenover hem zit de heer des huizes. Een man van middelbare leeftijd. Aan zijn kleding is te zien, dat hij tot de gegoede stand behoort. Zijn blik is vriendelijk, ernstig. Blijdschap staat op zijn gezicht te lezen nu hij zijn vriend de marskramer begroet. Twee mannen van geheel verschillende stand, en toch één. Als het gesprek even rust, neemt de marskramer het woord.

Hij vraagt: „mijn vriend, hoe gaat het in Antwerpen sinds bezoek aan deze goede stad? Hoe is het met „**La Vigne**?” De marskramer weet het: deze koopman is de nieuwe leer toegedaan.

De koopman vertelt.

Het is een woelige tijd. Veel voorname huizen staan leeg. Menig koopman is vertrokken uit onze stad naar Lyon. De handel verloopt. Het wordt onrustig. En dat is te begrijpen. Enige dagen geleden vernamen we, dat op last van de regentes Margaretha in Duitsland troepen worden geworven, en de **beruchte hertog Erich van Brunswijk** heeft zich aan het hoofd daarvan gesteld. Wat moet er dan van onze stad worden? Want dat het zal gaan om Antwerpen, is zeker. Juist in onze stad heeft de nieuwe leer veel aanhangers. We hadden gedacht, dat we nu vrijheid zouden krijgen tot het houden van onze predicaties, maar geloof mij, broeder, het kon er wel eens donker uit gaan zien.

De drossaart van Brabant, **Hans de Greve**, niet zijn knechten verschijnt ook herhaaldelijk in de omgeving van enge stad. Nog enkele dagen geleden liet hij drie wagens niet wapenen door onze stad rijden als waarschuwing.

Toen werd het wel zeer onrustig. "Mijn vriend, als de Heere het niet verhoedt, zal het met onze stad niet goed aflopen. Aan de andere kant horen we ook steeds geruchten, dat de graaf van Nassau, Lodewijk, ook troepen werft. Als de strijd losbarst, dan zal het een geweldige strijd worden. En dat die strijd komt, acht ik waarschijnlijk.

Juist de laatste maanden worden de preken buiten de stad door grote menigten beluisterd. Maar hoevelen zullen er van die menigten overblijven als de vervolging begint? Als het lens allen zal kosten om het Woord Gods te horen? Als het zelfs ons leven zal kosten? Bovendien, hoe zal het moeten gaan als de winter komt? De duisternis valt nu al veel vroeger in. De plaatsen waar de predikingen plaats vinden, zijn ver van de stad gelegen. Hoe moet dat nu van de winter bij regen en sneeuw? Wij moeten binnen de stad gelegenheid krijgen om het Woord des Heeren te beluisteren. t Is ook zo onveilig buiten de stad. In geen jaren zijn er zoveel vagebonden en bedelaars langs de wegen als juist nu. En vrijwel iedereen is tegenwoordig van wapenen voorzien. De gevaren dreigen. Misschien is er één lichtpunt.

Ongeveer een maand geleden is de Prins van Oranje in onze stad gekomen. Hij is gouverneur geworden. Door een geweldige menigte is hij binnengehaald. Maar hoe stout hij nu tegenover de nieuwe leer? Het is wel wat rustiger geworden sinds hij er is. Maar eerstdaags zal hij onze stad voor enige dagen verlaten. Hij moet naar Brussel, naar de landvoogdes, om haar van advies te dienen. Maandag zal hij vertrekken. En wat zal er dan gebeuren?

Maar mijn vriend, gij zult het zelf wel meemaken. Hoort ge het gejoel niet in de straten, en dat terwijl het morgen de dag des Heeren is? Kermiszondag zeggen de mensen. Kermis op de dag des Heeren. En dan nog die jaarlijkse processie van dat Mariabeeld uit „Onze Lieve Vrouw“.

Een optocht met wagens op de dag van de opstanding van onze Heere Jezus.

De laatste maanden waren juist zo goed. Eerst predikte onze geliefde dominee Junius. Toen deze naar St. Truiden moest. naar de vergadering der Edelen, dachten wij dat onze openbare preken zouden verminderen. Toen heeft echter ons consistorie een predikant te leen gevraagd.

En wie kwam toen? Dominee de Bres. **Guido de Bres**. Wat was dat een blijdschap: Een trouw en ernstig man. Een deftige, statige verschijning".

"Ik ken hem", zegt de marskramer. Ik ken hem al jaren. Hem zowel als zijn broeder **Christophe de Brès**. Veel goed werk is ook door Christophe verricht. Toen de geschriften van Calvijn nog niet in ons land te verkrijgen waren, heeft hij ze in het

geheim verspreid.

Overall loerde de inquisitie. Maar hij wist raad. Hij pakte de geschriften van de grote hervormer zorgvuldig in vaten en zo bracht hij ze in onze steden. En als ze daar eenmaal waren, dan vonden ze hun weg wel, tezamen met de *Geloofsbelijdenis*, opgesteld door zijn broer Guido.

Het zal nu bijna vijf jaar geleden zijn, dat deze Geloofsbelijdenis geschreven en aangeboden werd aan Philips II. Het was de 2e november 1561. Toen heeft men vreemd opgezien in het kasteel te Doornik. Want wat lag er toen binnen de buitenmuur van het kasteel? Een verzegeld pakje. Toen men het openmaakte, vond men eerst een brief. Deze brief was gericht tot de landvoogdes. Hij was geschreven uit naam van de burgers van de stad Doornik. Men smeekte in die brief aan de koning om recht.

Men wist niet door wie die artikelen opgesteld waren. Men heeft het echter wel ontdekt. Want eens bij een onvoorziene overval op een klein tuinhuisje bij de stadsmuur van Doornik vond men in dat huisje nog ongeveer een tweehonderd exemplaren van de Geloofsbelijdenis. En men vond er meer. Men kreeg ook geschreven preken in handen. Het handschrift was hetzelfde als het handschrift van de Geloofsbelijdenis. En toen kwam men er achter dat Guido de Brès de Artikelen had opgesteld. Direct trachtte men hem in handen te krijgen. Maar tevergeefs. Het is niet gelukt om onze predikant in handen te krijgen. Hij had zich reeds naar Frankrijk begeven".

De koopman luistert.

„Ja, - zegt hij - niet voor niets noemde onze vriend Dathenus hem de dienaar van Gods Woord in de Nederlanden". „Is hij nog in de stad?" vraagt de marskramer.

„Nee - antwoordde de koopman. - Dominee de la Grange heeft hem gehaald om in de stad Valencijs het Woord te verkondigen".

De volgende dag is het de 18e augustus. Reeds vroeg begeven de koopman en zijn gast zich ter preek. Ze moeten vroeger dan anders op weg. De preken zullen ook vroeger aanvangen dan gewoonlijk, want door de processie zullen de poorten der stad reeds in de middag gesloten worden. Veer die tijd moet men dus weer binnen zijn.

18 augustus in de namiddag. De grote processie. Het beeld van Maria zal worden rondgedragen. Devoot zullen veel mensen dit aanschouwen. Het zal een tocht maken door Antwerpen. De stad is uitgelopen om dit te zien. Het is zeer druk. Velen verdringen zich voor de kerk van Onze Lieve Vrouw. Dan wordt de hoofdingang geopend. Voorafgegaan door enkele geestelijken, verschijnt het beeld. Het is een zwart onooglijk beeld. Maar het is met goud bestikte klederen omhangen. Achter de processie zullen versierde wagens rijden. Vier zijn het er dit keer. Ze voegen zich bij de stoet. De schutters lopen er in hun harnas achter. Alles blinkt in de zon. Zo gaat de stoet door Antwerpen.

Zo nadert ze het stadhuis. En ook hier is de drukte groot. Op het balkon van het stadhuis staan enige mensen. Het is de Prins van Oranje met zijn vrouw Anna van Saksen. Ook zij buigen eerbiedig het hoofd als de optocht passeert. Maar dan begint het. Iemand fluistert wat. Het gegons wordt duidelijker. Dan wordt er geroepen. Een priester kijkt verbolgen om. Hoe, durft men dit beeld van Maria te beledigen? Maar zijn kijken helpt niet.

Plotseling klinkt het duidelijk uit de mensenmassa: „*Maaiken, Maaiken, dit is uw laatste uitgang!*” Sommige mensen kijken met ontzetting om zich heen, Wie durft zoiets te roepen? Anderen lachen, De geestelijken, die in de processie meelopen, worden onrustig. Maar er gebeurt meer. Straatvuil wordt naar het beeld gegooid.

Stenen suizen. Het gedrang wordt groter. Neen, zo kan de processie geen voortgang vinden. De geestelijken haasten zien. De schutters scharen zich om het beeld. Velen doen het echter onwillig. En dan gaat de stoet terug. Snel terug naar de kerk van „Onze Lieve Vrouw". Maar dan weer klinken er stemmen. Er zijn mensen, die hun oren dicht houden van ontzetting. Er zijn er ook, die het met welgevallen horen. En dan klinkt het: „Maaikan, Maaiken, dit is uw laatste feestdag, want weldra zal men u niet mosselen zieden". De geestelijken halen verlicht adem als ze met hun beeld weer in de kerk zijn aangekomen. Het beeld wordt midden in de kerk gezet. En dan lijkt het grootste gevaar geweken, want na enige tijd gaan de mensen weer naar huis. Opgewonden pratend. Het was een rumoerige zondag. Het gebrul van de kermis klinkt door de stad. In het huis van de koopman begeven allen zich vroeg ter ruste, want morgen zal het weer een drukke dag worden.

Morgen, maandag. Maar het werk zal niet de drukte van de dag brengen. Neen, morgen is het nog kennis, maar het consistorie der Gereformeerden heeft besloten, dat ook morgen op vier plaatsen buiten de stad openbare preek zal worden gehouden, juist omdat het in de stad kermis is. Morgen, maandag de 19e augustus. En die maandag M een zeer drukke dag geworden, maar ook in de stad. Onophoudelijk komen er tijdingen binnen over het vernielen van beelden in de omstreken van Antwerpen. Zo gaat die dag in spanning voorbij.

En dan komt de dinsdag. En op die dinsdag is er iets gebeurd. Weer zijn er mensen de „Ome Lieve Vrouw" binnengestroomd. De geestelijken zijn onrustig. Andere jaren laat men het beeld van Maria een hele week midden in de kerk staan, maar dit jaar durft men het niet aan. Het is pas dinsdag, maar net zal achter een ijzeren hekwerk worden geplaatst. En als men daarmee bezig is, begint het weer. Plotseling roept er een stem door de kerk, juist terwijl velen eerbiedig kijken naar wat er met het beeld gaat gebeuren: „Jongens, doet ze niet zeer. Ze staat niet vast. Maaiken heeft schrik, dat ze zo vroeg in haar nest terugtrekt". En dan begint het lawaai weer. En het wordt al erger. Nu gaat het gebeuren.

Er dreigt iets. Een trouw zoon der kerk ziet het gevaar dichtbij. Vlug gaat hij naar de markgraaf, naar de schout. Deze moet de orde in de stad bewaren. Hij roept zijn hulp in. En de markgraaf komt. Hij verzamelt zijn mannen. Bijzonder veel zijn het er niet. Ze komen bij de kerk. De markgraaf beveelt de kerk te ontruimen. Men luistert naar hem, en hoewel onwillig, verlaat men de kerk. Voordat de gehele kerk leeg is, is de markgraaf alweer vertrokken. De kerksluiters zullen er wel voor zorgen, dat de kerk gesloten wordt. Maar als het ene gedeelte van de kerk ontruimd is, stroomt door een zijuitgang de kerk weer vol. En dan gaat het eerst goed beginnen. Er worden psalmen aangeheven. Psalmen gezongen in de kerk van „Onze Lieve Vrouw". En dan kijkt men rond. En dan ziet men al die altaren. Er staan er wel een zeventig. Ze hebben er al een lange tijd gestaan, maar nu ziet men ze anders dan vroeger. Hebben de predikanten niet met verontwaardiging gesproken tegen die altaren? Men ziet de beelden. Daar staat Maria, een beeld. Tegen twaalf reusachtige pilaren staan twaalf kolossale beelden. Ze stellen de twaalf apostelen voor. Op een andere plaats staat de gekruisigde Heiland, omgeven door de moordenaars. En dan is het gedaan met deze beelden en niet deze altaren.

Reeds lang broeide er iets. Dan treedt een jonge man naar voren. In zijn hand heeft hij een kleine hamer. Een ander volgt hem. Rij draagt een bijl. Men klimt naar het Mariabeeld. En dan.... Een klap, een bons, daar valt het hoofd van het beeld op de stenen. En dan gaat het vlug. De slagen volgen elkaar al sneller op. Nu zijn er ongeveer twintig mannen bezig. Velen kijken toe. Hier valt een arm van een heilige, daar rolt een hoofd. Beelden storten naar beneden. Ook de schilderijen moeten het ontgelden.

Getijdenboeken worden verscheurd. De „heilige olie" wordt genomen en er zijn er die er hun laarzen mee poetsen. De stenen suizen door de kerk. Het is een gruwelijk lawaai.

En toch is er een zekere orde. Zo veel mogelijk tracht men te voorkomen dat er gestolen wordt. Het zilver wordt in zakken gedaan. Ook de orgels moeten het ontgelden. De pijpen kletteren op de vloer. Zo gaat het een uur voort. Velen zien het met blijdschap aan. Anderen staan er onverschillig tegenover. Weer anderen lopen handenwringend naar het stadsbestuur, naar de burgemeesters, naar de magistraat. De beiden rukken uit. Ze vragen om orders. Orders om tegen de stormen op te treden. Maar de magistraat neemt geen maatregelen. Een gedeelte van de magistraat is calvinistisch gezind. De overigen willen geen strijd tussen de burgers van één stad. Zij bevelen de schutters de markt te bezetten, om een eventuele aanval op het stadhuis te voorkomen. Zeer zorgvuldig kwijten dezen zich van hun opdracht. De straten, die naar de markt voeren, worden afgezet met grote kisten. die ze bij de huizen der kramen vandaan halen. De haakbussen worden gericht. Maar er gebeurt niets. Het gaat niet om het stadhuis. En zo blijven de schutters op de markt werkloos.

Ondertussen gaan de stormers hun gang. Het werk vordert goed. Men kan ongestoord verder. Ook de burgers doen nies tegen het breken der beelden. Toch hangt er een vervelende spanning. Langzamerhand begint de duisternis te vallen. Maar niemand denkt er aan naar bed te gaan. Bijna bij elk huis is de voordeur geopend. En in de deuropening staat de heer des huizes met de wapenen in de hand. Maar ook hier gebeurt niets. Dan wordt het donker. En weer gebeurt er iets merkwaardigs. De stad wordt verlicht. De fakkels branden, als bij het grootste alarm. Af en toe dreunen er voetstappen door de straten. Dat zijn enkele stormen, die voor aflossing zorgen. Soms zijn het ook kapiteins der calvinisten, die de zakken met sieraden naar het stadhuis brengen. En niemand neemt hen die zakken af. De beelden kletteren naar beneden. En niemand wordt door de vallende stukken gewond. En zo gaat het door tot twaalf uur in de nacht.

Dan zijn de meeste altaren en beelden uit de kerk wel vernield. Ook de andere kerken hebben het moeten ontgelden. Enkele zeer grote beelden staan nog in „Onze Lieve Vrouw". Die mogen wachten tot morgen. Middernacht. Eerst nu wordt het rustiger. 20 augustus is ten einde.

III

Het is avond. De duisternis is gevallen over de stad Valencijn. Het is een stille avond. Rustig stroomt de Schelde midden door de stad. De poorten zijn gesloten. De diepe grachten rond de zware muren maken Valencijn tot een sterke vesting. Hoog steken de torens in de lucht. In één der straten brandt achter de blinden een zwak licht. Het is het enige licht in een grote kamer. Sober is die kamer ingericht. Aan de tafel zit een man. Hij is van meer dan gewone lengte. Een rossige baard omgeeft het bleke gelaat. Hij is gekleed in een zwarte mantel. Op die mantel zit een witte kraag. Het is één der predikanten van Valencijn: **Guido de Brès**.

Zijn gelaat is ernstig. Papier ligt voor hem. Hij schrijft. Af en toe houdt hij even op. Tenslotte legt hij de pen neer. Hij kan zich deze avond niet zo goed bij zijn werk houden. Steeds komen er gedachten aan vroeger bij hem op. Weer ziet hij voor zich zijn goede vriend **Jacques de Loo** uit Rijssel. Hij herinnert hem zich nog alsof hij hem gisteren zag. Jacques de Loo. Nog steeds bewaart dominee de Brès een brief van

hem. Hij kent hem uit bet hoofd. Die brief is hem vaak tot steun geweest.

Zo begint hij : „Als ik nadenk, zeer lieve broeder". Enige jaren is het al geleden, dat hij geschreven werd. Wat was dat waar: „zeer lieve broeder". En nu enkele jaren terug is Jacques de Leb verbrand. Wat was hij gemarteld en bespot in de gevangenis. Enige Minnebroeders waren in de gevangenis gekomen en hadden als dollen niet anders gedaan dan steeds maar weer schreeuwen: „*Vervloekt, vervloekt, in het vuur, in het vuur!*"

En toen Van Loo zijn vonnis hoorde bad hij luid geroepen: „*O Heere, reken hun deze zonden niet toe, want zij weten niet wat zij doen*".

En toen was hij verbrand. Ingegaan tot de God der blijdschap zijner verheuging. Dominee de Brès zucht.

Hij gaat verder terug, tien jaar geleden. Hij is weer in **Rijssel**, zijn toenmalige gemeente. Wat een wonderlijke tijd was het toen. Dagelijks deed de Heere toe aan de gemeente. Men troostte de ellendigen. Maar toen kwam de satan. De Minnebroeders raasden in hun preken tegen de vergadering der hervormden. En toen na drie jaren van rust barstte in 1555 de vervolging los. Vooral de inquisiteur Titelman ging als een duivel rond. En weer ziet dominee de Brès zich in Rijmel. Weer ziet hij zich staan bij de brandstapels, waar men zijn gemeenteleden heen brengt. De inquisitie kende hem alleen bij naam. In het verborgen had hij steeds zijn werk gedaan. Alleen zijn gemeenteleden kenden hem. Hij ziet komen de oude **Robert Ogier** met zijn zoon. Hij ziet hun gemartelde en gebeulde lichamen naar de martelplaats brengen. En hij weet waarom ze er naar toe gebracht worden. Openlijk hebben ze beleden, dat ze de mis niet meer bijwonen konden. Heeft de oude Robert zelf niet getuigd, toen men hem verhoorde, dat men bij het bijwonen van de mis de dood —en het dierbaar bloed van de Zoon van God en Zijn offerande ten enenmale vernietigt en als onder de voeten treedt? Hij kon die mis niet meer bijwonen; hij mocht dat niet. Hij wist dat de brandstapel wachtte. En zo ziet dominee de Brès ze weer gaan.

Eerst de vader Robert met zijn oudste zoon **Boudewijn Ogier**. Dodelijk vermoeid, maar met Boudewijn de zeventiende psalm aanheffen, toen hij aan de paal gebonden werd. Weer hoort hij hem tot zijn vader zeggen: „*Mijn vader, zie, ik zie de hemelen geopend. Laten wij ons verblijden*".

En toen hinderde het niet meer, dat een monnik daartegen riep: „Ik zie de hel open". Zelfs door de hitte van het vuur veranderden ze niet. Weer hoort hij Boudewijn zeggen: „Wees goedsmoeds, mijn vader, nog een weinig ellende en wij gaan naar het eeuwige huis!" En hun laatste woord: „*Jezus Christus, Zoon van God, wij bevelen U onze geest*". En toen een week later de vrouw van Robert en zijn jongste zoon, Maarten, een kind nog. En weer voelt dominee de Brès de smart, toen hij hoorde dat Roberts vrouw haar Zaligmaker verloochende; maar ook weer voelt hij de wonderlijke troost, dat God Zijn kind niet verlaat, want toen zij ook haar kind tot die verloochening wilde aanzetten, begon dit jongske te wenen en klaagde: „*Och, mijn moeder, hebt gij de Zoon van God verloochend, Die u verlost heeft*".

En toen het wonder, dat de moeder haar verloochening met diepe smart beled. En toen samen zijn moeder en kind naar de brandstapel gevoerd. Toen het jongske de brandstapel eerst beklom, zei zijn moeder tot hem: „*Klim op, klim op, mijn zoon*". En vrolijk klommen zij op en hun ogen ten hemel heffend, riepen ze: „*Heere Jezus, in Uw handen bevelen wij onze geest*".

Dominee de Brès zucht. Tien jaar geleden. Zij tien jaar bij de Heere. Zijn leven is meestal een vlucht geweest, dan hier zich schuil houdend, dan daar. En weer gaan zijn gedachten terug. Doornik. In 1531 was dominee de Brès daar predikant geworden. In

een geweldige tijd.

Hij had er een wel toebereide aarde gevonden, want in Doornik had **Pierre Brully** gearbeid. Pierre Brully, die bij Calvijn ingewoond had en, als linnenkoopman vermomd de zuidelijke Nederlanden was binnengekomen. Maar dominee Brully had zijn werk ook met zijn leven betaald. Want ook in Doornik was de vervolging losgebarsten en steeds feller woedde ze. Toen moest de predikant van Doornik uitwijken. Maar de poorten waren gesloten en niemand mocht de stad verlaten, af men moest een onderscheidingsteken dragen. Dat teken had dominee Brully natuurlijk niet. En ondertussen werd huis na huis doordacht, want de regering moest en zou die grote ketter hebben. Zo groeide de spanning in de gemeente.

3 november 1544. Ongeveer middernacht.

Deze nacht zal dominee Brully ontsnappen. Enkelen van zijn gemeenteleden zullen hem helpen. Eenvoudig zal het niet zijn, maar langer in de stad blijven is niet mogelijk. In die donkere novembernacht schuiven heel voorzichtig enige mannen over de stadsmuur. Eén van hen is dominee Brully. Evenals eens Paulus zal hij in een mand neergelaten worden. Voorzichtig klimt hij er in. Enkele mannen klemmen de touwen stevig vast. Langzaam zullen zij ze laten vieren. En het gelukt. Onder grote spanning nadert dominee Brully de begane grond en alles blijft stil. Nog even en dan zal de predikant de mand verlaten. Eén van de broeden buigt zich voorover. Hij wil voor het laatst afscheid nemen van zijn geliefde leraar. En dan gebeurt het, het ontzette Wie. De muren van Doornik zijn slecht. Ze zijn zeer verwaarloosd. Grote stukken steen liggen er los op, en dat wordt dominee Brully noodlottig, want als zijn vriend zich voorover buigt om hem een laatste vaarwel toe te roepen, stoot hij niet zijn voet tegen zo'n stuk steen en met groot lawaai valt het naar beneden, juist als dominee Brully zich gereed maakt om de mand te verlaten. De gevolgen zijn ontzettend. Het stuk steen verplettert het been van de predikant en kermend valt dominee Brully neer. Alles is verloren. Zijn vrienden kunnen hem geen hulp bieden. Op het lawaai stormt de wacht naar buiten en het duurt niet lang of de predikant van Doornik is omgeven door soldaten. Toen in die vreselijke nacht hebben de soldaten iets wonderlijks gezien. Ze hebben een man gezien met een verpletterd been en toch met een lach op zijn gelaat. Iemand die ze gevangen *moesten* nemen, en die daarom de Heere dankt. God dankt omdat Hij het heeft verhoed, dat hij als predikant de vervolging zou ontlopen, die hij zelf gepredikt heeft. Zo is toen dominee Brully meegesleept. Ogenblikkelijk is hij naar de gevangenis gebracht. Vier maanden heeft hij toen in de kerker gezocht, maar het heeft hem niet moedeloos gemaakt. Meedogenloos heeft men hem dagelijks verhoord. Alles heeft men in het werk gesteld om hem te doen loochenen, maar alle moeite was tevergeefs. Tenslotte is hij in de namiddag van de 19e februari 1545 verbrand op de grote markt te Doornik, met nog enigen van zijn gemeenteleden. Juichend is hij Ingegaan.

Dominee de Brès kijkt voor zich heen. Rust heeft hij niet gekend sedert hij het Woord des Heeren mag bedienen. Hij denkt aan zijn vrouw, die sinds enige jaren de moeite met hem mee draagt. Nu eens is ze bij hem, dan weer moet bij haar achterlaten, omdat het te gevaarlijk wordt. Ook nu is ze met hun vijf kinderen niet bij hem. De toestand in Valencijs laat het niet toe.

De klopper valt op de deur. Vreemd, het is al laat. Zorgvuldig ruimt de predikant eerst zijn papieren weg. Dan gaat hij naar de deur. Het is wel een zeer gevaarlijke tijd, maar hier in Valencijs ducht dominee de Bres nog geen gevaar. Zijn er van de 20.000 inwoners niet een 20.000, die zich aangesloten hebben bij de Hervorming? De

roomsen houden zich zeer rustig. De inquisitie kan hier haar werk nog niet doen. Hij opent de deur. Voor hem staat een man, vrijwel eender gekleed, maar hij is kleiner. Het gitzwarte haar omgeeft een edel gezicht. Dominee de Brès herkent hem direct in het donker. „Ah, - zegt hij - kom binnen, mijn broeder". Blijdschap spreekt uit heel zijn houding.

Het is zijn medepredikant, **Peregrin de la Grange**. Twee predikanten, twee vrienden, twee broeders. Dominee de la Grange is ongehuwd. Als er tijd is, zoekt hij zijn oudere ambtsbroeder graag op. Er is een wederzijdse hoogachting. Peregrin de la Grange zal nooit vergeten wat hij in de Geloofsbelijdenis van Guido de Bries heeft gelezen in dat wondermooie 21e artikel. Zijn achting voor dominee de Brès is zeer groot. Maar ook omgekeerd, dominee de Bries acht zijn medepredikant zeer om zijn innige Godsvrucht. Vaak ziet men hen samen. Het volk spreekt van hen als van de „lange minister" en de „kleine minister".

„Wat is er, broeder?" vraagt dominee de la Grange. „Ik ben somber gestemd wat betreft de toekomst van onze stad", zegt dominee de Brès.

Peregrin de la Grange knikt. Hij weet het ook. De moeilijkheden komen nu te Valencijn. Vooral in deze novembermaand van het jaar 1566 ziet het er al heel somber uit.

Steeds meer dwingt men Valencijn om troepen van de regering binnen te laten. De regering eist, dat Valencijn garnizoen in zal nemen. Bovendien wenst men in Brussel, dat dominee De la Grange uit de stad zal gebannen worden. Hij is immers een Fransman en aan vreemdelingen is het verboden het Woord des Heeren te prediken. Maar vooral ook door toedoen van het consistorie van Valencijn weigert men steeds weer de eisen in te willigen. Een ding weet men heel goed: zijn er eenmaal regerings-troepen binnen de stad, dan is het binnen enkele weken met de Gereformeerde prediking gedaan. Dan zullen de kwellingen beginnen.

En bovendien, leidt **Noircarmes**, de plaatsvervangende stadhouder, niet de onderhandelingen van regeringszijde? En van Noircarmes is geen goed te verwachten. „Toch zullen we niet versagen, broeder", zegt dominee De la Grange. „Als we eens terugdenken aan alles, wat hier in Valencijn is gebeurd gedurende de tijd, dat we hier mochten zijn. Hoeveel wonderen hier zijn geschied in deze tijd van nog geen twee jaar. En vóór die tijd! Waar is het gebeurd, dat tot de brandstapel veroordeelden werden bevrijd? Dat is hier gebeurd. En zeg nu zelf, broeder, nu gij hier zijt sinds augustus, heeft het u aan iets ontbroken?"

Denk eens aan onze broeders **Maillard en Baveau**, vijf jaar geleden. Ze predikten ook hier het Woord. Ze wankelden niet toen ze gevangen genomen werden en tot de brandstapel werden veroordeeld. Onversaagd gingen ze. En de gemeente volgde hen. Zo kwamen ze bij de strafplaats. En toen er geen hoop meer was, toen bleek het schavot niet in orde. Toen kwam er zo'n hevige beroering, onder het volk, dat de regering het niet raadzaam achtte onze beide broeders voor het schavot te laten wachten. Ze werden weer teruggevoerd naar de gevangenis. IJzeren ketenen aan hun voeten. Maar ze zijn nooit meer in de gevangenis gekomen. Het volk nam hen onder hun bescherming en op hun schouders zijn ze naar een smid gebracht, die hun ketenen losmaakte, en zo zijn ze ontkomen en met een schuit naar veiliger plaats gebracht". Ja, dominee de Brès weet het wel. Terecht spreekt men in Valencijn nog over de „slechte verbranding". En het is waar. Hij heeft het goed hier in Valencijn. Men noemt het wel het *Genève der Nederlanden*. De Heere zal Zijn volk hier niet verlaten.

Voetstappen klinken langs het raam. Voor het huis van dominee de Brès houden ze stil. De predikanten luisteren. Weer valt de klopper op de deur. Vreemd, wie stoort nu des avonds nog? Dominee de Bit begeeft zich naar voren. Misschien is het iemand, die zijn hulp nodig heeft. Dominee de la Grange wacht. Hij hoort dat er gesproken wordt in de brede gang. De bezoeker wordt binnengelaten. De deur naar de kamer wordt geopend en dan komt dominee de Brès binnen. Naast hem loopt Volkertsz., de marskramer. Dominee de Brès noemt zijn medebroeder de naam van zijn nieuwe bezoeker. Volkertsz. kijkt de nog jonge predikant aan. Dominee De la Grange kent hij niet zo goed. Wel heeft hij veel over hem gehoord. Heeft hij niet veel hagepreken gehouden, ook in de nabijheid van Gent, Antwerpen en Doornik? Eens waren er een twintigduizend, die naar hem kwamen luisteren. Kort voordat de preek gehouden werd, kwam dominee De la Grange te paard aanrijden. Hij was een uitstekend ruiter. Maar dat was niet zo verwonderlijk.

Dominee De la Grange was van Franse adel. Op een zeer merkwaardige wijze begon hij dan altijd zijn preek. Het was bijna ondoenlijk om zo'n onafzienbare schare duidelijk te maken dat de dienst aanving. Dominee De la Grange wist echter raad. Als hij wenste te beginnen, nam hij zijn pistool en schoot dat af. Dan wist de schare dat het Woord des Hoeren zou worden bediend en dan duurde het niet lang of men luisterde met zeer grote aandacht naar de zeer welsprekende, vurige predikant.

„Mijn vriend, zijn er nog berichten?" vraagt dominee de Brès. Hij kent de marskramer; hij weet wel dat hij meer boodschapper is dan marskramer; dat hij zeer nuttig is voor het onderling contact der gemeenten. „Er zijn berichten - zegt Volkertsz. - maar het zijn echter meest geen goede berichten". „Vertel ons", zegt dominee de la Grange. „De toestand wordt gevaarlijk - zegt de marskramer. - Vooral de graaf van Egmond en zijn helpers treden driest op. Overal beletten zij het houden van predicaties. Men denkt er blijkbaar niet meer aan, dat het akkoord met de edelen vrijheid van prediking toestond op alle plaatsen, waar reeds openbare preken gehouden werden. En nu is er op de 1^e november iets verschrikkelijks gebeurd. Een predikant (Philippe) uit Hondshoote, die bij Aalst trachtte te prediken, werd dit belet. Maar daar bleef het niet hij. Zonder enige vorm van proces werd hij gevangen genomen en op de plaats zelf opgehangen. Dat hebben wij te verwachten als de regentes de toestand weer volledig meester is. En haar positie wordt steeds sterker. De troepen, die zij tot haar beschikking heeft, worden talrijk. Philips II heeft geld gestuurd, veel geld, meer dan honderduizend dukaten.

Ook de kloosters en de geestelijken verschaffen de regering geld. De regentes bereidt zich voor ten oorlog. Er zijn reeds meer dan 10.000 soldaten en 2.000 ruiters gehuurd. En nog erger dingen gebeuren er. Er zijn al plaatsen waar men de Gereformeerde gedoopte kinderen bij hun ouders vandaan haalt en ze opnieuw doopt, maar nu rooms. De regering wordt steeds sterker en de Gereformeerden zwakker.

Wij hadden gehoopt, dat de Prins van Oranje of de graaf van Egmond zich aan het hoofd zou stellen van de hervormden, maar dat gebeurt niet. Alleen graaf Lodewijk van Nassau doet veel voor ons, maar hij heeft geen geld om een leger te kunnen om ons te verdedigen.

Onze broeder Dathenus heeft nu eer rekwest opgesteld om Philips II te verzoeken voor 3.000.000 gulden geloofsvrijheid toe te staan. Maar koning Philips zal de Gereformeerden nooit geloofsvrijheid willen geven. Hij regeert liever over een land zonder onderdanen, dan dat hij regeert over een rijk met ketters. Er zal een moeilijke tijd komen".

De beide predikanten hebben naar de marskramer geluisterd. Dat de regering tot zulke

maatregelen zou overgaan, hadden ze toch niet verwacht.

„Het is waar - zegt dominee de la Grange. - Er komen moeilijkheden. Hier in Valencijs ook. Toen wij onlangs afkondigden, dat wij de **17e november het Heilig Avondmaal des Heeren hoopten te bedienen in de kerk van St. Gers**, bracht ook dit zijn moeilijkheden mee. Zelfs uit Frankrijk zouden er gelovigen komen. Niet zodra hoorde de plaatsvervangende stadhouder Noircarmes dit, of hij verbood ons het houden van het Heilig Avondmaal. Wij mochten slechts prediken. Onze jonge kinderen dopen en de dood des Heeren gedenken, werd niet toegestaan.

Wij deelden hem mede, dat wij niet konden gehoorzamen. En wat gebeurde er? Dinsdag na de afkondiging kwam plotseling Noircarmes met een sterk gevolg in de stad. Driftig vroeg hij naar het consistorie. Maar ons consistorie kon niet direct komen. Hierover heeft hij zich toen zó boos gemaakt, dat hij als een woesteling dreigde binnen tien dagen terug te komen, en dan ... wéé de stad. Terstond vertrok hij. Ook gelovigen uit Doornik zullen er komen. Maar ook daar wordt alles gedaan om het hun onmogelijk te maken.

De bevelhebber van de citadel te Doornik, de heer van Moulbaix, heeft gedreigd dat hij de huizen dergenen, die tot het Heilig Avondmaal zullen gaan, zal verbranden. Bovendien heeft hij gezegd, dat hij Doornik met kanonnen zal beschieten".

„Blijft gij lang hier in Valencijs, mijn vriend?" vraagt dominee de Brès. „Gij kunt mijn gast zijn".

„Ik zal dit niet kunnen aannemen", antwoordt Volkertsz. „Vanavond moet ik Valencijs nog verlaten. Ik zal in de duisternis vertrekken. De poortwachter kent ons. Er zijn al veel soldaten van de regering in de omtrek. Het net om Valencijs wordt steeds strakker aangetrokken. Wij moeten nog gelden overbrenger: aan onze broeder Dathenus".

Volkertsz. staat op.

„De Heere zegene u", zegt dominee de Brès.

„Zeg de gemeenten, dat zij volharden in het dierbaar geloof", voegt dominee de la Grange er aan toe.

En dan nemen ze afscheid. Zal het een laatste afscheid zijn? Het is zeer donker als Volkertsz. zich op weg begeeft.

IV.

Het is guur weer. Het is ook december, eind december, de zevenentwintigste. Fel blaast de wind. Een koude regen valt. Volkertsz. kruipt diep weg in zijn mantel. Hij tornt tegen de wind en de regen op. De weg waarover hij gaat, is slecht. Diepe kuilen zitten er in. Bij elke stap spat de modder omhoog. De kale takken zwiepen in de wind. Volkertsz. is somber gestemd. Hij ziet de toekomst donker in. Vooral over zijn vrienden in Valencijs maakt hij zich ongerust. De stad is sinds de 14e december in de ban gedaan en wordt belegerd. Men kan en mag geen contact meer houden met de bevolking. En de adel doet niets.

Hoe zal Valencijs ooit ontzet worden? Wat zal er van de Gereformeerden worden? En nu verenigen zich wel gewapende mannen om te proberen Valencijs te ontzetten, maar Volkertsz. veevacht er niet te veel van.

Bij die troepen zijn maar weinig goed geoefende soldaten. Wat zullen deze mannen kunnen uitrichten tegen het leger van Noircannes? En in de winter zullen ze zeker

niets tot stand kunnen brengen. Hoe kan een grote troep soldaten gevoed worden in dat barre jaargetij? Zal Valencijn het tot het voorjaar kunnen houden?

Langzaam slechts vordert de marskramer. Af en toe kijkt hij achterom. Hij meent iets te horen. Maar wat zou hij kunnen horen hier op deze eenzame, glibberige weg? Bovendien is het uitzicht niet erg goed. Hier en daar staat er wat kreupelhout, en de weg slingert nogal. Het terrein is bovendien wat heuvelachtig. Weer kijkt Volkertsz. achterom. Hij meent stellig iets te horen. Het lijkt wel het gedreun van voetstappen. Dan schrikt hij. Als dat eens waar is, als er werkelijk een troep soldaten aankomt, dan zal het zeer gevaarlijk worden. Volkertsz. weet dat in deze streek de mannen van **Jean Denijs** vaak uit zijn op voedsel. Hij heeft deze Calvinistenleider uit Hondshoote wel eens gezien en hij heeft gehoord dat hij soldaten heeft geworven om Valencijn te ontzetten. Hij heeft ook vernomen wat hij zei, toen verschillende hoogwaardigheidsbekleders hem vroegen in wiens opdracht hij deze soldaten wierf. Onverschrokken luidde toen het antwoord: „In opdracht van de Koning der koningen, om Zijn Evangelie te beschermen". En als er nu troepen van de regering, troepen van de land- voogdes, in deze streek komen, hier in de buurt van Waterloos! Dan zal het zeker tot een gevecht komen en dan kan de uitslag niet twijfelachtig zijn.

Het dreunen der stappen komt dichterbij. Wat moet de marskramer doen? Een tang recht stuk ligt voor hem. Daar zal hij zich niet gemakkelijk kunnen verbergen. Gelukkig staan om hem heen tamelijk veel struiken. Snel dringt Volkertsz. zich tussen die struiken. Zo is hij wel enigszins beschut, maar veilig verborgen is hij niet. Hij kruipt wat dieper de struiken in. Hij komt bij een sloot. Diep is deze niet. Het land is drassig. Aan de kant van de sloot met de laarzen in het water blijft Volkertsz. staan, gebogen. Hier staat hij veilig. Het water hindert hem niet; hij merkt het nauwelijks. Hij kan juist tussen een paar stronken door op de modderweg zien. En dan wacht hij. Zullen het soldaten van Jean Denijs zijn, of troepen van de regering? Lang behoeft hij niet te wachten. Het gestamp nadert. Het kunnen niet alleen voetknechten zijn. Hoort hij ook niet paarden hinniken? Dan ziet hij het. De marskramer schrikt. Wat hij nu ziet, heeft hij niet verwacht. In volmaakte orde nadert snel een troep soldaten. Ze spreken niet. Ze hebben blijkbaar haast. Het zijn ruiters en voetknechten. Volkertsz. kijkt. Van spanning houdt hij de adem in. Hij kijkt, maar hij telt ook. Eerst komen de ruiters langs. Het zijn er wel een vijftig. Ze zijn zwaar bewapend. Ze worden aangevoerd door een voornaam heer. Als deze troep stoot op de gewapende mannen van Jean Denijs, dan zal er van die ongeregelde troepen niet veel overblijven. „Heere, ontferm U" vraagt de marskramer. „O God, red mij."

De troep is voorbij. Wat moet de marskramer nu doen? Hij weet niet waar zijn vrienden zijn. Toch zal hij proberen hen te bereiken. Misschien zal hij hen kunnen waarschuwen. Misschien!

Dezelfde morgen, vroeg, verzamelen zich ook de troepen, die door de consistoriën worden betaald. Indien zich er een gunstige gelegenheid voordoet, zullen zij trachten *Valencijn te ontzetten*. Het is een wonderlijk leger. De soldaten komen uit alle delen van het land, maar meest toch uit Vlaanderen. Op de oproep van enkele voorname heren uit Doornik zijn ze gekomen. Uit verschillende dorpen togen ze naar de verzamelplaats. Elk dorp leverde een aantal mannen. Geoefende soldaten zijn het meest niet, maar velen van hen zijn bereid alles te geven voor de Gereformeerde belijdenis. Alles hebben ze verlaten. Vaak zien ze er wonderlijk uit. Hun wapens zijn erg verschillend. Er zijn er nog bij, die gewapend zijn met een tweehander, een zeer groot zwaard, dat met beide handen gehanteerd moet worden. Anderen dragen hellebaarden of pieken. Slechts enkelen zijn er, die gewapend zijn met haakbus of

musket. Elke dag moet een deel der troepen op voedsel uit. Vooral in de winter is het erg moeilijk voldoende voorraad voor een leger bijeen te krijgen. Vaak trekt men naar kloosters en men verlaat ze niet eerder dan nadat men zich rijkelijk van voedsel voorzien heeft. Ook deze zeventwintigste zal er weer een afdeling uitrukken om proviand te verzamelen.

De troep telt een paar honderd man. Onder hen bevindt zich een oude soldaat. Hij loopt naast een veel jongere krijgsmakker. **Wouter** heet hij. Die morgen is er niet veel in te rekenen. Steeds verder trekt men van de plaats van verzameling. De jonge krijger vraagt Wouter wat. Als in gedachten verzonken antwoordt hij. Hij kijkt zijn jeugdige vriend eens aan. „Mijn vriend, - zegt hij - ge hebt me wel eens verteld van uw vader en uw moeder, maar hoe is het nu met u? Elke dag verkeren wij in gevaar. Elke dag kunnen wij vallen, en dan, mijn vriend?"

De jongen antwoordt niet veel. Hij wordt wat onrustig. Hij weet het ook: steeds gevaarlijker wordt het en eens zullen zij zeker stoten op de troepen van de regering, en dan.... o, indien het hem het leven kost. Hij huivert als hij er aan denkt. Dood, en dan....

Dan richt hij zich tot de oude soldaat. „En gij dan, Wouter, indien gij valt?" Zo erg lang kennen zij elkaar nog niet. Weer schrikt de oude man op. Dan.... en dan ziet zijn makker iets dat hem aangrijpt. Hij ziet hoe door de oude een rilling heen trekt. - zegt hij, en het klinkt in zijn stem als een nameloos verlangen - dan zal ik ondanks alles Hem aanschouwen, Die mij verlost heeft. Dan zal ik eeuwig hij Hem zijn, Die mij met Zijn bloed gekocht heeft".

Meer zegt hij niet, maar een grote ontroering is op zijn gezicht te lezen.

Ook de jonge soldaat zwijgt. Het gaan valt de oude tamelijk moeilijk. Het pad is zwaar begaanbaar. Men komt bij een kromming in de weg. Dicht bij hen ligt een klein gehucht, Waterloos. De troep is juist bij de kromming als er een man naar hen toekomt. Hij is volledig uitgeput. Hij ziet grauw van moeheid. Hij schreeuwt wat. Enkelen uit de groep houden halt. Ook Wouter en zijn metgezel staan stil.

Ze horen hem roepen: „Vijandelijke troepen, o te laat reeds!" En inderdaad, het is te laat om terug te keren, want plotseling Ma allen er schoten. Met het geweldig lawaai der musketten vermengt zich het schreeuwen der soldaten. En dan gebeurt het. De troepen der regering dringen op. De musketiers schieten. Dan zetter de ruiters zich in beweging. Zij zullen proberen het leger der Gereformeerden onder de voet te lopen. "*Makkers, houdt stand!*" schreeuwt Wouter. Maar slechts een klein gedeelte luistert naar hem. Ze zijn niet geoefend in de strijd. Hun wapens zijn niet berekend op zo'n gevecht. Velen proberen te vluchten. Een ontzettende angst maakt zich van hen meester. De ruiters dringen steeds verder op. Met hun zwaarden hakken ze op de vluchtenden in. Wouter en zijn makkers zien, dat er op deze weg geen tegenstand te bieden is.

"Kom mee!" schreeuwt de man, die hen waarschuwde, en dan gaat het verder in een woeste ren. Het wordt een vlucht, maar een vlucht met een doel want vóór hen is een ommuurde ruimte. Die zullen ze trachten te bereiken. Daar zullen ze misschien nog tegenstand kunnen bieden. Het is het kerkhof van Waterloos. Hier zullen ze zich versveren, zo lang als mogelijk is. De vijand geeft geen pardon. Losgeld is toch niet te verkrijgen van zulke arme tegenstanders. Op het kerkhof wordt de strijd zeer fel. Zo hardnekkig mogelijk verdedigen de Gereformeerden zich tegen de overmacht. Om elke meter wordt gevochten. Toch zal de strijd hier niet lang duren. Wouters makker vecht in roekeloze razernij. Alles om zich heen vergeet hij. Hij vecht voor zijn leven. Ook de marskramer, want hij was het, die waarschuwde, heeft een zwaard gegrepen uit de hand van een gevallen en verdedigt zich met alle macht.

En Wouter strijdt als een jonge krijger. Maar steeds kleiner wordt het aantal getrouwen. Hier langer tegenstand bieden is niet mogelijk.

„Naar de kerk!“ schreeuwt de marskramer. De toren staat midden op het kerkhof. Misschien is daar redding. Wouter en zijn makker volgen. Er knalt een schot. Wouter valt neer. Een zucht en hij is niet meer. Steeds dichterbij komen de troepen van de regering. De jonge soldaat ziet Wouter vallen. Snel bukt hij zich. Hij ziet het, hier is niets men te doen. Vlug richt hij zich op. Snel zijn makkers achterna. Te laat reeds. Een soldaat van de regering ziet hem de vluchtende beweging maken. Snel zwaait hij zijn zwaard. Wouters makker heft nog zijn wapen op als bescherming. Maar de houw slaat het hem uit handen. Verdoofd door de klap valt hij ter aarde. De regeringssoldaat bekommert zich niet verder om hem. Wild dringt men naar voren. Misschien is daar nog wat buit te halen. Het gevecht gaat verder. Verschillenden nog weten de toren te bereiken. Ook de marskramer volgt hen, maar door de vermoeienissen uitgeput, glijdt hij uit bij het beklimmen van de heuvel en blijft liggen. Hij kan niet meer. Om hem heen druist het oorlogsgeweld. Verschillende vluchtenden lopen over hem heen. Hij probeert zich op te richten, maar dan ziet hij dicht bij zich de vijandelijke troepen, en zoveel mogelijk zijn hoofd beschermend, blijft hij doodstil liggen. Ook deze soldaten trekken over hem heen. Versuft ligt hij neer, maar hij behoudt toch het bewustzijn. Heel voorzichtig heft hij het hoofd op, en wat hij dan ziet, vervult hem met ontzetting. Zijn makkers, die nog juist in de toren konden komen om zich daar te verdedigen, zullen het bitter moeten ontgelden. Weer wreekt zich het gebrek aan musketten, want wat gebeurt er?

De toren is hecht. De torendeur is gesloten. Maar dan sleept de vijand van alle kanten hout aan. Het wordt gelegd voor de deur. En dan gebeurt het ontzettende. Het hout wordt aangestoken. Eerst rookt het, dan vat het vlam. In de toren klinkt een gehuil. Tevergeefs probeert men een uitval te doen. Na een tijdje wordt alles stil.

De regeringstroepen schijnen niet veel tijd te hebben. Spoedig reeds laat de aanvoerder, baron van Rasinghien, verzamelen blazen en de stoet zet zich in beweging. Ze moet snel verder. Ze gaat hulp bieden aan Noircarnes. Zo gaan enkele uren voorbij.

Het is donker geworden. Op de weg naar Doornik lopen twee mannen. Beiden zijn gehuld in een lange jas. Ze vorderen slechts langzaam. De één loopt kreupel. Elke stap schijnt hem moeite te kosten. Toch houdt hij vol. De ander heeft zijn rechterarm in een doek. Ook zijn hoofd is verbonden. Veel praten doen ze niet. Ieder schijnt genoeg te hebben aan zijn eigen gedachten. Eindelijk neemt de oudste het woord. Hij zegt „Mijn vriend, het is mij haast een wonder, dat ik u bij Waterloos ontmoette. Gods wegen zijn wonderlijk. Eerst op weg naar een openbare preek ontmoette ik uw vader en moeder, en nu u“.

De ander zegt niet veel. Het is de jonge krijger, Wouters metgezel. De afgelopen dag heeft e!n diepe indruk op hem gemaakt. Met ontzetting denkt hij er aan terug. Wat is er veel gebeurd! Toen hij weer bijkwam uit zijn bewusteloosheid, keek hij verwilderd rond. Toen hij zich weer enigszins te binnen kon brengen wat er gebeurd was, verwachtte hij niet anders dan de laatste slag te ontvangen. Maar in plaats daarvan zag hij enige mensen zich over hem heen buigen. Vaag herinnerde hij er zich één van. Ze hadden hem weggedragen van het slagveld. Zijn wonden hadden ze verbonden. Ze waren gelukkig niet gevaarlijk geweest. Hij was meer door de houw versuft geraakt, dan dat hij zwaar gewond was. Zijn zwaard had de stoot opgevangen.

Na enige tijd kon hij zich het meeste weer herinneren. Hij wist weer dat hij met de

troep was uitgetrokken om voedsel te verzamelen. En toen herkende hij ook de man weer, die tegenover hem zat. Hij was het, die hem gewaarschuwd had. Maar waar was Wouter? Toen had hij de marskramer aangekeken. Hij had hem gevraagd: „Waar is mijn oude makker?” De marskramer had naar hem gekeken. Veel had hij niet gezegd. Maar de soldaat had hem begrepen. En toen had hij geweend. Eindelijk had hij gezegd: „Ach”. Het klonk als een diepe klacht. „Ach, mijn vriend”, Maar dan bad hij zich opgericht en gezegd: „Voor hem is de strijd uit; hij heeft zijn wens verkregen, hij is thuis, eeuwig thuis”.

Veel was er daarna gesproken. En nu loopt hij samen met de marskramer op weg naar Doornik. Zij willen proberen het leger van het consistorie te bereiken, om hen te waarschuwen voor de naderende troepen van Noircarmes. Te waarschuwen als het nog mogelijk is, want Noircarmes is reeds met een deel van zijn soldaten van Valencijs weggetrokken om het leger der calvinisten te vernietigen. Het zal een zeer zware strijd worden.

V.

Twee dagen later. Twee legers naderen elkaar. Het leger van Noircarmes en het leger der Gereformeerden.

Ze zijn ongeveer even groot. Beide tellen een drieduizend man. Maar toch zijn ze lang niet even sterk. Het leger van Noircarmes bestaat uit keurtroepen. Het derde deel van zijn leger bestaat uit ruiters; een gedeelte behoort tot de lijfwacht van de regentes. Het zijn zeer ervaren soldaten. Haakbusschieters. Het leger der Gereformeerden bezit slechts weinig ruiters. Ook zijn de troepen niet voldoende geoefend. Bovendien zijn ze ontmoedigd. Tevergeefs hebben ze getracht het stadje **Lannoy** tot hun steunpunt te maken. In het open veld zullen ze de vijand nu het hoofd moeten bieden, en dan een vijand niet veel ruiters. Ze hebben zich zo zorgvuldig mogelijk opgesteld. Veer hen strekt zich een moeras uit. De strijd heeft niet lang geduurd. Twee uur lang is er verbeten gevochten. Toen was alles beslist. Achthonderd soldaten der Gereformeerden lagen dood op het slagveld. De overigen waren gevlucht, met achterlating van alles. Zelfs de vaandels en de krijgskas vielen in handen van de vijand. Moedeloze vluchtelingen probeerden hun leven te redden. Onder hen waren ook de marskramer en zijn jonge vriend Jean. En nog is het einde niet.

Zo donker als de nacht van 1 op 2 januari 1567 zijn er niet veel nachten. De stilte ligt rondom de stad **Doornik**. Doornik met Valencijs, de bolwerken der Gereformeerden. Maar het is de stilte na een zeer woelige dag, want toen de boodschap van de nederlaag der Gereformeerden de stad bereikte, is de beroering gekomen. Al rumoeriger is toen de stemming geworden. Tenslotte heeft zelfs het volk zich meester gemaakt van de kanonnen van de stad. Toen dit gebeurd was, duurde het niet lang meer of de vuurmonden werden gericht op de citadel. De bevelhebber van dit kasteel, de oude, in de dienst vergrijsde krijgsman **Moulbaix**, liet zich er echter niet door intimideren. Integendeel, het duurde niet lang of er suisden enige kogels van het kasteel uit over de stad. De inwoners van Doornik hebben zich op hun beurt daar niet veel van aangetrokken, want ze wisten wel dat de bezetting van de citadel toch veel te gering was om ook maar iets tegen hen te ondernemen. Nu is dan ook alles weer rustig. En toch zal deze nacht in de geschiedenis van Doornik aangeschreven worden als een nacht van verschrikking.

Niet zo ver van de stad dreunen reeds de voetstappen der naderende soldaten. En ze

dreunen in de richting van de citadel. Noircarmes naden de stad met 11 compagnieën geharde krijgers. En het naderen van deze troepen betekent de ondergang van Doornik. Doornik zal met de grond gelijk gemaakt worden en de soldaten zuiden met buit beladen worden. Zo is het hun beloofd. En niet alleen de soldaten zullen zich rijk stelen, maar achter het leger bevinden zich nog een acht a negenhonderd boeren. Bewapend zijn ze niet, maar toch dragen ze wel iets. Ieder van hen is in het bezit van een grote lege zak. Doornik zal geplunderd worden, en zal er dan voor hen niets overschieten?

Zo naderen de troepen van Noircarmes het kasteel. De oude Moulbaix hoort het. Het duurt niet lang of de soldaten worden binnengelaten. Even geeft dat grote drukte in de citadel. Over Doornik ligt nog de stilte van de nacht.

De volgende morgen. Een vreemd schouwspel vertoont zich voor één van de poorten der stad. Eerst zijn het maar enkele inwoners die er op letten. Weldra stromen echter de inwoners in de richting der poort. Een trompetter nadert. Het is een onderhandelaar uit de citadel. Hij spreekt namens Noircarmes. Dan wordt het stil in de stad. Ingespannen luistert men. Die morgen klinkt over Doornik het ultimatum van Noircarmes. „De sleutels van de poorten der stad moeten worden ingeleverd. Doornik meet garnizoen innemen van regeringstroepen. Indien het dit weigert, dan zal de stad met de grond gelijk worden gemaakt. Noircarmes is met elf compagnieën in de citadel gearriveerd, de magistraat kan zich tot hem begeven. Binnen anderhalf uur moet de stad beslissen.

De mensen zijn bijna waanzinnig van angst. Nog anderhalf uur en dan zal de veiligheid voorbij zijn. Dan zal het leven der Gereformeerden dagelijks in groot gevaar zijn. Wat moet men doen. Koortsachtig neemt de magistraat haar beslissingen. Er is geen redding meer mogelijk. Doornik zal de bezetting binnen laten.

En zo is het gebeurd, dat de wrede Noircarmes aan het hoofd van zijn troepen de 2e januari Doornik binnen reed. Het bolwerk der Calvinisten is overgegaan zonder slag of stoot. Het volk gruwet van Noircarmes. Heeft hij de magistraat niet toegevoegd, dat indien zij nog één minuut langer gewacht hadden met bezetting in te nemen, hij de stad ogenblikkelijk in de as zou hebben gelegd en al de inwoners over de kling zou hebben gejaagd? Onmiddellijk moeten de wapens worden ingeleverd. Het duurt niet lang of er liggen grote stapels musketten en pieken op de markt. Zelfs tweeduizend harnassen worden gebracht. Zware straffen worden gesteld op het achterhouden.

En enige tijd daarna komt het ergste. Velen uit de stad worden gedwongen door de troepen der regering buiten de stad te werken. Ze worden gevoerd naar Valenciën. Daar zullen ze graafwerk moeten verrichten. Bolwerken zullen ze moeten opwerpen en loopgraven maken tegen de stad. *Zo zal het mogelijk zijn om Valenciën te veroveren met behulp van de broeders uit Doornik.*

Groot wordt de haat. Maar wie kan zich verzetten tegen zo'n overmacht? Toch ontsnappen er af en toe enkelen en ze vluchten de bossen in. Bosgeuzen noemen ze zich. Ruwe kerels worden het. Laten de roomse geestelijken zorgen hen uit handen te blijven. Overal vertonen ze zich. Plotselinge overvallen voeren ze uit. Vaak hebben ze het op de pastoors gemunt, die ze dan als gijzelaars met zich voeren. En dan spelen ze hun spel met hen. Ze trekken het geestelijk gewaad hunner gevangenen uit, en in plaats daarvan hullen ze hen in narrenpakken. Een paardenjuk wordt hen om de hals gehangen en een narrenstok in de hand gedrukt. Zo moeten ze rondlopen. Kunnen ze er niet voor zorgen dat er een losgeld voor hen betaald wordt, dan werden ze onverbiddelijk opgehangen. Het gaat hard tegen hard. Maar voor Valenciën wordt de toestand steeds donkerder.

VI.

Fel blaast de wind door de straten van Valencijs. Het is ook midden winter. Januari 1567. Wie niet noodzakelijk buiten behoeft te wezen, blijft binnen. Toch is er nog vrij veel volk op de heen. Het merendeel van hen is gewapend. Goed gekleed zijn ze niet. En dat is ook niet te verwonderen, want ze zijn arm, en arm buiten hun schuld. Door de belegering van Valencijs, door de troepen van Noircarnes, zijn ze werkloos geworden. Er valt niets meer te verdienen voor de eenvoudige handwerker. De honger is hun hulzen binnen gekomen en nu nog die barre kou. De stakkers hebben geen middelen meer om in het leven te blijven. Steeds ellendiger wordt hun toestand.

Wat moeten ze beginnen. Er is geen werk. Toen ze geen raad meer wisten is de kerkenraad gekomen. Ook zij wist geen oplossing voor deze moeilijkheden. Toch zouden deze mensen zeer nuttig kunnen wezen voor de stad. Valencijs heeft te weinig soldaten om de stad te verdedigen, vooral nu Noircarnes zoveel troepen voor de stad heeft liggen. En zo zijn deze arme drommels soldaat geworden. Drie compagnieën heeft men uit hen gevormd. Nog zullen ze niet veel verdienen, maar in ieder geval genoeg om zich het hoogst nodige te kunnen verschaffen. Ze zullen twee stuivers per dag gaan verdienen. De soldij is niet hoog, maar het is beter dan niets. Geld om kleren te kopen hebben ze niet. Dit weten de belegeraars ook, en daarom hebben ze deze nieuwe soldaten al een spottende bijnaam gegeven. "Spiernaakten" hebben ze hen genoemd. Maar al mogen deze krijgers dan niet zo goed in hun kleren zitten, ze zullen met niet minder dapperheid hun stad verdedigen. En vechten kunnen ze. En vechten doen ze ook.

De soldaten van Noircarnes hebben een groot ontzag voor hen. Bijna dagelijks doen ze een uitval en vaak worden de geharde soldaten van de regering teruggeslagen. Maar ze doen nog meer. Herhaaldelijk overvallen ze voedselkonvoeien. Als ze er maar enigszins erg in hebben, dat er een voedseltransport naar de troepen van Noircarnes plaats heeft, dan zijn ze in de nabijheid er van te vinden.

En zo gebeurt het verscheidene malen, dat ze met proviand beladen de stadspoorten weer binnen trekken. Want voedsel is er nodig en veel ook om al die dertigduizend mensen van het nodige te voorzien.

In diezelfde koude maand januari lopen er in de omgeving van Valencijs twee mannen. Het zijn de marskramer en zijn jonge veilend. Maar nu draagt de marskramer zijn mars niet meer. Beiden zijn gekleed als boeren. Ze dragen lange kozen en een wambuis. De tas aan hun zij en het grote boerenmes voltooien de boerendracht. Ze kunnen hier vrij rustig rondlopen. Noircarnes en zijn soldaten houden zich meest in de dorpen op. Nu en dan komen zij echter ook op het platteland en dan wee de arme boeren die daar huizen. Alles wordt hun ontnomen.

Maar ook dat zou het ergste niet zijn.

Er gebeuren ontzettende dingen rond Valencijs. Veel hebben Volkertsz. en zijn metgezel er over gehoord. Ze lopen verder. Lang kunnen ze hier niet blijven. Ze moeten proberen in Valencijs te komen. Ze moeten de inwoners van Valencijs trachten op te wekken tot volhouden. Heeft de prins van Oranje niet zelf gezegd, dat de toestand veel beter was dan men vermoedde? Als Valencijs maar volhoudt. Steeds dichter naderen de twee mannen de stad.

Maar dan plotseling staan ze stil. Ze boren wat. In de verte werden de trommels geroerd. Het tromgeroffel klinkt over het bevroren land. Dat zijn de troepen van Noircarnes. Nu is voorzichtigheid geboden. Toch wil de marskramer weten wat er

aan de hand is. En dan gaan ze niet de uiterste voorzichtigheid verder.

Ze naderen de plaats waar de regeringstroepen verzameld zijn. Begunstigd door de struiken kunnen ze de soldaten van Noircarmes vrij dicht naderen. Ze kunnen zien, wat er gaat gebeuren. Maar als ze zien waterplaats grijpt, worden ze vervuld met ontzetting. Want wat gebeurt er?

Noircarmes heeft alle handel en verkeer van de bevolking met Valencijn verboden. Wie zich aan dit verbod niet houdt, stelt zich bloot aan grote gevaren. Wreed laat Noircarmes de overtreders doden, hun bezittingen worden verbeurd verklaard en hun huizen worden in brand gestoken.

Maar wat vindt er nu plaats? Als de beide mannen het zien, worden ze vervuld met deernis. Maar ook voelen ze de woede in hun hart opkomen. En het is ook ontzettend. Nog dichter proberen ze te naderen. Met grote behoedzaamheid kruipen ze naderbij. De soldaten van Noircarmes hebben gevangenen gemaakt.

Het zijn hoofdzakelijk vrouwen en meisjes en ook nog kinderen. Zo erg moeilijk is het niet om zulke slachtoffers te bemachtigen. Maar nu hebben ze toch ook nog een ander slachtoffer bij zich. Het is een man, een zwaar gewonde man. Waarschijnlijk heeft hij getracht zijn gezin te verdedigen. Daar zal hij dan zwaar voor moeten boeten, want deze soldaten van Noircarmes kennen, evenmin als hun heer, medelijden.

Volkertsz. en zijn metgezel huiveren als ze zien wat er nu gaat gebeuren. De meisjes en vrouwen worden bij elkaar gezet. Een oude tafel wordt naast hen geschoven. En dan begint het spel. En het is een duivels spel. Ruwe soldaten pakken de vrouwen beet. Ondanks het verzet dat deze stakkerds bieden, worden ze bijna naakt uitgekleeed. Wat trekken deze krijgers zich van kou aan. Aan de kleding hebben ze niet genoeg als buit. De schande die ze hun gevangenen aandoen is nog niet groot genoeg. Dezen hebben nog niet genoeg geleden.

Want wat gebeurt er?

Weer worden de trommels geroerd. En dan geschiedt er iets ontzettends. Alsof het beesten zijn, worden de slachtoffers behandeld. Deze vrouwen en meisjes zullen worden verkocht. Verkocht aan de soldaten als vee. Verkocht aan de meest biedende. Een voor één worden ze op de tafel gezet. Zo kan men goed zien wat de koopwaar waard is. Vloeken klinken luid. Het hoongelach is niet van de lucht. Steeds klinkt het gelach luid op als er weer één wenend door een soldaat wordt meegenomen. Sommigen slaan wild van zich af, maar wat baat dat? Tenslotte verdwijnt de laatste.

Toch vertrekken de soldaten nog niet. Er moet nog iets gebeuren. Het is nog niet voldoende. Noircarmes zal een einde maken aan de hulp die de omwoners van Valencijn aan de stad bieden.

Ook de kinderen zullen het moeten ontgelden. Sommigen roepen om moeder, maar moeder is al weggevoerd. Niemand zal hen kunnen helpen. De stakkertjes worden door de soldaten beetgepakt. Ze worden uitgekleeed. Zelfs hun kousjes mogen ze niet aanhouden. En dan worden ze weggestuurd. Zo kunnen ze de barre kou in, en waar moeten ze naar toe. Ook voor hen is er geen erbarmen.

Maar ook nu is nog niet alles voorbij. Nog moet er wat gebeuren. En dan geschiedt er iets waardoor Volkertsz. en zijn vriend met walging worden vervuld. En toch kunnen ze er niets tegen doen. Wat moeten ze beginnen? Zij beiden tegen die troep soldaten. Volkertsz. kreunt van ontzetting. De soldaten gaan naar de gewonde stakker toe. Zijn hoofd hangt slap op zijn borst. Hij kreunt van pijn. Maar hoe ziek hij ook mag zijn, toch zullen de soldaten ook aan hem hun plezier moeten beleven. Hij wordt in het midden gezet. Soldaten komen met hout aanslepen. Ze gaan een vuurtje stoken. En

dan wordt de man steeds dichterbij het vuur gebracht. En ondanks zijn gekerm wordt hij langzaam bij het vuur geroosterd.

En dan pas is het voldoende. Brallend trekken de soldaten af.

Ook Volkertsz. en zijn vriend Jean moeten verder. Ze zullen voorzichtig moeten zijn. Spreken doen ze niet. Ze zien steeds het gebeurde voor zich. Ze weten nu ook wat hen te wachten staat als ook zij gepakt worden. De uiterste oplettendheid is geboden.

Het verstandigst is te wachten tot de duisternis valt. Als het avond wordt, dan zullen ze proberen zeer dicht in de nabijheid van Valencijs te geraken, buiten het bereik van de troepen van Noircarmes. Misschien zullen ze dan de volgende morgen de gelegenheid krijgen in de stad te komen. Ze gaan verder. Het is een moeizame tocht. De kou begint hen te hinderen. Het loopt slecht op de bevroren wegen. Voorzichtig zetten de mannen hun laarzen neer. Ze moeten zo min mogelijk geluid maken. Het blijft oppassen. Toch is ook weer het gevaar niet zo heel groot. Noircarmes heeft zich hoofdzakelijk bezig gehouden met het bezetten van de verbindingen, waarlangs het voedsel naar Valencijs komt.

Hij weet heel goed, dat Valencijs een sterke vesting is, die goed valt te verdedigen. Daarom zal hij trachten haar uit te hongeren. Vooral de weg naar Doornik heeft hij vast in handen. In Doornik wonen veel Gereformeerden. Maar ze zullen niets kunnen uitrichten, want het plaatsje **St. Amand** tussen Doornik en Valencijs is in handen van Noircarmes.

Zoveel mogelijk de wegen mijndend naderen Volkertsz. en zijn vriend de stad. Het is een eenzame wandeling. Het land om Valencijs lijkt wel uitgestorven. Wat weg kon trekken, is weggetrokken.

Noircarmes maakt van de omstreken van Valencijs een woestijn. Zo zal Valencijs tot overgave worden gedwongen. Als er geen poging tot ontzet komt, zal de stad ten dode zijn opgeschreven. De duisternis valt snel. De twee mannen proberen zich zoveel mogelijk te beschermen tegen de kou. Misschien zal het morgen mogen gelukken in de stad te komen. Het is de dag des Heeren. Velen uit Valencijs begeben zich naar de kerk, waar het Woord des Heeren zal worden verkondigd.

Dominee de Brès zal voorgaan in de kerk van St. Jean en zijn ambtsbroeder in die van St. Géry. Ook Volkertsz. en zijn makker begeben zich ter kerk. Sedert enige dagen zijn ze in Valencijs. Ze konden binnen trekken met een afdeling der „spiernaakten". Hun weg voert langs de muren der stad. Op die muren staan wachten. Men let op in Valencijs. Het is bittere ernst geworden. Eerst hadden de inwoners van Valencijs het beleg niet zo ernstig genomen. Maar nu is men er van overtuigd dat Noircarmes niet weg zal trekken.

Toen Noircarmes pas rond de stad gelegd was, hadden de inwoners van Valencijs de spot met hem gedreven. Tijdens de onderhandelingen bij het begin van het beleg, had hij bedreigd, dat hij bij een niet toegeven van de stad haar met kanonnen zou laten plat schieten. Maar toen had hij nog geen kanonnen. Daarom hadden de inwoners het niet geloofd. *Zou een stadhouder zijn eigen stad vernielen?*

Ze waren overmoedig geworden. En wat deden ze? Grote brillen werden gemaakt. Brillen van een ontzaglijke afmeting. Onder groot gejoel werden ze naar de stadswal gebracht. Met veel moeite werden ze op de muur gehesen en onder groot plezier van velen er op vastgezet. Slechts een enkele stond er hoofdschuddend bij te kijken.

En Noircarmes had het begrepen. Grote brillen om de niet aanwezige kanonnen te bekijken. Hij had op zijn tanden geknerst en wraak gezworen. Maar de brillen waren weggehaald en de inwoners van Valencijs waren te weten gekomen, dat Noircarmes

niet met zich liet spotten.

Steeds nauwer wordt de kring om Valencijs aangehaald. De toegangswegen zijn in banden gekomen van de belegeraars en de honger is in de stad gekomen.

Volkertsz. gaat verder. Hij moet over een brug. Het is een merkwaardige brug. Deze brug is gemaakt van kapot geslagen beelden. Tijdens de beeldenstorm zijn ook in Valencijs de kerken gezuiverd. En van deze beelden is de brug gemaakt.

De inwoners van Valencijs hebben ook een naam gegeven aan de brug. Het is „de brug der afgoden“. Volkertsz. gaat verder. Tenslotte komt hij in de kerk van St. Jean. De kerk is geheel gevuld. Velen zijn gekomen om het Woord des Heeren te horen. Ze trotseren de kou. Volkertsz. kijkt om zich heen. Niet ver van hem zit een tamelijk oud en eerwaardig man. De marskramer kent hem. Hij heeft hem ontmoet bij dominee De Bres.

Het is **Jean Mahieu**. Hij is zeer in achting bij de gemeente. Trouwens heel Valencijs eert hem. Rustig zit hij daar, wachtend op hetgeen komen gaat. Grote rust gaat van hem uit en toch is hij nauw betrokken bij het lot van Valencijs. Hij is nog sterk en toch zal hij nog maar enkele maanden leven. Dan zal hij onder 's beulshanden vallen, maar dan zal hij even rustig zijn als nu.

Als men hem zal zeggen, dat hij bereid moet zijn om te sterven, dan zal hij belijden, dat hij volkomen bereid is dit leven te verlaten. Op die dag zal hij de zondaars vermanen als nooit te voren. Hij zal vrijmoediger zijn dan ooit, en op die feestdag zal hij juichend binnen gaan.

Naast hem zit een nog jonge man. Volkertsz. kent hem ook. Aan zijn kleding is te zien, dat hij tot de zeer deftige stand behoort. Zijn vader wordt algemeen beschouwd als de rijkste man van Valencijs. **Bankier Herlin** is wijd en zijd bekend. Maar ook deze jonge man is zeer geacht. Toch is ook hij ten dode opgeschreven en over een enkele maand zal ook voor hem het einde gekomen zijn. Zaterdag de 31e mei. En ook dat einde zal vrede zijn.

Want deze jonge man, **Michel Herlin**, zal op die dag het doodsvonniss tegen zich horen uitspreken. Maar het zal hem niet erg verontrusten. Integendeel, als hij het hoort, zal hij opgewekt de man, die het hem komt mededelen, verzoeken of hij van zijn medegevangenen in het geloof mag gaan afscheid nemen, en als hem dat toegestaan wordt, zal hij niet alleen zonder droefheid, maar zelfs vervuld niet vreugde dit doen. Niets bindt hem dan meer aan de aarde. Alles wat bij tot zijn beschikking heeft, zal hij dan verdelen, en dan niet aan zijn vrienden, maar aan de bediende van de beambte, die hem het doodsvonniss voorlas. Dan zal hij naar het schavot gebracht worden. Maar ook dan zal er bij hem geen droefheid zijn, maar dan zal hij uitroepen: „*Ziet hier de gelukkigste dag van mijn leven, de dag, die ik mij zo dikwijls gewenst heb*“. En als hij dat gezegd zal hebben, zal hij neerknielen op het schavot, en dan zal hij bidden. En dan zal er een wonder gebeuren. Dan zal de beul, die hem even later van het leven zal beroven, naast hem neerknielen en luisteren naar zijn gebeden. En dan nog slechts enkele ogenblikken, en dan zal Michel Herlin zijn bij Hem, Die hem kocht met Zijn bloed.

Het wordt stil in de kerk. Binnen de muren van St. Jean zou men niet vermoeden, dat even buiten haar de vijand Valencijs belegert.

Dominee De Bres wordt binnen geleid. Hij is nog wat bleker dan anders. Ook wordt hij mager. De toestand van zijn stad weegt hem zwaar. Maar eenmaal in beslag genomen door het Woord des Heeren preekt hij onvermoeid. Hij spreekt over de :held Jozua, de strijder des Heeren, en hij weet zijn gemeente tot in het hart te treffen.

VII.

7 maart 1567. **Antwerpen.**

De storm waait over de stad. De regen striemt door de straten. Het is donker weer. En toch is het druk in de straten van Antwerpen. Er heerst grote onrust. Het werk ligt stil. De mannen hebben hun wapens opgezocht. Iedereen voelt: nu gaat het gebeuren. Steeds groter wordt de spanning. Er hangt iets onheilspellends, dreigends boven de stad. Er moet iets geschieden. Zo kan het niet lang blijven. Onophoudelijk dreunen de voetstappen van de schutters en de wacht door de straten.

Bevelen klinken, wapens kletteren. De soldaten bewegen zich allen in dezelfde richting. De troepen gaan naar het stadhuis. De stadvendels staan aangetreden. Antwerpens gewapende macht is hier verzameld. Het ziet zwart van de mensen voor het prachtige stadhuis. De stadsroeper treedt naar voren. In vol ornaat. Niemand let er echter op. Er zijn belangrijker dingen.

Een nieuwe stadsorder zal bekend gemaakt worden. Eenparig heeft de vroedschap er toe besloten. Het gevaar voor de stad wordt te groot. Buiten de muren gonst het van soldaten. De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat er een aanslag op Antwerpen beraamd wordt.

Ten noorden van de stad zijn de geuzen gelegerd. Ten zuiden op enige afstand liggen de troepen van de regentes. Maar de stad wenst geen van beide binnen te laten. Antwerpen zal zich te weer stellen.

Het wordt stil rond het stadhuis. Duidelijk klinkt de stem van de stadsroeper. Luid wordt de order voorgelezen. Hier en daar hoort men een instemmend gemompel. Hoor: „Ieder, die de stad binnen komt, zal nauwkeurig onderzocht worden. Als hij een geweer bij zich draagt, zal hij het af moeten geven bij de poort". Zo gaat het verder. Nog meer maatregelen worden bekend gemaakt. En weer klinkt er een goedkeurend gemompel. „De meeste poorten zullen gesloten blijven. Slechts een drietal zal doorgang verlenen. Alleen de Keizerspoort, de Rode poort en de Kipdorppoort zullen geopend zijn. Maar zeer precies zal alles wat binnen komt nagegaan worden. De poorten zullen direct bezet worden".

Vooraf dit laatste wordt door velen met blijdschap vernomen. Hebben niet vele rijken de laatste tijd de stad willen verlaten? De onveiligheid in de stad werd hen te groot. Maar juist dit verlaten der stad door de aanzienlijken heeft de spanning zeer vergroot. Het is wel begrijpelijk, dat ze elders een heenkomen trachten te vinden. Sinds januari is het aantal diefstallen sterk toegenomen. De stad is als het ware overstromd geworden door misdadig volk. Antwerpen is een rijke stad, De verwarring is groot. Nu zullen deze mensen hun slag slaan. De stemming rond het stadhuis wordt luidruchtiger. „Leve de geuzen", roept er iemand. Geschreeuw weerklinkt. Er zijn mensen die het niet meer verdragen kunnen. Ze willen weg, de stad uit. Maar waar moeten ze heen? De omtrek van de stad is zeer onveilig. Soldaten stropen de omgeving af. Men is zelfs niet zeker van zijn leven.

Ach, de stad uit komen gaat nog wel. Door de Kronenburgpoort laat men gedurende twee uur per dag de molenkarren door. Voor goed geld kan men zo nog wel de stad verlaten. Bovendien, door de Slijkpoort mogen nog steeds de vleeshouwers en de melksters naar buiten. Met enige list kan men zich hier nog wel hij voegen.

Maar wat dan? In Antwerpen is het zeer onrustig. Maar ook buiten Antwerpen heerst grote drukte. En ook daar is de spanning niet gering. Op ongeveer een halve mijl afstand van de stad ligt het leger der Gereformeerden. Het staat onder bevel van **Jan van Toulouse**. En al moge deze jonge edelman dan al niet een beproefd veldheer zijn, dapper is hij zeer zeker. Bovendien doet hij alle moeite om zijn ongeregelde troepen te

oefenen en hun stelling te verbeteren. Zijn soldaten bouwen schansen. Ze zullen zich zo sterk mogelijk ingraven en dan zullen ze wachten op een gunstige gelegenheid om op te trekken naar Brussel.

Misschien zal dan de landvoogdes het beleg van Valencijs laten opbreken. Hun positie is gunstig. Van de achterzijde kunnen ze niet overvallen worden, want daar stroomt de Schelde. De Scheldebijk beveiligd hen tevens. Ook aan de linker- en rechterzijde bevinden zich dijken. Van die kanten kunnen ze dus ook niet besprongen worden. Aan de voorzijde heeft Jan van Toulouse een sloot laten graven, en van de aarde die er uit kwam, heeft hij een borstwering laten opwerpen. Al is die sloot dan niet zo diep, toch zal het niet meevallen voor vijandelijke troepen deze stelling zonder grote verliezen te bezetten. De sloot zal de gevreesde ruiters der landvoogdes moeten tegen houden. Hun stelling hebben ze ook nog verstevigd door middel van wagens, die uit de schuren der omwonenden zijn gehaald. Daarachter zullen ze zich ook verschansen. Steeds trekken ze weg uit hun legerplaats, maar als ze terug komen zijn ze beladen met wapenen, die ze buitgemaakt hebben, of met proviand, dat dienen moet om in het leven te blijven. Zo liggen ze tamelijk veilig daar in **Oosterweel**.

Die 12e maart trekt van verschillende kanten krijgsvolk op in de richting van Antwerpen. Het zijn slechts kleine groepjes. Musketten dragen ze niet. Ze zijn alleen gewapend met dolk en degen. Te Deurne verenigen ze zich. Hier worden ook musketten, haakbussen en borstharnassen uitgedeeld. Hier voegt zich ook de aanvoerder bij de troepen. Het is de heer van **Beauvoir**. Hij is de bevelhebber van de lijfwacht van de landvoogdes. Dan zet het leger zich weer in beweging. Het begeeft zich op weg naar Oosterweel. In grote stilte rukken ze voort. Geen trommel wordt geroerd. De vaandels zijn opgerold. Dit onder doodse stilte optrekkende leger heeft iets huiveringwekkends. De troepen der Gereformeerden verwachten nog Duitse soldaten onder aanvoering van **graaf Lodewijk van Nassau**. Maar die troepen komen niet.

In plaats daarvan trekt dit leger op, maar het zijn de vijanden der Gereformeerden, het zijn de troepen van de landvoogdes. Haar keurtroepen. En 's morgens de 13e maart naderen ze de dijk bij Oosterweel.

Op de avond van de 12e maart loopt Volkertsz. over de wallen van Antwerpen. Met veel moeite is hij Valencijs uitgekomen en getrokken naar Antwerpen om hulp te verzoeken voor het benarde Valencijs. De storm blaast hem in het gezicht. De stad biedt een ongewoon schouwspel. De lichten worden uitgehangen. Dat gebeurt bijna nooit. Spookachtig groot worden de schaduwen. De wachten zijn verdubbeld. De stadsknechten lopen in het in de stad zelf staan honderden Calvinisten bij elkaar. Ze praten opgewonden. Ze duchten gevaar voor hun broeders bij Oosterweel. Ze hebben er geen contact mee; de poort naar Oosterweel is versperd. Men kan er niet door. De valbruggen zijn opgehaald, en de muur wordt zeer nauwkeurig bewaakt. Zo gaat de nacht in. Een stormachtige nacht, waarin slechts weinig gerust wordt.

De volgende morgen nog voordat het goed licht is, is het in Antwerpen zeer druk. Niemand is meer in huis. Geschreeuw klinkt door de straten. Ieder probeert Man naar de wallen te begeven, die uitzicht geven op Oosterweel. Buiten de stad is het een ontzaglijk lawaai. Schoten knallen onophoudelijk. Men hoort het juichen der winnenden en het gejammer van de getroffenen. Ook Volkertsz. haast zich naar de wallen en wat hij dan ziet, doet al zijn hoop de bodem inslaan.

Want wat is er gebeurd? Zeer vroeg waren de troepen van de Beauvoir in de nabijheid van het kamp gekomen. Toen hielden zij halt. De heer van Beauvoir trad naar voren. Hij sprak zijn troepen toe. Hij drukte ze op het hart vooral niet te schieten voor dat

men zeker zou zijn van zijn schot. En als de voorste rij soldaten geschoten had, moest deze zich dadelijk naar de achterhoede begeven om opnieuw hun musketten te laden. Dan zou tevens het tweede gelid kunnen schieten. Zo zou het mogelijk zijn onafgebroken te vuren. Het zijn geoefende soldaten. Velen hebben nog gediend onder de graaf van Egmond. Ze zullen overwinnen of sterven. Dan rukken ze voort.

Het kamp der Gereformeerden wordt zichtbaar. Eerst nu worden de vaandels ontrold. Op die vaandels staat een groot kruis, het kruis van Bourgondië. Met een geweldig geschreeuw storten ze zich in de richting van het kamp. Die morgen vroeg was het in het kamp der Gereformeerden rustig. Men verwacht troepen, troepen van Brederode of van Lodewijk van Nassau. En eindelijk ziet men inderdaad troepen. De aanvoerder wordt geroepen. Jan van Toulouse kijkt ook naar de naderende soldaten. Dat zullen zijn makkers zijn. In volmaakte orde trekken ze op.

Dan plotseling worden de vaandels ontrold. En dan gaat er een ontzetting door het leger der Gereformeerden. Een ontzettend gehuil klinkt er op. Een ontsteld geschreeuw: „Het zijn onze vijanden, te wapen, te wapen". Maar de schrik is te heftig. De aanval te onverwachts. Jan van Toulouse doet wat hij kan. Hij mag dan geen ervaren aanvoerder zijn, de heer van Beauvoir mag dan smalend over hem spreken als over de „jonge student", omdat hij in Genève gestudeerd heeft, deze dag zal hij strijden voor de vrijheid van godsdienst. Snel waarschuwt hij nog zijn soldaten niet te vroeg te schieten. Meer kan hij niet zeggen, want de strijd is al begonnen. Ontzettend! Nu wreekt zich de onge oefendheid der soldaten. Veel te vroeg schieten ze hun haakbussen af. En deze dragen niet ver. Het leger van Jan van Toulouse wordt een ongeordende troep. Van regelmatig laden is geen sprake en daar maakt de vijand gebruik van.

De troepen van de landvoogdes strijden met een kalmte of het een oefening is. In het leger der Gereformeerden is de schrik te heftig gewet, En dan komt er nog iets bij waardoor weldra de wanhoop heerst in hun gelederen. De aanvoerder van de regeringstroepen heeft snel een deel van zijn soldaten een omtrekkende beweging laten maken. In allerijl hebben ze de dijk van de Schelde bezet. En als nu de soldaten van Toulouse zich te weer willen stellen tegen de vijanden voor hen, klinkt er plotseling een salvo achter hen en dan is het gebeurd. Velen, de strijd niet kennend, werpen hun wapens weg. Slechts een kleine groep vecht door tot het einde. Onder leiding van Jan van Toulouse strijden ze tot het uiterste, met de moed der wanhoop.

Naast Jan van Toulouse vecht **Jean Denijs**. Maar het is tevergeefs. De vijand rukt op. Hij nadert de sloot. Maar ook de sloot is niet te verdedigen met zo'n kleine schaar getrouwen. Er is geen houden aan. De vijand komt in het kamp. Het is geen strijd meer, het wordt een neerslaan. Pardon wordt niet gegeven. Jan Denijs slaat als een razende om zich heen, met grote kracht. Maar dan wordt en hij getroffen. Verder vecht hij. De overmacht is te groot. Weer wordt hij geraakt. Overdekt met wonden valt hij in handen van de vijand.

Dan dringt men op naar **Jan van Toulouse**. Als een held strijdt hij. Maar de soldaten van De Beauvoir hebben hem aan alle kanten omringd. En zijn leven zullen ze in geen geval sparen. Zijn de goederen van Jan van Toulouse niet beloofd aan de heer van Beauvoir? De strijd duurt niet lang meer. Uitgeput en gewond smeekt Toulouse voor zijn leven. Hij biedt een groot losgeld aan. Maar het zal hem niet helpen. Weldra ligt hij dood op het slagveld.

En dan wordt de vlucht van zijn mannen algemeen. Zij zullen trachten zich over de dijk van de Schelde in veiligheid te brengen. Maar ook dat mislukt. Als vee worden ze door de troepen van de landvoogdes in de Schelde gejaagd en onder een angst-

aanjagend gehuil verdrinken er honderden als ratten.

Nog anderen vluchten weg in de richting van een boerderij. Misschien is daar hulp of misschien is deze hofstee te verdedigen. Misschien zullen ze het leven mogen behouden. Ze komen bij de boerderij. Hij draagt de naam van de "Witte lelie". Maar op deze dag zal hij rood gekleurd worden van het bloed. Gewonden en vluchtenden komen er in, maar ze komen er alleen in om te sterven. Want wat gebeurt er? De mannen van Beauvoir naderen. Ze omsingelen de boerderij. En dan wordt er de brand in gestoken. Ontsnappen is niet mogelijk. Een ontzettend gehuil stijgt op uit de boerderij. En dan is de strijd beslist. Lang heeft het niet geduurd. 's Morgens om zeven uur is het gevecht begonnen. Even over negenen is het geëindigd. Alles is voorbij. Het kan weer rustig worden in de omgeving van Antwerpen.

Maar in Antwerpen is het een ontzaglijk gedrang. Antwerpen telt 40.000 Gereformeerden. En onder hen bruist het. Zullen ze zo hun broeders laten doden? Ze laten doden zonder ook maar enige hulp te bieden? Velen ijlen naar huis. „Te wapen", roepen ze, „te wapen". En ze halen hun wapens. Ze mogen dan wat verouderd zijn. Strijden zullen ze er mee. Bijlen komen er, haakbussen, hellebaarden, lansen. Van orde is er geen sprake. Aanvoerders zijn er ook niet. Maar allen zijn vervuld met dezelfde gedachte, hulp bieden. Ze dringen naar de poort. Naar de Rode Poort, want de poort naar Oosterweel is versperd. En de brug is afgebroken. Dan maar door de Rode poort. Maar ook die zal wel bezet zijn. Toch zal niets hen tegen houden. Het is een geschreeuw en geroep.

Maar dan plotseling gebeurt er iets en dan wordt het stil. Want wie verschijnt er, met loshangend haar. Het is de vrouw van Jan van Toulouse. Doodsbleek smeekt ze om hulp. Ze weet nog niet, dat ook haar man tot de gevallenen behoort. Als een waanzinnige loopt ze rond. Zo trekt ze door de straten van Antwerpen. En de Gereformeerden zullen hulp gaan bieden. Ze zullen uittrekken. De Rode poort zal open. En wat hindert het dan, dat de stadsknechten de poort willen dicht houden. Het duurt niet lang of het kleine deurtje in de Rode poort is geopend. Nu is de weg vrij. Nu zullen ze gaan. De menigte zal zich naar buiten werpen. De eersten zijn al buiten de stad

Maar dan plotseling wordt het gedrang wat minder. Er komen ruiters in de richting van de Rode poort. Er klinkt een gemompel. **Oranje** komt er aan. **Hoogstraten** komt ook. Het zijn de gouverneurs van Antwerpen. Doodsbleek zit Oranje te paard. Dan plotseling keert de woede zich tegen hem. Hij heeft bevel gegeven de poorten gesloten te houden. Hij wist dat het leger van De Beauvoir oprukte. En dan komt het. Er klinkt een gemor. Hier begint er al een te roepen. „Verrader", klinkt een stem. „Verrader". „Papenknecht", brult een ander.

Het gegons wordt al luider, maar Oranje blijft rustig. Hij wenkt het volk. Hij wil wat zeggen. Maar dan komt er een lakenvoller, een woedend man. Hij neemt zijn haakbus en richt op de borst van Oranje. „*Sterf, verrader!*" -brult hij. *Gij zijt de schuld, dat onze broeders daarginds worden vermoord*".

En dan zal hij een einde maken aan het leven van Oranje. Hij legt aan, maar juist als de knal weerklinkt slaat een hand uit de menigte de haakbus uit de richting en de kogel suist over de menigte heen. Dan pas wordt het rustiger.

Nu krijgt Oranje even de gelegenheid wat te zeggen. Hij roept uit, dat het nodeloos bloed vergieten is nu uit te rukken. De strijd is al voorbij te Oosterweel en wat zal men toch beginnen tegen die troepen. Velen luisteren. Anderen niet. Enkele honderden gaan toch door de poort. Ze zullen niet lang buiten Antwerpen blijven, want niet zodra ziet De Beauvoir de poort geopend en mensen naar buiten stromen, of direct laat hij

zijn troepen weer verzamelen. In de grootste orde trekken ze in de richting van de stad. De trommels worden geroerd, de vaandels ontrold en dan zien de overmoedig uit de stad getrokken Gereformeerden, dat het een hopeloze strijd zal worden en snel keren ze terug naar de stad.

Dan trekt ook De Beauvoir af. Slechts een enkele gevangene voert hij met zich. De slag bij Oosterweel is voorbij.

Maar nu is ook het lot van Valencijs bezegeld. Het zal nog slechts een kwestie van tijd zijn. Die avond zit er een moedeloos mens in één der woningen van Antwerpen. In de stad is het een gewoel van belang. Maar het raakt hem niet. Antwerpen is verdeeld. Jan van Toulouse is verslagen. Jan Denijs weggevoerd om in Brussel te worden terecht gesteld. Volkertsz. heeft Oosterweel gezien.

Hij heeft gezien, dat de sloot, die de soldaten van Jan van Toulouse hadden gegraven, om zich te verdedigen, gevuld is geworden met hun eigen dode lichamen. Toen heeft hij gevoeld, dat dit het einde was en zijn ziel kreunt. Zijn vrienden zijn gevallen. Nog eens zal hij proberen Valencijs te bereiken.

Een oud man begeeft zich op weg. Diezelfde avond sleept zich een uitgeput mens in de richting van Gent. Dodelijk vermoeid sleept hij zich verdoofd voort. Uren aan een stuk heeft hij zo gelopen. Als een waanzinnige. Gedachteloos verzetten zich zijn voeten. Ze zijn doorgelopen, maar de man let er niet op. Zijn kleren hangen aan flarden langs het lichaam, maar het schijnt deze late reiziger niet te deren. Af en toe schokt hij niet het hoofd, gejaagd terzijde kijkend bij geritsel.

Het is **Jean**, de vriend van de marskramer. Hij weet niet meer wat hij doet. Hij loopt maar. Deze dag heeft hem vernield. Hij heeft gevochten. Hij heeft dapper gevochten. Zijn leven is talloze malen in gevaar geweest. Hij heeft ontzettende dingen gezien. Hij heeft Jan van Toulouse zien neerslaan als een hond. Hij heeft Jean Denijs zien vallen. En toen is hij door de vijandelijke troepen de Schelde ingejaagd met velen van zijn makkers. Als wanhopigen zijn ze er in gedreven. Ze konden zich niet langer verweren. En toen, toen heeft hij zijn kameraden zien verdrinken als ratten. Toen heeft hij horen bidden, maar ook vloeken. Toen heeft hij de radeloosheid gezien van een stervend mens. Toen heeft hij mensen onder zien gaan en hij heeft er niets aan kunnen doen. Toen heeft de ontzetting hem aangegrepen. Naast hem heeft hij het gejammer gehoord, achter hem het geschreeuw. Het golvende water zou ook spoedig zijn graf worden. En hij kon niet sterven, hij wou niet sterven. Zwemmen moet hij, zwemmen zal hij voor zijn leven. Hij heeft geschreeuwd tot God om hulp. Hij heeft hier veel gezwommen vroeger. Hij kent de Schelde, maar zoals nu heeft hij neig nooit gezwommen. Zijn kleren trekken hem naar de diepte. Maar toch vordert hij langzaam. Het wordt stiller om hem heen. Hulp is niet mogelijk. Ieder strijdt nu zijn eigen strijd. Zo is hij aan de oever gekomen, eindelijk. Uitgeput, doodmoe. Maar hij moet verder. Hier kan hij niet blijven. Als ze hem vinden. Toen is hij verder gevluht, waarheen? Hij weet maar één plaats. Daar verlangt hij met zijn hele hart naar. Hij wil naar huis. Thuis, bij zijn oude vader en bij zijn be zorgde moeder. Naar Gent, daar wil hij zijn. Het is ver, te ver voor een uitgeput mens. Maar toch hij gaat, hij loopt maar, hij sjokt maar door. Eindeloos. Het is nacht. Maar geen maan is er te zien. En sterren zoekt men tevergeefs aan de hemel.

Toen in die pikzwarte nacht is er op de deur gebonsd van een klein huisje in de buurt van Gent. In die nacht is een oude man, hijgend naar de deur gestrompeld. Een oude vrouw volgde hem niet een kaars in haar hand. En in die nacht is er een zoon thuis gekomen. Zijn voeten bloeden, zijn kleren zijn gescheurd, Een verloren zoon. In die nacht is er geweend over de verschrikking van die dag. Maar in die nacht is er ook

gedankt. Niet veel woorden zijn er toen gestameld. Dat kon niet.

VIII.

In Valencijs is het donker. Rond Valencijs zijn hier en daar waren. In de stad is het stil. Muren en poorten werden bewaakt. Dominee De Bres zit in zijn woning. Tegenover hem zit dominee De la Grange. „Mijn broeder”, zegt dominee De Brès, „het zal wel een der laatste keren zijn dat wij hier bijeen zullen zijn. Nog enkele dagen, en dan voorzie ik, dat wij óf gevangen zullen genomen, óf voortvluchtig zullen zijn. Het loopt op een eind met Valencijs”.

Dominee De la Grange knikt. „Zo is het”. De honger is zwaar in de stad. Er zal een wonder moeten gebeuren, anders zat Valencijs zich spoedig moeten overgeven. En wat dan? Veel goeds is er niet te verwachten van de bloeddorstige Noircarmes.

Dominee De Bres staart in het vuur. Weer ziet hij het gebeurde op deze dag voor de geest. Het begon al vroeg. In de morgen blies een trompetter voor de muur. Twee voorname heren stonden achter hem. Het volk van Valencijs had zich naar de wallen begeven. Ook de beide predikanten stonden er. En wat ze toen hoorden had hun laatste hoop op ontzet vernietigd. Weer zien ze de beide edelen voor de muur. Ze kennen ze.

De ene is **de graaf van Egmond**, de ander **de hertog van Aerschot**. In naam van de landvoogdes eisen ze Valencijs op. Bovendien tonen ze de brieven van Margaretha, waarin wordt meegedeeld, dat de Gereformeerden verslagen zijn bij Oosterweel. Dat is het einde. Weer ziet dominee De Brès de onderhandelaars van Valencijs terug komen, nadat ze op het kasteel zijn geweest, waar de afgevaardigden van de landvoogdes zetelen. Bleek en moedeloos zien ze er uit. Als een dwaas heeft de graaf van Egmond staan razen. In Valencijs mag alleen de roomse godsdienst nog maar worden geduld. Later is men met tegenvoorstellen gegaan. De afgevaardigden zijn toen door Egmond het kasteel uitgejaagd, onder hoongelach van de hertog van Aerschot. Egmond heeft in volle woede gebruld, dat Valencijs zich binnen drie dagen zal moeten overgeven.

Dominee De Brès werpt nog wat stukken hout op het vuur en zucht. Het lijkt wel of dominee De la Grange de gedachten van zijn medebroeder raadt. „Dat is nu de graaf van Egmond”, zegt hij, „onbetrouwbaar en ijdel, maar als vijand gevaarlijk”. Die avond heerst droefheid in de woning van dominee De Brès. Buiten de wallen van Valencijs gebeurt er iets. Uit het *kasteel Beusvraige* komt een man. Hij is gekleed als een der edelen. Het is de graaf van Egmond zelf. Hij begeeft zich naar de wallen. Alleen. Het is gevaarlijk, maar het hindert hem niet. Valencijs zal vallen. Voorzichtig nadert hij de stad. Hij begeeft zich rondom de wallen. Zorgvuldig kijkt hij. Nauwkeurig let hij op. Zeer dicht komt hij bij de muren. Hij heeft zwakke plaatsen gevonden. De graaf van Egmond kent dit werk. Hij is een groot krijgsman. Dan verwijdert hij zich weer. Hij gaat naar Noircarmes. Met de grootste eerbied ontvangt deze de graaf. En dan begint het gesprek. Precies wijst de graaf van Egmond de kwetsbare plaatsen. „Op deze punten moet ge uw kanonnen richten”, zegt hij. „Dan zal de stad spoedig vallen”.

Noircarmes luistert met grote aandacht. De volgende dag reist de graaf van Egmond

naar Brussel, naar de landvoogdes. Hij heeft zijn werk gedaan. Het is enkele dagen later. De duisternis valt. Maar niet de duisternis komt niet de rust in de omgeving van Valencijs.

Op de Schelde is het druk. Er naderen verschillende vaartuigen de stad. Gedempt klinken de bevelen. Men moet uiterst voorzichtig zijn. Hebben niet onlangs de 'spiernaakten' een uitval gedaan en zijn ze toen niet doorgedrongen tot de loopgraven, der belegeraars?

Even buiten de stad leggen de schepen aan. En dan begint het eigenlijke werk. De Schepen worden gelost. Met grote moeite worden er negen kanonnen afgereden. Acht zijn er al aangekomen. De bevelhebber der belegeraars, Noircarmes, is er bij aanwezig. De kanonnen zullen in stelling worden gebracht. En Noircarmes zal de plaatsen aanwijzen waar ze moeten staan. Niemand weet beter deze plaatsen dan hij. Heeft de graaf van Egmond het hem niet precies aangeduid? Die nacht worden de stukken in stelling gebracht. Zij zullen de laatste strijd inluiden. De soldaten grijnzen. Nog even, dan zal Valencijs vallen. Nog even en dan zal er buit voor hen te behalen zijn. Nog slechts korte tijd, dan zal het bloed der martelaren gaan vloeien. Nog slechts enkele dagen.

Het is Palmzondag. Nog een week, dan zal de gemeente van Valencijs de dag gedenken dat de Heere uitnet graf verrees. Het is nog vroeg. Hoor, de klokken van de kerken spelen hun psalmen. Alle torens spelen dezelfde dis. Zo is het steeds gegaan tijdens het beleg. Even slechts luisteren de inwoners van Valencijs als het geluid de stilte breekt. Ze horen het, het is de tweeëntwintigste psalm. De klokken spelen: „*Mijn God, mijn God, waarom verlaat Gij mij*”. Ook dominee de Bres luistert. Hij hoort het en het maakt een ontzaglijke indruk op hem: „*Mijn God, mijn God, waarom verlaat Gij mij*”. Palmzondag. Men zal zich naar de kerk begeven.

Maar dan plotseling, dan gebeurt het. Een ontzettend lawaai. Een verschrikkelijke knal dreunt door de stilte. De inwoners van Valencijs schrikken op. En op die zondag voor Pasen dreunt het eerste schot uit de kanonnen om Valencijs. Er klinkt een geschreeuw. De schoten volgen elkaar steeds sneller op. En ze treffen doel ook. Hier wordt er een buis getroffen en even verder breekt er brand uit. De stenen vallen, op de straten. Nu wordt het gevaarlijk voor de inwoners.

En dan gebeurt er iets vreemds. Tot nu toe hebben de belegerden gevochten met heldenmoed. Steeds opnieuw deden ze uitvallen, en nu, waar is nu de moed van de mannen van Valencijs? Dominee De Bres en dominee De la Grange begeven zich op de straat. Onverschrokken wekker, ze het volk op, om nu op de Heere te vertrouwen. Maar het volk laat zich niet raden. De predikanten wijzen er up, dat er nog niet de minste bres is in de muren. Maar het volk luistert niet. Alle moed is nu verloren. En ondertussen schieten de kanonnen maar door, dood en verderf zaaiend. Steeds groter wordt de angst. Onderhandelen, men gaat onderhandelen. Nog even kunnen de predikanten het tegenhouden.

Maar de vierentwintigste maart wordt de poort geopend en enkele mannen treden naar buiten. Ze gaan de stad overgeven. *Onvoorwaardelijk, op genade of ongenade*. Nu houdt het kanongebulder op en niet lang daarna dreunen de troepen van Noircarmes door de straten der stad. En dan begint het ontzettende. Noircarmes beveelt de poorten der stad ogenblikkelijk te laten sluiten. Niemand mag in of uit. Dan gaan er troepjes soldaten door de stad. Voor de huizen der rijken houden ze halt. Ze gaan naar binnen en, spoedig verschijnen ze weer, de eigenaar van het huis meeslepend.

Zo komen ze ook hij het huis van **Michel Herlin de oude**. De soldaten treden ook het prachtige huis van de rijke bankier binnen. En weldra voeren ze Herlin mee als

gevangene.

Weer gaat er een groep soldaten op pad. Nu zullen ze de predikanten De Brès en De la Grange inrekenen. Hebben deze beiden niet steeds gewaarschuwd tegen de roomse kerk? Zijn zij niet de eigenlijke leiders van het verzet?

De soldaten houden halt voor de woning van De Brès. Ze verschaffen zich toegang. Het hele huis wordt doorzocht. Maar als de soldaten er uit komen, voeren ze geen predikant met zich mee. En evenmin lukt het hun dominee De la Grange in te rekenen. Noircarmes wordt er van in kennis gesteld. Een sterke bewaking wordt er geboden voor alle poorten. Niemand zal de stad mogen verlaten dan na een zeer nauwkeurig onderzoek. Maar ook dan worden de predikanten niet gevat. En ook dat verwondert Noircarmes niet, want hij is er van overtuigd, dat de predikanten Valencijn nog niet verlaten hebben. „Doorzoekt de huizen”, gebiedt hij. En dan dringen de soldaten de huizen binnen. Driest gaan ze te werk. Veel stelen ze. Wat te vernielen is, wordt er vernield. Maar toch is hun onderzoek tevergeefs, want dominee De Brès en dominee De la Grange blijven onvindbaar. En toch zijn ze nog in de stad. Het is nacht. Het is zeer donker in Valencijn. De soldaten zijn in de huizen der rijken ingekwartierd. Het is nacht, maar rust is er ook niet. Ook niet in de huizen waar geen soldaten zijn. De angst heerst in Valencijn.

Rust is er ook niet in een huis dat dicht bij de muur staat. Dicht bij de Waterpoort. Voorzichtig wordt de deur van dat huis geopend. **Jean le Measureur**, de bewoner van het huis kijkt naar buiten. Het is wel een zeer donkere nacht. Dan kijkt Le Measureur naar de muur. Van de muur glijdt zijn oog naar de poort. De poort is gesloten, maar de wacht bij de poort is toch op haar hoede. Af en toe klettert een hellebaard tegen de stenen van het wachtlokaal. Le Measureur doet de deur weer dicht. Dan gaat hij naar een klein kamertje in zijn huis. Hij tikt op de deur. Zacht zegt hij: „Broeders, het is tijd”. De deur gaat open en dan treden er drie mannen behoedzaam uit. Twee lange gestalten en een kortere. Het zijn de twee gezochte predikanten van Valencijn, en de derde is Herlin, de jongere. Tijdens de huiszoekingen waren ze verborgen in dit huis, maar lang zullen ze hier niet meer verborgen kunnen zijn. Jean le Measureur gaat naar zijn kamer. Hij pakt een dik touw, dat hij al gereed heeft gelegd. „Komaan broeders”, zegt hij, „nu is er misschien een gelegenheid”. „Laten we bidden”, zegt dominee De Brès.

„Broeder Pérégrin wilt u de Heere smeken ons te geleiden”. Dan knielen de mannen neer en in de stilte van de nacht legt dominee De la Grange hun noden neer voor de Heere. Dan staan ze op. De mannen geven elkaar de hand. Het touw wordt meegenomen. Nu gaan ze naar de achterkant van de woning. Het is verschrikkelijk donker. Even boven de muur is een klein venster in het huis. Heel voorzichtig schuift Jean le Measureur het open. Dan wacht hij. Hoort hij iets? Neen, het blijft stil. Dan geen tijd verliezen. „Broeder Guido, het is tijd”, zegt hij zacht. Dominee De Brès neemt het touw. Men bindt het hem vast onder de armen. Voorzichtig klimt de predikant uit het raam. Fluisterend worden er nog enkele woorden gewisseld en dan heel zacht laat Le Measureur dominee De Brès zakken. Het is een zwaar en gevaarlijk karwei, maar hij doet het met liefde. Hij weet, dat hij zijn leven in de waagschaal legt, maar hij kan niet anders. Deze mannen zijn voor hem dienstknechten des Allerhoogsten en hij heeft ze zeer lief.

Eindelijk voelt dominee De Brès grond onder zijn voeten. Snel maakt hij het touw los. Vlug wordt het weer opgetrokken. Dominee De Brès kijkt om zich heen. Het duurt enige tijd voor zijn ogen aan het volslagen duister zijn gewend. Dan hoort hij iets. Weer daalt er iemand naar beneden. Op de muur blijft alles stil. Ook Herlin komt

behouden buiten de stad. En niet lang daarna heeft dominee De la Grange Valencijn ook verlaten.

Nu begint hun zwerftocht. Nog even kijkt Jean le Measureur over de donkere muur. Scherp luistert hij of er geen onraad is. Maar alles blijft rustig. Dan ziet hij de zwarte gedaanten haastig verdwijnen. Verlicht haalt hij adem. Dankbaar zal hij het raam sluiten. En toch is hij droevig gestemd. Hij zucht. In deze wonderlijke stad is op een ontzaglijke manier het Woord des Heeren verkondigd. Dat is nu voorbij. Wat zal nu Valencijn te wachten staan? Zijn blik glijdt over de stad. Daar staat het machtige huis van Michel Herlin. Ook van dat huis is de eigenaar gevangen. Met weemoed denkt Le Measureur aan de oude man, die uit zijn woning is gesleurd. Maar aan één ding denkt hij niet. En dat kan ook niet. Hij weet nog niet, dat binnen enkele dagen hij in dat huis zal zijn. Als gevangene zal hij er gebracht worden. Als een gevangene die daar zijn doodvonnis moet afwachten, omdat het bekend is geworden dat hij behulpzaam geweest is bij de vlucht der beide predikanten. Maar ook dan zal hij de moed niet verliezen, want de Heere zal met hem zijn. En toch zal hij niet uit dat huis naar het schavot worden gebracht, want er zal iets wonderlijks gebeuren. Augustus zal de maand zijn waarop hij terechtgesteld zal worden. Maar de eerste augustus zal de dag zijn, waarop uit dat huis een gevangene zal ontsnappen. En die gevangene is Jean le Measureur. De Heere zal hem niet laten omkomen in Valencijn, maar in vrede zal hij zijn leven beëindigen.

De beide predikanten met hun gezellen spreken niet veel. Wie had dit kunnen denken? Ach, dominee De Bres heeft al veel maal moeten vluchten. "Laten we proberen het bos te bereiken, zegt de dominee."

IX.

Het plaatsje St. Amand is alles rustig. Hier zou men niet vermoeden dat dicht bij in Valencijn, zo'n verwoede strijd gesteden is. Dicht bij St. Amand, aan de kant van de weg staat een kleine herberg. Het is er niet druk. Slechts een boerenknecht drinkt er zijn potteke bier. De waard kijkt uit zijn deur. Er naderen vijf mannen. Even stoppen ze. Ze schijnen wat te bespreken. Dan komen ze in de aan richting van de herberg. Het is enkele dagen na de bezetting van Valencijn. De predikanten De Bres en De la Grange met hun begeleiders hebben zich steeds in de bossen verborgen gehouden. Maar nu kan het niet langer. De honger dwingt hen naar de bewoonde wereld te gaan. Ze moeten proberen ergens eten te krijgen. Gemakkelijk zal dit niet zijn. Uit angst voor de gevolgen zal men hen niet zo spoedig willen helpen. Bovendien wonen er in de omgeving kan Valencijn veel trouwe zonen van de moederkerk. Toch zit er niets anders op.

Volgt u slechts mij". zegt Michel Herlin. „Niet ver van hier staat een kleine herberg. Laten we proberen daar iets voedsel te verkrijgen". Zo begeeft het vijftal zich naar de herberg. Wat onwennig treden de predikanten binnen. Ze gaan zitten. Het is een vrij grote ruimte. Herlin bestelt het middagmaal. Veel praten ze niet. In gedachten houden zich nog steeds bezig met het gebeurde in Valencijn. Herlin speelt wat met het met diamanten ingelegde handvat van zijn degen. Zo wachten ze. Als ze iets genuttig zullen hebben, zullen ze weer verder trekken. Misschien zal het hun gelukken veiliger gebieden te bereiken. Misschien. Gelukkig is het hier rustig. Slechts één bezoeker. De boerenknecht kijkt steelsgewijs op. Hij is een trouw zoon der roomse kerk. De binnengekomenen doen hem vreemd aan. Duidelijk is aan hen te zien dat ze niet gewend zijn in een herberg te verkeren. Die ene, dat moet een rijk heer zijn. Alleen

zijn degens zijn al schatten waard. Maar die beide andere, wat zijn dat voor mensen? Maar toch zijn het geen priesters. Twee vrijwel eender geklede mannen. Die twee, zouden het soms vluchtelingen zijn? Vluchtelingen uit Valencijs? Dat kan. Maar dan moeten het toch ook belangrijke vluchtelingen zijn, dat zo'n rijk heer met hen trekt. En weer kijkt hij. En dan ineens weet hij het. Ah, zegt hij zacht, met een gemene lach trekt over zijn gedicht. Natuurlijk is hij het. Die beide eender geklede mannen moeten de beide predikers uit Valencijs zijn. Dat moeten die twee afbrekers van zijn kerk zijn. Natuurlijk, dat zijn die twee aartsketters. De Bres en De la Grange. En dan weet hij wat hij zal doen. Snel geeft hij de waard zijn geld. Hij kan niet meer wachten. Hij moet zich geweld aan doen om niet direct herberg te verlaten. Maar hij beheerst zich. Nog even wacht bij, niet lang. En dan gaat hij. Zijn vertrek valt niet op. Hij mompelt een groet en langzaam lopend verwijderd hij zich. Maar als hij enigszins uit het gezicht verdwenen is versnelt hij zijn pas. Al sneller gaat het dan. En hij weet waar hij wezen moet. Hij zal gaan naar de maire in St. Amand. Die zal wel weten wat er dan verder moet worden gedaan. Hij wordt binnen gelaten. Haastig doet hij zijn boodschap. Hij behoeft hem niet te herhalen. Direct laat de maire de bevelhebber van het Kasteel te Doornik waarschuwen.

En ook deze weet direct wat hij moet doen. Aarzelings is er bij hem niet. En niet lang daarna haasten zich soldaten naar St. Amand. Het is nu nog slechts een kwestie van tijd. Snel wordt de herberg omsingeld. En even later zijn de beide predikanten en hun begeleiders in de handen van de soldaten der regering.

Anderhalve dag later.

Voor het kasteel van St. Amand staat een wagen. Een ruw houten kar. Enkele mensen er omheen. Dicht er bij kunnen ze niet. De poort gaat open. Beide predikanten van Valencijs komen erdoor. Streng worden ze bewaakt. Even voor de wagen werden ze tegen gehouden. IJzeren boeien worden gebracht. En dan worden de beide dienst:knechten des Heeren in de ijzers geklonken. Handen en voeten worden geboeid. Soldaten staan er bij. Ze grijpen dominee De Bres en zijn medepredikant dominee De la Grange vast en werpen ze ruw op de wagen.

Overeind komen is haast niet mogelijk, want direct zet zich de wagen in beweging. De soldaten scharen zich er naast en er achter. Ze gaat het op weg naar Doornik. Daar zal recht worden gesproken. Het zal een vreselijke tocht zijn. De boerenkar boldert over de weg. De diepe kuilen doen de wagen schokken. In elke kuil schokken de predikanten mee. Maar ook bij elke kuil schuren de ijzers hun polsen en enkels open en het duurt niet lang of het bloed kleurt de wagen. Dominee De Bres kijkt voor zich uit. Hij reist als in een droom. Hij kan het maar niet verwerken dat hij na een gevangene is. Hij tobt zich mee. Waarom zijn ze toch ook die herberg ingegaan. Waarom is ieder toch niet apart vertrokken. Voort hoest de wagen.

De afstand St. Amand - Doornik is niet groot. Slechts vier mijlen liggen de plaatsen van elkaar verwijderd.

Maar tijdens die korte afstand gebeurt er een groot wonder. Dominee De Bres ziet zijn leven aan zich voorbijgaan. Vaak is hij in gevaar geweest. Maar steeds heeft de Heere hem bewaard. Geen haar van zijn hoofd was ooit gekrenkt. Zal de Heere hem dan nu verlaten? Dominee de Brès begint te praten, in zichzelf. Hij zegt: *„O mijn God. Gij hebt mij doen geboren worden op de tijd en in het uur, welke Gij bepaald hadt, en gedurende al die tijd mijns levens hebt Gij mij bewaard en behoed in treffende gevaren, en hebt er mij ganselijk uit verlost. Indien dan nu het uur gekomen is waarin ik dit leven moet verlaten om tot U te gaan, Uw heilige wil geschiede. Uw hand kan ik niet ontvluchten, en al ware hen dat ik dit kon, zo zou ik het niet willen, want daarin bestaat al mijn geluk dat ik mij gedrage naar uw wil”*.

Laat die wagen maar bolderen. Hij wordt vrolijk in de Heere. Hij ziet de hemelen geopend. De tocht naar Doornik wordt voor hem een wonderlijke tocht. Dan denkt hij aan zijn medebroeder. Het is niet mogelijk hem aan te spreken. De wagen knerpt en ratelt. Maar het hoeft ook niet, want als dominee De Bres het gezicht ziet van dominee De la Grange, dan weet hij dat ook deze niets te kort komt. Zijn gelaat glanst als van een engel. Het is een merkwaardige tocht naar Doornik. Ze kan men beter in boeien geklonken op een wagen zitten, dan vrij er achter lopen. Zo duurt een reis niet lang.

Weer is het enige dagen later. Hoog bezoek begeeft zich naar het lastul te Doornik, de gevangenen zich bevinden. De gravin van Reux vergezeld van enkele dames, wil ook dominee De Bres wel eens zien. Het is niet het minste bezoek dat de predikant uit Valencijs wordt gebracht in zijn gevangenschap.

Er is ook al een monnik bij hem op bezoek geweest. Maar deze die was dronken. Toch wilde hij disputeren met dominee De Bres. Hij wilde redetwisten over het Heilig Avondmaal. Dominee De Brès vertelde hem kort en goed zijn opvatting en liet de brallende monnik verder links liggen. Tenslotte verwijderde deze zich, terwijl hij met doorslaande tong steeds weer riep, dat alleen de brandstapel goed genoeg was voor zulke ketteren.

Dit bezoek van de gravin van Reux is anders. Ze komt in het vertrek waar de gevangene bewaard wordt. Ze ziet dat zware ijzeren ketenen bevestigd zijn aan de armen en benen van de predikant. Ze ziet de gewonde polsen en enkels. En dan kijkt ze naar dominee De Brès. Maar dan ziet ze iets wat ze absoluut niet begrijpt. Hoe kan iemand er zo opgewekt uitzien, terwijl hij toch zo'n pijn lijdt, terwijl hij toch steeds in zo'n moeilijke houding moet blijven zitten. Elke beweging moet verschrikkelijke pijn ten gevolge hebben. Nee, dat begrijpt de gravin van Reux niet. Dan kijkt dominee De Brès op. Hij ziet haar verwondering. Maar hij zegt niets.

De gravin vraagt wat. Ze zegt: „Mijn goede heer Guido, ik begrijp niet, dat ge zo kunt slapen, zo in die ketenen. Hoe ge zo kunt eten en drinken met de dood voor ogen. Als ik in uw plaats was, zou ik het besterven van angst.”

En dan antwoordt dominee De Brès en er komt een glimlach op zijn gezicht. Hij weet wel hoe het komt. En dan zegt hij: „Mevrouw, ik kan gerust mijn hoofd neerleggen, omdat ik een rechtvaardige zaak voorsta, omdat ik een gerust geweten heb. Mevrouw, ik slaap rustig, veel rustiger en ik eet veel rustiger, dan allen die mij kwaad berokkenen. En mijn ketenen, ik zou ze niet willen missen, ik beschouw ze als kostelijker dan gouden ketenen, want ze zijn mij veel nuttiger. Als ik ze hoor rinkelen, klinken ze mij als aangename muziek in de oren". En dan zwijgt hij en hij ziet zijn grote Meester voor zich. Die nooit weder schold. Die alles voor hem heeft willen dragen. Dan wordt deze gevangenschap voor hem een feest. En hij luistert niet eens, als de gravin hem hetzelfde voorstelt wat ze ook reeds aan dominee De la Grange heeft aangeboden, namelijk dat ze iedere dag wijn zal brengen, als hij tot de roomse kerk zal wederkeren.

Dominee De Brès hoort het niet eens meer. Zo blijven de beide predikanten enige dagen op het kasteel te Doornik. Toch zullen zij daar niet terecht staan. Valencijs is de plaats waar zij gearbeid hebben, Valencijs tal ook de plaats zijn, waar zij terecht gesteld worden.

X.

Het is enige dagen later. Weer staat er een wagen klaar, weer staan er soldaten

aangetreden. De gevangenen zullen Doornik moeten verlaten. De landvoogdes wil, dat zij zullen terecht staan in Valencijs tot een afschrik van de bewoners. En de tocht naar Valencijs zal zwaarder worden, dan de tocht naar Doornik. Daar zal de officier voor zorgen, die belast is met het transport. Het is overste **Tramery**, die hen zal begeleiden tot St. Amand. Hij zal de gevangenen kwellen zoveel als mogelijk is. Hij haat hen met een ontzaglijke haat. De slechtste boerenkar is nog te goed voor twee zulke ketters. Bovendien heeft hij iets duivels bedacht. Er zal geen stro in de wagen gelegd worden. Geboeid en gebonden zullen ze worden. Maar ook dat is nog het ergste niet als er tenminste een steun isv oor hun rug om zich tegen aan te houden, zodat ze zich zullen kunnen overeind houden. En nu zal juist die steun ontbreken. En overste Tramery grijnst. Geen stro, geen steun en dan door de kuilen. Mooi! Zo zullen de predikanten door het hotsen van de wagen om vallen en door hun geboeide voeten en hun gebonden handen zullen ze niet meer overeind kunnen komen. En dan flink hard laten rijden over die hobbelige weg. Zo zullen ze gekneusd en gewond in St. Amand komen. Daar zal de overste terug moeten keren.

Dominee De Brès en dominee De la Grange worden gehaald. Ze worden geboeid, hun handen gebonden. En dan worden ze op de wagen gesmeten. De overste Tramery staat er bij, bevelen schreeuwend. Dan kijkt hij de predikanten hoonlachend aan. En dan gebeurt er iets waar hij niet op gerekend heeft. Dominee De Bresj zegt wat. Overste Tramery luistert. Ha, nu zal hij deze ketter oren klagen, misschien hem wel horen vloeken van pijn. Maar hij vergist zich. Dominee de Brès doet iets heel anders. Hij zegt, en het klinkt in het rond: „*Mijn God, ik loof en dank U voor de goedheid aan mij bewezen. Gij troost en sterkt mij*”. Hoe is dat mogelijk!

Overste Tramery knarst met zijn tanden, en het sist uit zijn mond: „Ketter, vuile ketter, ga heen, ga heen”.

Maar dominee De Brès wordt niet bang en hij wordt ook niet wanhopig, want weer ziet hij zijn grote Meester, gesmaad, bespot en met de doornenkroon. En dan kan hij alles dragen. Dan is hij verblijd smaatheid te mogen dragen. Overste Tramery stampvoet van kwaadheid. Dan kijkt de predikant doordringend de overste aan en dan klinkt het: “*Een onbarmhartig oordeel zal gaan over hem, die geen barmhartigheid gedaan heeft*”.

Meer zegt dominee De Brès niet en dominee De la Grange heeft er niets aan toe te voegen. Vragen om stro heeft ook niet. Bidden om kracht om te mogen dragen dat doen zij en ze worden getroost. En dan zullen ze ook niet zonder stro weggaan, want dan gebeurt er iets merkwaardigs. Eén der ambtenaren van de regering staat er bij. Hij ziet die twee ketters. Hij ziet hun lijden en dan wordt hij door medelijden bewogen en laat stro brengen ondanks de overste. De stoet zet zich in beweging. Het is een droeve stoet. De gevangenen werden gevoerd door de straten van Doornik. De inwoners van Doornik zien hun vroegere predikant gaan als gevangene. Velen staan met tranen in hun ogen, maar wat kunnen zij beginnen? De kanonnen van de Citadel staan gericht op de stad. Door de poorten van Doornik gaat het de weg op naar St. Amand. Het is voor de beide predikanten een bekende weg. Zo zijn ze tenslotte na veel ontberingen te Valencijs gekomen.

Voor in St. Amand hebben ze veel kou geleden. Verkleumd zijn ze verder gevoerd Valencijs binnen. Hun stad. De stad waar door middel van hun prediking wonderen zijn gebeurd. Nu heerst er rouw in Valencijs. Maar dit keer zullen de predikanten geen troost kunnen brengen. Ze worden naar de gevangenis gevoerd. In de donkerste plaatsen zullen ze worden gebracht. Voor in dominee De Brès zal het zwaar te verduren krijgen. Het ellendigste hok is voor hem. Eigenlijk is het nog niet eens een

hok. Het is een donker hol. En de lucht is er ondraaglijk. Er bevindt zich slechts één klein tralievenster in. Maar ook dat zal geen verfrissende lucht in de vunze ruimte brengen. Integendeel. Juist door dit venster komt een vreselijke stank binnen, want in het gat waar het op uit ziet, braken de dronkaards des avonds. Dat is het verblijf voor dominee De Brès en de plaats waar dominee De la Grange zich bevindt is niet veel beter. Het is er altijd donker. Niet voor niets noemt men het *het „Schemerhol“*. Zo worden deze beide dienstknechten des Heeren bewaard. Hun voeten in de ijzers.

Zo verlopen enige weken. Het wordt voorjaar. Ongeveer half mei. Maar in de kerker merkt men daar niets van. En ontsnappen is niet mogelijk. Voor de gevangenis waarin de predikanten opgesloten zijn, staat een wacht van veertig man. Steeds worden ze afgelost. Twee, soms drie keer per dag gaat er een knecht van de regering de gevangenis binnen om de boeien na te zien, die de predikanten dragen. Zo is er niet de minste kans om te ontvluchten. In de kerker is het stil. Ook in het *„Schemerhol“*. Dominee De Brès schrijft een brief aan zijn vrouw. Hij weet het, dit zal één van zijn laatste brieven zijn die hij aan haar zal schrijven, misschien wel de laatste.

Hij begint: „Vaarwel veelgeliefde vrouw in onze Heere Jezus. Daar ik te midden mijner blijdschap en opgeruimdheid - ja dat staat er - te midden mijner blijdschap en opgeruimdheid". In dit duistere hol is het wonderlijk licht. In deze erge pijn is er niets dan vrolijkheid. Dominee de Bres is eindelijk de zorg te boven. Dan denkt hij aan zijn vrouw. Hij ziet haar met hun vijf kinderen. Hij weet hun verdriet. Maar hij weet meer, en hij schrijft het ook. „Het is niet voor altoos dat de scheiding plaats zal hebben".

En dan gaat hij troosten. Troosten vanuit zijn schemerhol. Hij ziet zijn kinderen. Hij ziet zijn oudste meisje Sara. Maar ook dat kan hem niet verontrusten. Hij heeft zijn kinderen neer kunnen leggen in Gods hand. Hij heeft ze Hem kunnen toevertrouwen. Toen is die ontzaglijke last van hem afgevallen. Hij laat ze niet veel na aan aardse goederen. Maar wel een schat van gebeden laat hij hen na.

Hij schrijft een lange brief. Hij vertelt van zijn nood, die hij had, maar hij belijdt ook dat de Heere zeer goed voor hem is en dat hij vergeleken bij nu vroeger sprak als een blinde over kleuren. Hij vertelt ook van de haat, die hij in dit schemerhol ondervindt. Maar hij schrijft ook, dat de Heere tot hem heeft gezegd: „Heb goede moed, ik heb de wereld overwonnen". Het wordt een lange brief, geschreven met de liefde van zijn hart.

Dan zal hij zijn moeder schrijven. Hij ziet zijn oude moeder voor zich. Nu zal ze haar zoon spoedig moeten missen. En weer weet hij, dat dit geen afscheid voor eeuwig is. Met haar zal hij herenigd worden in hun Hoofd Jezus Christus! Hij schrijft haar, dat zij eens wenste, toen zij een Jezuïet in de straten van de stad Bergen hoorde prediken, dat God haar zo'n kind zou willen geven. En nu heeft haar zoon mogen verkondigen niet de roomse leer, maar het heilig Evangelie. En als Guido de Brès dit schrijft, houdt hij even op. Even moet hij zich verwonderen in de wegen des Heeren. Dat wonder, een dienstknecht des Allerhoogsten Gods, en binnen enkele dagen een *„slachtschaapken Christi“*. Zijn Heere Jezus is gevangen met hem. De Brès steeds mag zien op de Overste Leidsman. Met Simeon zegt hij: „Laat nu o Heere Uw dienstknecht gaan in vrede, naar Uw Woord". Hij is blij dit sterfelijk leven te mogen verlaten, om in te gaan in de rust van zijn God. Dan stopt hij: „Vaarwel mijn moeder, vaarwel mijn lieve moeder".

De 31ste mei. Nog erg vroeg in de morgen. Het is drie uur. Er gaat een beambte van de regering de gevangenis door. Hij moet twee keer een boodschap gaan brengen. Twee keer dezelfde boodschap. Beide keren bij een predikant. Het is drie uur als hij

binnen gaat bij dominee De Brès. Even later is hij bij dominee De la Grange. Beide keren luidt zijn boodschap het zelfde. Om zes uur zal het vonnis voltrokken worden. De galg zal een eind maken aan het leven der predikanten. Als de boodschap wordt medegedeeld, gebeurt er iets waar de boodschapper in het geheel niet op gerekend heeft. Hij heeft verwacht bedroefde, wanhopige mensen te zullen zien, maar in plaats daarvan hoort hij de beide predikanten de Heere loven. En dan komen ze naar hem toe en ze bedanken hem voor zijn boodschap. Hij hoort hoe dominee De Brès uitroept: „*O, de dood is niets, hoe zalig zijn de doden, die in de Heere sterven*”.

En dominee De la Grange zegt: „*Ter dood veroordeeld en nu ga ik naar het eeuwige leven, want mijn naam staat in het boek des levens*”. De laatste uren van hun leven mogen de beide predikanten vrij rondlopen in de gevangenis. Ze nemen afscheid van hun medegevangenen. Dan vraagt dominee De la Grange om een klerenborstel. Het wordt hem niet geweigerd. Dominee De la Grange neemt de borstel en borstelt zich af, ook zijn schoenen reinigt hij. De gevangenen kijken vreemd op en begrijpen dat niet. Ze vragen de predikant waarom hij zo doet. En dan kijkt dominee De la Grange hen aan en hij zegt: „*Ik doe dit omdat ik ga naar de bruiloft des Lams*”. En dan gaat hij verder en belijdt dat hij zo onuitsprekelijk blij is, omdat hij dit leven mag verlaten, terwijl hij nog helder bij zijn verstand is.

Ook dominee De Brès heeft afscheid genomen. Er komt echter nog een gevangene naar hem toe. Hij wil nog één ding weten van de veroordeelde predikant. Hij weet dat deze nog bezig was met het maken van enkele geschriften. En dan vraagt hij of deze geschriften al voltooid zijn. Dan antwoordt dominee De Brès hem en het klinkt als een juichkreet; „Nee, ik heb ze niet voltooid, toch zal ik er niet meer aan werken, want ik ga in de hemel rusten”.

Zo gaan de weinige uren voorbij die hen nog resten. Nog even en dan zullen ze gebonden worden gebracht naar het schavot. Ook de cipier groeten ze. „Het doet mij verdriet”, zegt deze, „dat dit vonnis over u is uitgesproken”. Maar dominee De Brès schudt hem de hand en zegt: „Gij zijt mijn vriend”.

Dan is de tijd van hun gevangenschap voorbij. „Ik sterf voor de waarheid Gods en neem hemel en aarde tot getuigen”. En dan een duw van de beul en dominee De la Grange is eeuwig bij de Heere.

Dan bestijgt dominee De Bres het schavot. Eerbiedig knielt hij neer bij de ladder. Voor de laatste maal zal hij bidden. Maar het wordt hem niet gegund. Ruw wordt hij overeind gezet. Hij beklimt de ladder. Dan opent ook hij zijn mond. Hij vermaant de inwoners van Valenciën de overheid te gehoorzamen, voor zover Gods Woord het toelaat. Sommigen bestrafte hij, en dan klinkt het, dat hij heeft verkondigd de zuivere waarheid Gods en het Evangelie der zaligheid. Weer wil hij de mond openen. Maar dan geeft men de beul een teken, een duw en ook dominee De Brès juicht voor Gods troon.

-0-

Zaterdag 31 mei. 's Morgens zes uur. **Volkertsz. de marskramer** haast zich door de poorten van Valenciën. Hij verlaat de stad. Juist op tijd was hij om zijn broeders te zien sterven. Nu gaat hij weg. Op weg naar het noorden.

Enige dagen later. In een eenvoudige woning in Sedan, in Noord-Frankrijk zit een vrouw. Zij is van middelbare leeftijd. Een meisje van ongeveer zes jaar loopt nog wat door de kamer. Toch speelt het kind niet meer. Steeds kijkt het naar moeder, die al zo lang tuurt op een brief, die zij in de hand houdt. En het blijft maar stil in de kamer.

Moeder vergeet helemaal dat het al lang bedtijd is. Eindelijk gaat het kind naar moeder toe en eerst dan kijkt **Catharina Ramon** het aan. „Kom maar bij me Sara", zegt ze, „ik wil je wat vertellen". Het is rustig in de kamer. Boven op de zolder slapen nog vier kinderen. Allen zijn jonger dan dit zesjarig meisje.

Dan vertelt Catharina Ramon, de vrouw van dominee De Bres aan haar dochtertje, dat vader nu bij de Heere is. Eerst gaat het wat hortend, dan wordt het beter. Het kind begrijpt niet alles. wel ziet ze tranen in moeders ogen, maar toch ook lijkt het of moeder lacht. Vreemd is dat.

„Het meisje vraagt niet veel. Stil nestelt het zich tegen moeder aan en haar donkere ogen letten sterk op moeders gezicht. “Komt vader nu nooit meer bij ons", vraagt ze eindelijk.

„Nee", antwoordt Catharina Ramon, „nee m'n kind, vader was zo moe, zo ontzaglijk moe, en er waren zoveel mensen, die vader kwaad wilden doen, dat de Heere toen gezegd heeft kom nu maar bij Mij in de hemel. Kijk maar, hier staat het. Nu kunnen ze vader geen kwaad meer doen".

Er is meer gesproken die avond. En die brief is zorgvuldig weggelegd, heel zorgvuldig. Verdrietig is ze maar niet wanhopig, want steeds klinkt nog door haar heen één van de laatste regels van de brief: „***Ik ga voor u heen; wanneer het de Heere behaagt, zult gij mij volgen***".

En dan kan ze ook rustig kijken naar haar vijf sluimerende kinderen. Over haar vermoeid gelaat trekt een glimlach, want ze weet ook, voor deze kinderen is de Heere gesmeekt om ontferming, onophoudelijk. Zo gaat ze naar beneden, alleen, maar toch niet alleen.

TE DEUM

*Wij loven U, o God, wij prijzen Uwen Naam.
 U, eeuwig' Vader, U verheft al 't schepsel saám!
 Zingt serafs, englen zingt! Heft machten aan en tronen;
 Onafgebroken rijz' uw lied op hoge tonen!
 Gij, driemaal heilig zijt G' o God der legerscharen;
 Dat aard' en hemel steeds Uw grootheid openbaren!*

*U looft d' apostelschaar in Heerlijkheid, o Heer'.
 Profeten, martelaars vermelden daar Uw eer.
 Door heel Uw kerk wordt steeds, daar boven, hier beneden
 In strijd en zegepraal Uw grote Naam beleden;
 Zij looft, o Vader U, oneindig in vermogen,
 onpeilbaar in verstand, onmeetbaar in meedogen.*

*U Vader, U zij lof, op een verhoogden toon
 Lof Uwen Eigenen, Uw eengeboor'nen Zoon!
 Lof Uwen Geest, Die ons ten Trooster is gegeven,
 U looft Uw kerk alom waar Gij die ook vergaarde,
 U loven, wat loven kan, in hemel en op aarde!*

*U Christus onzen Heer, bekleed met majesteit.
 U, 's Vaders een'gen Zoon, zij lof in eeuwigheid,
 Het mensdom lag in schuld en vloek voor God verloren.
 Gij werd den mens tot heil, uit ene maagd geboren.
 Gij hebt aan 't kruis voor ons den dood zijn macht ontnomen
 Zo baandet G' ons den weg, om weer God te komen.*

*Gij zit in heerlijkheid aan 's Vaders rechterhand,
 Totdat G' als Rechter eens de laatste vierschaar spant,
 Laat ons in genen nood uw bijstand ooit ontberen!
 Gij kocht ons met Uw bloed; blijf, Heiland, ons regeren.
 Blijf ons, Uw erfenis, door Uwe macht bewaren,
 Wil met uw heil'gen, ons voor Uwen toon vergâren.*

*Wij zegenen, o Heer, Uw goedheid al den dag!
 Geef, dat eeuw in eeuw uit ons lied U loven mag.
 Geef, dat wij bij Uw komst onstraff'lijk wezen mogen.
 'Ontferm, ontferm U Heer, toon ons Uw mededogen'.
 Op U staat onze hoop, o God van ons vertrouwen.
 Zij worden nooit beschaamd, die op Uw goedheid bouwen*